TASAVVUF SOHBETLERİ DİZİSİ 12

ANADOLU'NUN RUHU

Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları

MAHMUD EROL KILIÇ

TASAVVUF SOHBETLERİ DİZİSİ 12
ANADOLU'NUN RUHU
Tasavvuf, Felsefe, Siyaset Konuşmaları
MAHMUD EROL KILIÇ

ANADOLUNUN RUHU
TASAVVUF, FELSEFE, SİYASET
KONUŞMALARI

PROF. DR. Mahmud Erol Kılıç

aşkın nefesi

YAYINA HAZIRLAYAN
Ercan Alkan

EDİTÖR
Rıfat Özçöllü

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ocak 2011, İstanbul

ISBN
978-975-9161-54-5

E-ISBN
978-975-9161-62-0

SUFİ KİTAP
Telefon: (0212) 511 24 24
Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul
sufi.com.tr
sufi@sufi.com.tr

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

Prof. Dr. MAHMUD EROL KILIÇ

İstanbul'da doğdu. İÜSBF'den mezun oldu. Marmara Üniversitesi Tasavvuf Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

İçindekiler

SUNUŞ

Evvel'e Yolculuk'un mütemmim bir cüzü olarak düşünülen *Anadolu'nun Ruhu, Prof. Dr. Mahmud Erol Kılıç*'la farklı zamanlarda, farklı kişiler tarafından çeşitli süreli yayınlar ve internet sayfaları için yapılmış olan söyleşilerin bir araya getirilip gözden geçirilmesi ile vücut buldu. Ana hatlarıyla ezoterizm, tasavvuf ve irfânî geleneğin yapısı, tarîkatların günümüz dünyası ve Türkiyesi'ndeki serüveni, modernite-gelenek düalizmi, söyleşilerin yoğunlaştığı başlıca konular. Söyleşilerin bütününün yaslandığı ana çerçeveyi kabaca şu iki yaklaşıma hasredebiliriz: *Ekberî-Sûfî* yaklaşımla dini ve mâneviyatı yorumlamak, *Guénonien* perspektifle gelenek ve moderniteyi okumak.

*Anadolu'nun Ruhu'n*un başlıca konularından birisi olan *Ezoterizm* antik dönemden itibaren felsefenin ve filozofların temel uğraş alanıdır. *Ezoterik düşünce, "İçteki ana prensipleri bilmek sûretiyle dışta tezâhür eden oluşların sırlarını çözmek" ilkesinden hareketle her şeyi anlamlandırır. Söz konusu ilke burada bizi iki kavram çiftiyle buluşturur: Felsefe söz konusu olduğunda philosophia perennis,* din söz konusu olduğunda ise *religio perennis*. *Kılıç*'ın benimsediği *Guénonien* perspektif, işte bu noktada bize kendisini gösterir. Şu hâlde buna göre *philosophia* (hikmet sevgisi), köken itibarıyla Antik Yunan'dan daha ötelere gitmektedir ve *philosophia*'nın öğretildiği merkezler ise *inisiyasyona tâbi yapılar olarak karşımıza çıkmaktadır; aslında bu durum, gelenekselci düşünürlere göre Rönesans*'la birlikte manipüle edilmiş bir hakîkattir.

Ezoterik bakış açısına göre *Mahmud Erol Kılıç*, tasavvufu, İslam dininin arkeolojisi olarak tanımlar. *Ekberî* yaklaşımla *ezoterik* bakış açısının örtüştüğü nokta işte burasıdır. *Ekberî* yaklaşıma göre din katmanlı/mertebeli bir yapıya sahiptir: *Şerîat – Tarîkat – Hakîkat – Mârifet*. Burada kişiye, ilk düzeyde, satıhta, formel olanda takılıp kalmamak salık veriliyor. Dolayısıyla şerîat ve tarîkattan hakîkat ve mârifete, sûretten mânâya, zâhirden bâtına doğru bir yolculuğa çıkmanın gerekliliği öneriliyor. Bu bağlamda yolculuk denilen şey kutsalla irtibatlı, kuşatıcı üst bir metafizik tema hâline dönüşüyor. Hiç şüphesiz bu mânâda tasavvuf geleneği, düşünce tarihinde eşine az rastlanacak tematik bir zenginliğe sahiptir: Seyr-sâir,

sülûk-sâlik, tarîk, tarîkat, makâm, menzil, sefer, vatan, vuslat, hicret, devir, urûc, nüzûl vb. yolculuğun anlam haritasının çizildiği temel kavramlar olarak karşımıza çıkıyorlar. *Kılıç*'a göre aslında doğmuş olmak, büyüyor olmak nihâyetinde ise ölüyor olmak yâni hayat sürüyor ve hayatı sonlandırıyor olmak, tüm canlıların kaçınılmaz olarak bir yolculuğun içinde yer aldıklarının bir göstergesidir; kısacası, ona göre, herkes bir bakıma biyolojik anlamda da seyr ü sülûk etmektedir.

Geleneğimizde mânevî yolculuğun/seyr ü sülûkun yapıldığı mekânlar olarak tarîkatları görüyoruz. Cumhuriyet Türkiyesi'nde yasaklı olan bu mekânlar dolayısıyla birtakım sorunlarla karşılaşılmaktadır: İlki, bireylerin mâneviyat eksikliklerini gidermede alternatif olarak Uzak Doğu kökenli oluşumlara yönelmeleri, sahte-inisiyatik grupların çoğalması ve bunların serbestçe faaliyette bulunmaları; diğer taraftan İslamî tarîkat yapılarının önce cemâate sonrasında ise iktisâdî yapılanmalara evrilmesi. Bütün bu fizikî problemlere rağmen *Mahmud Erol Kılıç*'a göre tarîkatların hâlen mâneviyat yanı güçlüdür. Geleneğin ihmal edilmemesi gereken boyutu da bu mâneviyat yönüdür.

Mâneviyat ocakları olan tarîkat yapılarının Anadolu bilgeliğinin oluşumundaki katkıları azımsanmayacak orandadır. Mâneviyata teşne olan Anadolu insanı, bilge kimselere daima kucak açmıştır; irfânın nazlı bir gelin gibi olduğu bilincinden hareketle büyük âriflerin irfânına iltifat etmiştir. Özellikle *Mevlânâ* ve *İbn Arabî* Anadolu insanının gönlünü besleyen iki büyük âriftir. *UNESCO*'nun 2007 yılını *Mevlânâ yılı ilân etmesinden dolayı bu çalışmada müstakil olarak Mevlânâ* ve öğretisinin esaslarına ilişkin yapılmış söyleşiler çoğunluktadır. Ancak *Mevlânâ*'dan söz ederken bile *Mahmud Erol Kılıç*, *Ekberî* yaklaşımdan uzaklaşmaz. *Kılıç*'ın bu söyleşiler bütününde vermiş olduğu mesaj ise çok net: Günümüz Müslümanlarının Mevlânâ ile barışmaları gerekiyor.

Kitabı yayına hazırlarken söyleşilerde bağlamı gözetmek adına birtakım tasarruflara da gidildi. Bununla beraber metnin bütününde yine de tekrar gibi gözükebilecek yerler var ise, bu durum söz konusu metnin bağlamından kaynaklanan bir gereklilikten ötürüdür.

Hakîkat kendi kendisini gösterdiği gibi yanlışı da gösterir.

Ercan ALKAN

Bağlarbaşı, Eylül 2010

ÖNSÖZ

Konuşmak, hele sizin dilinizden anlayan bir kişiyle olursa söyleyecek sözü olan için büyük bir keyiftir. Bir de sorular, sorulan kişiyi heyecanlandırıyor ise kapı kapıyı açar, konudan konuya bir cevelan başlar. Konuşturulan havasını bulmuşsa fikir doğumları başlar…

Fakat sonunda bir yerlerde durmak gerektiği ve gazetenin, derginin bu konuşma için ayırdığı fizikî yer hatırlatılır. Bazen sırf o sütunlara sığsın diye saatler süren konuşma kesilir, tıraşlanır içinden parçalar atılır. Zira ruh bir cesede sığdırılmaya çalışılır… Kim bilir belki de öyle olmak zorundadır… Zira bu “savt u elfaz” âlemi için bir “hadd u kenar” olmalıdır.

Burada, kendisiyle konuşulan kişi, dinlerin, her zaman insan eliyle gerçekleştirilen modellemeler yardımıyla anlamlandırıldığına inanır. “Yüce Allah’ın kastettiği din” ile “kulun anladığı din” arasında farklılıklar vardır. Bu sebepten tasavvuf, ona göre İslam dini için insan eliyle geliştirilen en kapsayıcı anlam modelidir. Tasavvufa tabir caizse İslam din felsefesi olarak bakar ve merkeze aldığı bu noktadan hareketle din, felsefe ve siyaset üzerine yorumlar yapar. Konuşmanın temas ettiği sahalar her ne kadar geniş ve dağınık ise de hepsini birbiriyle irtibatlandıran bir ip olduğu gözden kaçırılmamalıdır.

Burada toplanan konuşmalar farklı zamanlarda ve yerlerde yayınlandıkları için yer yer tekrarlar olması kaçınılmazdı. Çok değerli kardeşim Ercan Alkan bu konuşma metinlerini büyük titizlikle bir araya getirdi, tekrarları çıkardı, tashihlerini yaptı ve ortaya bu metin çıktı. Zaten perakende yazıları kitap haline getirme fikri de ona ait olduğu için o olmasaydı belki bu eser meydana gelmeyecekti. Bu sebepten kendisine ziyadesiyle müteşekkirim. Ayrıca Emine Eroğlu ve Rifat Özçöllü dostlarımın şahsında da Sufi Kitap’a bu eseri neşretme lütfunda bulundukları için minnettarım… “*Şüphesiz*, doğrusunu Allah bilir.”

Mahmud Erol KILIÇ

Ocak 2011

Ezoterik Gelenekte Her Zaman Esas Olan İnsandır[1]

Bize ezoterizmin ne olduğunu kısaca anlatır mısınız?

"Ezoterik" kelimesi Grekçede "iç" veya "derûnî olan" anlamlarına gelen *"esôteros"*dan gelmektedir. Bizim kültürümüzde yüzyılın başından itibâren kullanılmaya başlanılan ve daha çok Fransızcadan Türkçeye tercümeler yoluyla ithal edilmiş bir kelime. "Egzoterik" bu kelimenin zıt anlamlısıdır. Yeni bâzı yazılarda bu kavramların "içreklik-dışraklık" kelimeleriyle karşılanmaya çalışıldığı anlaşılmaktadır. Asırlardan beri kullanılmakta olan klasik Türkçedeki karşılıkları ise "bâtın" ve "zâhir" şeklindedir. Bu kelimelerin düşünsel köklerini dinler târihinde ve felsefe târihinde, *Pythagoras*'da, *Platon*'da, *Yeni Platoncu*larda bulmak mümkündür. Ezoterik düşünce ta *antik dönemden beri felsefe ve dinler târihiyle atbaşı gitmektedir. Esası şuna dayanır: Yeryüzünde görülen, oluşa gelen her şey, her eylem ve her nesne aslında bir hakîkatin, bir gerçekliğin dışavurumudur. Hakîkat sâbittir, değişmez ve evrenseldir; bu yüzden içtedir. Eşyânın hakîkati sâbittir. Hakîkatler içten dışa doğru tezâhür ederler ki aslında nesnelerin oluşu böyle gerçekleşir. Oluş görüntüdedir. Bir dışavurum söz konusudur. Dışta görülen her şey görüntüdür. O zaman "var" değillerdir. Görünen şeylerin asıl kaynakları içte yatmaktadır ki asıllar onlardır, var olan onlardır. Dolayısıyla "İçi bilirsek; içteki ana prensipleri bilirsek dışta tezâhür eden oluşların da sırlarını çözeriz" temeline dayanmaktadır bu öğreti.*

Bu esası dine, dînî görüşlere hatta felsefelere tatbik ettiğimiz zaman şunu söyleyebiliriz ki dinlerin de bir iç esası bir de dışta gözüken muâmelâtları vardır. Aslında dinlerin esas mesajı burada yâni içte yatandır. Dinlerin *egzoterik* olanı, dıştaki düzenlemeleri, ritüelleri vb. şeyleri zamana, devre, söz konusu peygamberin özelliklerine göre değişiklikler gösterirler. Bu yüzden *Fıkh-ı Ekber Şerhi*'nde "Şüphesiz dinler değişir ama hakîkat değişmez." [*inne'd-dîne kad büddilet velâkinne'l-hakîka lem yübeddil*] denilmiştir. Burada kastedilen Latinlerin *"Religio Perennis"* dediği şeydir. O değişmez, aslî, her dâim canlı "din". Allah katında olan din aslında bir tanedir ve o da budur. İnsan katında bu tek din çeşitlilik gösterir.

Ezoterik Felsefe Bir Rehabilitasyondur

Pythagoras olsun, *Platon* olsun, bugün modernler tarafından bir felsefî sistem kurucusu olarak anılan kimselere "ezoterik felsefe" zâviyesinden

baktığımızda bu kimselerin Mısır ve Babilonya bilgeliğinin dînî okullarında eğitim almış olmalarının önemi ortaya çıkar. Bu bağlamda, *“Black Athena/Kara Atina”* kitabında *Martin Bernal*’in teorisi ve buna benzer daha başka düşünürlerin görüşleri hiç de hafife alınacak cinsten değildir. Onların dedikleri özetle şudur: Grek felsefesi; orijinal değildir, Mısır ve Babil’de var olan bilgelik okullarında öğretilen ezoterik din felsefesinin yazıya geçirilmesinden ibârettir. *Pythagoras* yirmi üç yıl Mısır’da eğitim görmüştür, o gördüğü eğitim bir *manastır, dergâh eğitimidir. Oradan; “Git, şimdi bölgendeki insanların ehil olanlarına bu öğrendiklerini tâlim et!” emriyle geri dönmüştür. Çünkü Pythagoras*’ın eğitim sistemine baktığımız zaman, bunun; sâdece beyinsel çıkarımlara hitap eden, bugünkü modern felsefe eğitiminde olduğu gibi bâzı kitaplar okunarak yapılan tartışmalarla sürdürülen bir eğitim tarzı olmadığını, bilakis âdetâ bir “usta-çırak” veyâhut “şeyh-mürîd ilişkisi” şeklinde bir tâlime dayalı olduğunu görmekteyiz. Bu eğitim şeklinde öğrenciyi öğretmeni seçmekte ve seçtiği ehil öğrenciyle 24 saat beraber yaşamaktaydı. Sabah şafak sökerken başlayan derslerde ilk olarak *“Hymnoloji”*, yâni tanrısal yakarışlar ve dualar öğretilmekteydi. Bunlar saat 11.00’e, 12.00’ye kadar süren ve de aç karnına yapılan derslerdi. Ezoterik felsefe dersleri tok karnına yapılmazdı, bunun sebepleri vardı. Dersten sonra yemek, öğleden sonra ise istirahat ve ziraat işleriyle meşguliyet; peşi sıra gece dersleri, nihayet akşam duasından sonra yatış... Orijinal anlamıyla ezoterik felsefe bir rehabilitasyondur, bir tedâvidir.

Meselâ *Platon*’un *Diyaloglar*’ına baktığımız zaman; sâdece felsefî metinler olarak gördüğümüz o metinlerin, aslında ezoterik nitelikler taşıdığını görüyoruz. Orada anlatılmak istenen esaslar arasında, insanın kendini ve kendi özünü tanıması, yâni “Kendini tanı, Tanrı’yı tanırsın.” vecizesinin sırları da öğretilmekteydi. İslâmî versiyonu *“Men arefe nefsehû feqad arefe rabbehû” yâni “Kendini bil, Rabbini de bilirsin.” şeklindedir. Veyâhut Delf Mâbedi*’nin girişinde yazıldığı şekliyle *“Noverim me, noverim te.”* Hepsi aynı mânâyadır. *Platon*’un diyaloglarından özelikle *Timaos*’da açıkça, “Ben bunu Doğu bilgelerinden öğrendim.” dediğini görmekteyiz. Fakat kim bu Doğu bilgeleri? İsim vermiyor. Ezoterizmde, bilgelik, hikmet, yazıya geçirilmez. Bir şey yazıya geçirildiği zaman kayda alınmış olur. Her türlü kayıt onu zuhûr hâline getirmek demektir; zuhûr âlemi, oluşlar ve bozuluşlar âlemidir, kayıtlar âlemidir. Nesnelerin mücessem, donmuş

hâlidir. Bu açıdan, ezoterik felsefede rüyalar çok önemlidir, çünkü rüyalar kayıtsızdır. Rüyalar sonsuz bir özgürlük alanıdır. Size bir şekilde asıl gerçekliğinizi yansıtmaktadırlar. "Rüyayı anlatma!" derler, anlatılıncaya kadar rüyalar muallaktadır, askıdadır; ancak anlatılmayla beraber kayıtlanmış olur. Kayıtlanmış olmak demek, bir sınır içerisine girmek demektir. Çünkü "görüntü evreni", klasik tâbiriyle "şehâdet âlemi", görünürler âlemi, beraberinde sınırlılık getiriyor. Herhangi bir şeyi sınırlandırdığınız zaman onu ölümlü hâle getirmiş, ona fânîlik damgası vurmuş oluyorsunuz ve o şey ârızî *(accidental)* bir hâle gelmiş oluyor. Her ne şey ki ârızîdir, her ne şey ki kayıtlıdır, mutlaklık taşıyamaz; mutlaklığın olmadığı yerde insan mutlak huzura eremez bu esasa göre. Dolayısıyla hakîkatin, o kayıtlı olmayanda, mutlak olanda bulunduğunu göstermek isteyen ezoterik metinlere farklı bir gözle bakmalıyız. Bize *Aristo*'yu bile *maddeci felsefe*nin babası olarak öğrettiler. Oysa *Aristo* der ki, "*Platon* da dâhil olmak üzere benim üstatlarım daha çok metafiziğe yoğunlaştıkları için; o metafizikten yola çıkarak fizik yapma işi bana kaldı." Hâsılı *Aristo*'nun *Fizika*'sını, *Platon*'un *Metafizika*'sından kopararak ele almak bir tür *Rönesans* manipülasyonudur. *Aristo*'yu o bütüncül yapıdan kopararak *maddeci felsefe*nin babası hâline getirmişlerdir. Zâten bütünden kopup parçada odaklanma *analitik felsefe*nin temel karakteridir. Felsefenin modern dönemlerde ezoterik köklerinden, aslî köklerinden koparılmış hâli, özellikle *Aydınlanma* sonrası modern insanın parçalayıcı bakış açısının oluşumunu sağlayan güç oldu. *Mevlânâ Mesnevî*'sinde bunu çok güzel bir benzetmeyle dile getirir; meşhur "körlerin fil târifi" meseli... Fil bir bütündür ama siz körseniz size "Bu nedir?" diye sorulursa, birisi bacağını tutar ağaç olduğunu söyler, burnunu tutan hortum, püskülünü tutan fırça der; hiçbiri bütünü târif ederek, ben bir fil tutuyorum diyemez. Modern insanın en büyük problemi de budur. *Holistik* olmadığı, bütüncül yaklaşmadığı; "bütün yapı"yı bilmediği için, sâdece bir parça olan madde üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmış ve felsefeyi bu hâle getirmiştir.

Ezoterizmin Batı Orta Çağı'ndan günümüze uzanan serüvenine bakarsak ne buluruz?

Önce aslı bilmek gerekir, ne nereden çıkmış bunu takip etmeli… Çünkü ezoterik felsefede dışta olana bakılarak hüküm verilmez. İşi bâtına doğru

götürmediğiniz zaman problemi çözmek mümkün değildir. Bâzı araştırmacılara göre Batı ezoterik geleneği adı altında ele alınan konular aynı ezelî geleneğin bir devamıdır. Fakat tam bu noktada *René Guénon* gibi, *Martin Bernal* gibi birçok yazar çok ilginç bir tespitte bulunur: Batı ezoterik geleneği denen şey aslında Batılı değildir, Doğuludur; yâni hikmet maşrıkîdir. *Bernal*, *Kara Atina* derken, Atina'daki Grek felsefesinin aslında Afrika yâni Mısır kökenli olduğunu ima eder. Gerçek bilgeliğin Babilonya'dan, Mısır'dan, Orta Doğu'dan Yunan'a geçmesiyle beraber bir devrin kapanıp başka bir devrenin başladığını söylerler. Fakat *Guénon*'a göre bu devre hakîkatte bir *dekadans*tır; bir düşüştür; çünkü bilgelik, orada yaşanıyordu, Yunan'a geçince yazıya döküldü. İlk dönemlerde, *Pythagoras*'ta olduğu gibi, hem yazı hem de yaşantı şeklindeydi bu tâlim. Ama daha sonraki süreçte "yaşantı" kısmı ihmal edildi, elde sâdece metin kaldı. Metin elde kalınca da, felsefenin inisiyatik ve ezoterik yönü unutuldu, ihmal edildi.

Batı'da ezoterik felsefe farklı amaçlarla, farklı şekillerde ortaya çıkmıştır. Haçlı Seferleri ile Doğu'ya gelen Batılıların burada karşılaştıkları ezoterik, sûfî bâzı cemiyet ve merkezleri görerek Batı'da bunların benzerlerini oluşturdukları gibi görüşler vardır bâzı Orta Çağ araştırmacıları arasında. *Hospitelyen* tarîkatının, -ki bugünkü Batı'da hastanecilik geleneğinin kökleri buraya dayanır- Doğu'daki sûfî ribat ve şifâhânelerinden etkilenerek oluştuğu iddia edilmiştir. Bu hastaneler aynı zamanda spiritüel merkezlerdi. Hastanelerin başhekimleri aynı zamanda şifâcılık yeteneği olan, tâbir câizse *reiki* yeteneği olan bâzı mâneviyat sahibi kimselerdi. Hastane içerisinde mâbedleri vardı. Zâten "doğmak" ve "ölmek", "hastalık" ve "şifâ" dînî ve ezoterik mâhiyetli kavramlardı. *Ahî* ve *fütüvvet* teşkilatına bağlı bu şifâhânelerde "hekim şeyhin" hastalara maddî ve mânevî refakat ettiğini görmekteyiz. Hatta bizim geleneğimizde, merhamet ve sevginin cüzzamlı hastanın rûhuna üflenerek tedâvi edildiği *Cüzzamlılar Tekkesi* adıyla tekkeler dahi kurulduğunu görüyoruz. O sıralarda Batı'daki cüzzam hastaları kirece batırılarak tedâvi edilirken, uzak yerlerde ölüme terk edilirken buralarda bir mâneviyat ve "özü güçlendirme" eğitiminden geçirildiklerini görüyoruz. Şeyh efendinin kendisinin de cüzzamlı olduğunu, bu işe kendini feda ettiğini, hayatlarının son dönemlerini ilâhîler eşliğinde geçiren bu hastaların bâzılarında enteresan bir şekilde iyileşmeler

yaşandığını, yeniden şifâ bulan insanlar bulunduğunu bâzı târihî kayıtlardan öğrenmekteyiz. Bugün dahi bu geleneğin devamı olarak Batı'daki pek çok hastane, böylesi dînî gruplar tarafından işletilmektedir.

Hermetik Gruplar Dışa Kapalıdırlar

İşte bu tür *inisiyatik* gelenekleri gören bâzı gezginler, özellikle Haçlı Seferleri sırasında gelmiş olan Batılılar, kendi ülkelerine döndükleri zaman bu ve buna benzer tarîkatları kurdular. Birtakım *masonik* dayanışma örgütlenmelerinin de böyle oluştuğunu ileri sürmek mümkündür. Bu yapılar aslında "*hermetik*" bir karakter taşırlar. Batı'da dinin egzoterik, yâni dışıyla, şekille, yasayla ilgili yönünü acımasız bir şekilde temsil eden papazların inancı âdetâ kurumsallık içinde boğmaları Kilise'nin baskıcı bir hâle gelmesini doğurmuştur. En uç noktasıyla engizisyonda tezâhür eden bu aşırı kuralcı durumdan hoşnut olmayan bâzı dindar düşünürler ezoterik öğretilere sığınmışlardır. Baskıların bu insanları iyice rahatsız edici hâle gelmesi ister istemez *ezoterik* yapıları "*hermetik*" yâni gizli bir hâle getirmiştir. Hermetik gruplar dışa kapalı gruplardır, dışa kapalı olan her türlü yapıya "hermetik" grup denir. Sebebi de "ehil olmayanları içeriye almamak"tır. Bu anlamda avama açık, herkese açık bir anlayışa sahip değillerdir. Elitist ve seçkincilerdir. Çünkü şöyle bir mantığa sahiptirler: "Bu gelenek, bu düşünüş şekli yüzyılların gelişimi sonucunda tekâmül etmiş bir düşüncedir, öyle sıradan, sokaktaki adamın bunları hemen anlaması mümkün değildir." *Niyâzî-i Mısrî*'nin "*Ârifin her bir sözün anlamaya insan gerek/ Sanma kim bu âlemde hayvan olan anlar bizi*" sözü ile Hz. Îsâ'nın "İnci tanelerini ineklerin önüne saçmayınız, onlar bunun kıymetini idrak edemezler." sözü ne kadar da aynı gelenekten çıkmış sözlerdir.

Bugün modernlerin elinde felsefe denen şey bir tür beyin jimnastiği hâlini aldı, oysa aslı öyle değildi. Kaynağından kopan modern felsefenin otantik yapısı, aslî yapısının ne olduğu, konuların nereye doğru götürülmesi gerektiği bâzı düşünürleri meşgul eder hâle gelmiştir. Bu anlamda Batı içerisinden pek çok filozof; *Dante*, *Spinoza* gibi birçok düşünürle başlayan arayış ve sorgulama sürecine sonradan dâhil olmuş; "Aydınlanma sonrası felsefenin kökleri nereye çıkmalı?" sorusuna cevap aramıştır. Bu arayış *Hegel*'de de vardır. Bu noktada *Heidegger*'in söylediği söz ilginçtir.

Vefatından önce bir gazetecinin kendisiyle yaptığı röportajda söylemiştir bunu: “Benim felsefemi o kadar büyütmeyin. Zâten bütün Batı düşünce târihi ya Aristo’ya ya Platon’a düşülen bir dipnottan ibârettir. Ben aslında Eflatun’a düşülen bir dipnottan ibâretim, o geleneği devam ettirmeye çalışıyorum. Beni anlamak istiyorsanız Platon’a ve Şihâbüddîn Sühreverdî’ye bakın!” der. Çünkü *Heidegger*, talebesi olan *Henri Corbin* aracılığıyla *Sühreverdî*’yle tanışmıştır. Ama tabiî hayatının son dönemleriydi, belki biraz daha vakti olsaydı, değişik bir kompozisyon, bir Doğu-Batı sentezi oluşturabilirdi düşüncelerinde.

Hermetik grupların sembol kullanmaya başlamalarının nedenleri üzerinde durabilir miyiz? Zirâ başkalarının vâkıf olamadığı birçok sembolleri var.

Aslında ezoterik felsefenin derinlerine indiğimizde varoluşta görülen her şeye bir sembolden ibâret olarak bırakıldığını anlarız. Yeryüzü dahi bir semboldür. Kur’ân da, İncil de, bunların hepsi birer sembolden ibârettir; sembolün Arapçadaki karşılığı “âyet”tir zâten. “Âyet” hakîkat demek değildir, işâret demektir, hakîkate işâret eder. Dolayısıyla bir Müslüman’ın âyetlere bakıp, o âyetin hakîkatine çıkması istenir. *Fundamentalist, tekstüalist* bakış açısı, âyete sâdece âyet olarak bakar ve onu başının üstüne koyar. Ama ezoterist bir Müslüman’a bu âyetler der ki: “Bana bak, beni oku, beni anla fakat benden içeri gir, benim katlarım var.” Hz. Peygamber bir hadîste buyuruyor ki: *“Kur’ân’ın yedi batnı/boyutu vardır.”* Herkes her derecesini bilmez. Dolayısıyla ezoterik felsefenin dayandığı temel, varlığın katlı ve hiyerarşik olarak yapılandığıdır.

Âlem sâdece görüntülerden ibâret değildir, farklı katları vardır. Bu hiyerarşide en dışta yâni en aşağıda olan görüntü aslında en içte olanın bir şekilde dışavurumudur. Mânâ içeridedir, söz dışarıdadır. İnsan bedeni dışarıdadır ama insanın hakîkatı, insanın içindedir. Dolayısıyla, *Yûnus*, “*Bir ben vardır bende, benden içeri*” derken ezoterik bakışını ifâde etmiştir. “Bana bak ama benden içeri gir.” diyor; kendisi üç-beş sene sonra ölecek, ama işâret ettiği mânâ bâkî kalacaktır. Bu mertebenin fizik kurallarına göre her doğan büyür, yetişir, ilerler ve çöker. İsterse peygamber olsun; herkes bu yasaya tâbidir. Ezoterik bakış açısından bakıldığı zaman her bir

mertebenin üstünde bir diğer mertebe vardır ve mertebeler arasında bir geçiş söz konusudur.

Ezoterizmin kaynağı ve temel ilkeleri Kur'ân'da vardır ama çoğu Müslüman bunun farkında değildir. Âyette geçtiği gibi; *"Allah yedi kat semâyı ve onun yedi kat mislini yarattı."* Buradaki "Yedi kat gökyüzü" strotosfer, atmosfer vb. gibi sâdece *astronomi* veyâhut *jeoloji* ilmiyle açıklanacak şeyler değildir. *Pozitivizm*in ne olduğunu dahi bilmeden ona âşık olan bâzı taşralı dindar ilâhiyatçıların yazdığı tefsîrler bu türden tercümelerle doludur. İlginç olan ise söz konusu bu âyetin devamında gelen *"yetenezzelü'l-emru beynehün" yâni "Allah'ın emri bunlar arasında inip çıkmaktadır."* âyetini bu kimselerin bir türlü açıklayamadıklarıdır. Açıklayamazlar zira bilmiyorlar. *İbn Abbas* diyor ki: "'Allah'ın emri (işleri) ikisi (yer ve gök) arasında iner çıkar.' âyetinin Peygamber'den işittiğim anlamını sizlere açıklayacak olsam, bu kelleyi bu gövdede tutmazsınız". O da, daha önce temas ettiğimiz *"hermetik"* prensipten hareketle bu sırrı fâş edemiyor.

Yeryüzünde gördüğümüz her şey, insan bedeni, masa, sandalye, kitap, eğer elimizdeyse, bunların hepsi birer görüntüdür, işârettir ve nesnedir. Nesne ise ölümlüdür. Bir hadîste *"İnsan ve Kur'ân ikiz kardeştirler."* denilmektedir. Biri aynı hakîkatin harfe bürünmüşüdür, "kitap" hâlindedir, diğeri de "insan" hâlindedir. Ezoterik gelenekte esas olan, her zaman insandır, fakat diğerlerinde esas olan insan değildir; bu yüzden "Bu kitap bize yeter!" derler. Hayır, rehber bir insan olmazsa, o kitabı sana yorumlayan insan olmazsa kitap tek başına anlam ifâde etmez. Eğer kitap tek başına yetseydi, peygamber diye bir şey olmazdı, Allah herkese bir kitap gönderebilirdi. Dolayısıyla "insan" veyâhut "insân-ı kâmil", rûhî olgunluk yolu diyebileceğimiz ezoterizmde çok önemlidir. İnsanı tanımakla başlanır ve oradan Tanrı'yı tanımaya gidilir. Ancak dikkat edilmeli; buradaki *hümanizm*, Batı hümanizmi gibi değildir, insandaki derin kutsallığı soyutlayan ve kenara atan değil, insana kutsal köklerini veren bir insanseverliktir bu. *Platon*'un *"Ey insan, sen bir zaman Tanrı'ydın, ama unuttun!" sözü çok önemlidir. Bu nükteyi İslâm geleneğinde yorumlarken "Tanrı'ydın" sözünü köşeli parantez içine alıp "Tanrısaldın/ ilâhî idin/ kutsal bir yönün vardı." şeklinde yorumlarsak problem hallolur, "Ey insan, bir zamanlar ilâhî idin ama nefsinin tesiriyle bu vasfını kaybettin."*

Ezoterik Bakış Açışı Hakîkî Ortaklıklar Üzerine Dayalıdır

Yâni, “alien” oldun, özünden uzaklaşıp bir yabancı oldun, benliğini çöle çevirdin ve kendi çölünde yalnız kaldın, anlamında… Peki ezoterik gelenekler arasında beliren farklılıklar niye?

Ezoterik anlamda bakıldığında bütün sahih gelenekler arasında paralellikler görülmekte, hepsi aynı esasa dayanmaktadır. Ve görünen ihtilâflar, farklılıklar dışavurum esnasında görülmektedir.

Yâni “zuhûr” esnasında ortaya çıkıyor farklılıklar…

Tabiî, zuhûrda oluyor farklılık… Örneğin dıştan baktığımızda, ben Mahmud’um, sen Sait’sin, bedenlerimiz ayrı, sen bir yerdesin, ben bir yerdeyim, sen Türk’sün, ben Zenci. Ama hakîkat itibarıyla baktığımız zaman sen bir rûha sahipsin, ben de bir rûha sahibim; toplu iğne batırdığım zaman senin de canın acıyor, bana batırırsan benim de canım acıyor; ortaklıklarımız var. Ezoterik bakış açışı hakîkî ortaklıklar üzerine dayalıdır. Bu demek değildir ki, ezoterizm, egzoterizmi tamamen bir kenara atmakta ve ona hiçbir ehemmiyet vermemektedir. Hayır, ezoterik felsefe der ki, siz içte yatanı bilirseniz, dışta olanın paralelliklerini de bulursunuz. Çünkü dışta yatan sonuçtur, sebep değildir; hakîkî sebepler içtedir. Hermetik gelenekte bir prensip vardır: “Aşağıda ne varsa, yukarıdaki gibidir.” Bu iç/dış irtibatını hermetizm, yukarı/aşağı ifâdesiyle sembolize eder. Ezoterik felsefe diyor ki, madem o vahdet noktası içeride, o öz en derinde, o şey nasıl elde edilecek? Her göz onu göremez, her insan ona ulaşamaz. Bu eğitim gerektirir; o eğitim nerede başlayacak? Eğitim dıştan içe doğru gelişecek. Egzoterizm bu mânâda önemlidir; dıştan içe doğru gelişme demektir. Buna tasavvuf geleneğinde *“seyr-i ilallah”* denilir yâni dıştan içe doğru yolculuk. Sonra *“seyr-i anillah”* gelir, yâni “içten dışa doğru” iniş. Bunu iki *“kavis”*, iki yay şeklinde ifâde ederler Birisi *“kavs-i urûc” yâni “yükseliş kavsi”, diğeri ise “kavs-i nüzûl”*, yâni “iniş kavsi”. Çıkışını yaptıktan sonra iniş gelir. İnişini yapan adam da çıkmıştır ve inmiştir; aramızdadır, bizim gibidir ama Yûnus’tur artık. Ete kemiğe bürünmüştür ama hakîkat insanıdır o.

Çağdaş Batı Edebiyatı ve düşüncesindeki ezoterizme gelirsek bu akım veya oluşumların kaynağı hakkında ne diyebiliriz?

Daha önce de değindiğimiz gibi Batı ezoterizm geleneğinin aslında Doğu'dan alındığı görüşü, Batı ezoterizmi üzerine çalışan uzmanların kanaatidir. Ancak Doğu derken tam olarak ne kastedildiği konusunda bâzı problemler vardır. Orta Çağ ezoterizminde Doğu'nun, Orta Doğu ve İslâm tasavvuf geleneği olduğu açıktır. Ama XVIII. yüzyıldan sonraki Batı ezoterizminde Hint etkisinin öne çıktığı görülmektedir. Bugün özellikle modern Batı ezoterizminin kilometre taşı olan şahsiyetlerin başında *Madam Blavatsky* ve kurduğu *Teozofi Cemiyeti* gelir. *Blavatsky*, *Gurdjief*, *Bennet* vd. düşünürler görünürde Hindu terminolojisiyle ezoterizm yaparlar. Fakat bâzı araştırmacılar *Blavatsky* ve *Gurdjief'*in Kafkasya, Lübnan ve İstanbul'da *Nakşbendî*, *Halvetî*, *Melâmî* ve *Dürzî* şeyhlerle görüştüklerini; onlardan bâzı görüşler alıp sistem, diyagram hâline getirdiklerini tespit etmişlerdir. *Gurdjief*'in sistemi *Nakşbendî eğitim ve rûhî yoğunlaşma esaslarına dayanmaktadır. Hatta bu konuda Perry* gibi kimi araştırmacılar *"Gurdjief'in Hocaları"* gibi bâzı kitaplar dahi yazmışlardır. *John Bennett* ise İstanbul'a işgal kuvvetlerinin bir istihbarat subayı olarak gelmiştir; fakat şahsî merakı olan mâneviyat araştırmalarını burada da sürdürmüş ve bâzı *Melâmî*, *Mevlevî büyükleri ile görüşmüştür. Fakat bu araştırmacılar Batı'ya geldikleri zaman bu düşünceleri "ennegram studies", "dramatic universe", "fourth way"* gibi isimler altında sunmuşlardır.

Ayrıca şunu da söylemek gerekir ki Batı'da ezoterizm sâdece rûhî araştırma yapan birkaç seyyâh, dil uzmanı ve Doğu meraklısından ibâret kalmış temsilcilerle sınırlı değildir. Öte taraftan meselâ *Newton*, *Einstein* gibi bilim adamlarının mistik eğilimleri, tarîkat bağlantıları maalesef ihmal edilmiştir. *Einstein*'in bütün araştırma ve buluşlarını bağlı bulunduğu tarîkatın laboratuvarında gerçekleştirdiği söyleniyor.

Doğu Aklı İllüminatiftir

Blavatsky gibi insanlar ne yapıyorlardı? Nasıl oldu da İslâm'ı "pazarlayabildiler?"

René Guénon der ki, Doğu aklı *illüminatif*tir, aydınlanma esaslıdır, kategorik değildir; yaşama esaslıdır; seyyaldir; Batı aklı ise tasnifçidir, sıralama, kategorize etme peşindedir. Aslında bir Doğu-Batı sentezi söz konusu edilirse *Blavatsky*'nin yapmış olduğu bir tür tasniftir. Masonluğun yaptığı da bir tür eklektik sistematize ediştir. Geçmiş bütün ezoterik geleneklerden devşirilerek oluşturulmuştur. Meselâ epeyce Hindu, Zerdüşt inisiyasyon motifi, Mûsevî inisiyasyon motifleriyle karıştırılmış olmakla beraber, fazlasıyla İslâmî ezoterik motif de vardır bu derlemede. Onun için kendilerine 17. derecede *"Doğu'nun ve Batı'nın Şövalyeleri"* adını verirler. Filistin'den Roma yoluyla İskoçya'ya gelen Doğu şövalyeliğidir esasları.

Sûfîzm motifleri yâni…

Elbette, üstelik bu bir hayli fazladır. Çalışma sistemi Orta Çağ usta-kalfa ilişkisine dayanmaktadır. Kendi törenlerinin de Ahîlikteki usta-kalfa-çırak ilişkisindeki şed kuşanma törenleri ile benzerlikleri bulunmaktadır. Aslında masonluğun ne kadar İslâm tasavvufundan aldığı konusu üzerine ciddi anlamda çalışılmamıştır. Her ikisi de hermetik yâni gizli öğretileri esas alan yapılanmalardır; meselâ masonluğu anlayabilmek için mason olmak gerekir, çünkü kapalı bir gruptur, bu mânâda İslâm tasavvufunun da kendine göre hermetik dereceleri vardır.

Burada iki sorum olacak. Birincisi, ezoterizmi bu hâliyle bir tür modernizm eleştirisi gibi algılayabilir miyiz? İkincisi de "Evrenin Ulu Mimarı" mitiyle tasavvuf geleneği arasında benzer noktalar var mıdır?

Ezoterik gelenek Tanrı'yı, yaratıcı gücü isimlendirmekten ziyade bir zamirle ifâde etmeyi tercih eder. Bu zamir de İslâm tasavvufunda *HÜVE* zamiridir. Karşılığı, "O" demektir. Bizde, sûfî zikrinde *"Hû"* demek, Hindu geleneğinde *"Om"* demek gibidir; *"Om"* isim değildir, zamirdir. Neden sonsuz güç sahibi, yüce varlık böyle bir zamirle çağrılıyor? Çünkü ben sana hangi ismi verirsem vereyim, o ismi sana verdiğim anda seni kayıtlamış olurum. Oysa zamir daha mutlak ve kapsamlıdır. Sûfî literatüründe "*hüviyyet*" diye bir makâm vardır. "Makâm-ı hüviyyet", makâm-ı ulûhiyyetten de daha yukarıdır. Neden? Tasavvuf geleneği der ki, benim Sana "el-Mâlik" diyebilmem için "memlûk" olması lâzım gelir, benim Sana

“el-Hâlık” diyebilmem için “mahlûk” olması lâzım gelir. Dolayısıyla bâzı isimler ancak yaratılışı var etmenden sonra aldığın isimlerdir. Yaratılış yokken, henüz Sen hiçbir şeyi yaratmamışken sana nasıl “el-Hâlık” diyebilirim ki? Bu mertebede Sen “Rab” bile değilsin çünkü “merbûb” yok! Hatta Sana “İlâh” bile diyemem, “me’lûh” olacak ki Sana “İlâh” diyebileyim? Oysa Tanrı’nın zâtî varlığı mahlûkâtına bağlı değil. İşte bundan dolayı bâzı makâmlar *(el-hazarât)* için değişik isimler vermişlerdir.

Dünya Siyâsetini Yönlendirmede Ezoterizm Etkin Rol Almaktadır

İslâm tasavvufunda “Hû” isminin öne çıkması, Allah isminin diğer isimlerin hepsini kuşatan bir isim olarak alınması, Tanrı’nın yedi ana ismi ve diğer tüm isimlerin onlardan türemesi gibi hususlar önemlidir ve bunların derin keşfî ve tefekkürî izahları vardır. Bu isimler şemasında *“el-Musavvir”* (şekilleri veren, sûretleri yaratan), *“el-Bârî” ve “el-Hâlık”* gibi bâzı isimleri yan yana koyduğumuz zaman *“evrenin ulu yaratıcısı, ulu mimarı”* gibi bir fotoğraf ortaya çıkmaktadır. Yâni âlemin yaratıcısı ve tasarımcısı olan kudretli yüce varlık. Burada masonluğun 14. derecede, Tanrı’yı bu şekilde isimlendirmeyi tercih ediyor olması biraz, Mûsevî ezoterik geleneğindeki sefirotlar içerisinde, yeryüzünü şekillendiren bir Tanrı tasvirine dayanıyor olmasıyla ilgilidir; bir tür Kral Tanrı sembolizmine dayanmasından dolayıdır. Bundan dolayı bu tür ezoterik akımların yeryüzünü de tanzim etme projeleri vardır.

Meselâ Budist yolu, içe çekilme yoluyla aydınlanma esasına dayalı bir ezoterizm iken, Batı ezoterizmi, kendine has oluşumu içinde dışa da hâkim olunması temeline dayanan ve sosyo-politik teorilerini de beraberinde getiren bir tarzı benimser. Bu mânâda XVIII. yüzyıldan sonra ve hatta günümüzde bile Batı ezoterik akımlarını Batı sanatından, felsefesinden, şiirinden, sinemasından soyutlayamayacağımız gibi politik görüşlerinden de soyutlayamayız. Bu kültürde sosyo-politik hedeflerle kökende yatan ezoterik düşünceler arasında paralellikler söz konusu. Bugün birçok Batılı üst kademe yöneticinin birtakım ezoterik akımlara dâhil olduğunu biliyoruz. Aslında bu mânâda çoğunun sanıldığı kadar da seküler olmadıklarını biliyoruz. Dolayısıyla dünya siyâsetini yönlendirmede ezoterizm etkin bir rol almaktadır. Bizim ülkemizde ise bâzı sebeplerden dolayı bu konular

ihmal ediliyor ve dikkatten kaçıyor. Bu konuda söylenecek çok şey var, konu başka yerlere gider. Doğrusunu söylemek gerekirse, orijinal İslâm ezoterizmine baktığımızda, meselâ Selçuklu-Osmanlı gelişim çizgisindeki İslâm ezoterizminin politik uzantıları da vardı. Bir yanda "*hükümet-i zâhiriyye" yâni görünen yönetim varken öbür tarafta bu gücün meşruiyetini kendisinden aldığı "hükümet-i bâtıniyye" yâni içsel, mânevî bir otorite de hep olagelmişti. Meselâ İbn Arabî'nin metinlerinden birisinin adı "et-Tedbîrâtü'l-İlâhiyye fî Memleketi'l-İnsâniyye"*dir. Yâni "Beşer Memleketinde İlâhî Tedbirler". Bu konuda *Michel Chodkiewicz'*in güzel bir makâlesini de anmak isterim: *"Political Dimensions of Islamic Esoterism"* (İslâmî Ezoterizmin Siyasî Boyutları).

Tekrar modernizm eleştirisine ve modern Batı'daki ezoterik yansımalara dönersek…

Modernitede içsel olan, bâtında kalan anlam kaybolmuş, dışa feda edilmiştir. İnsanın kâinattaki yeri ve ontolojik mânâsı ihmal edilip görüntü öne çıkarılmış; böylece *"body"* mefhumu her şey demek olmuştur. Vücut çalışmaları, makyaj sanayii, sinema sanayii, gösteri, reklâm vs. her şeyin meta olma süreci ister istemez modern insanın yalnızlığını da beraberinde getirmiştir. Modern insan yalnızdır, görüntüler ormanı içerisinde yalnız kalmıştır. Bu aşırı maddeciliği yaşayan modern insan tabiî olarak bir sarkaç salınımı gibi zıt tarafa; ezoterizme, bâtınî olana bir kaçışı sergilemektedir.

68 kuşağının, çiçek çocuklarıyla, hippilik felsefesiyle tanışıp bir tür düzensiz mistisizmin ardından Doğu'ya, Hindistan'a kaçışa yönelmesi mânevî bir açlığın hikâyesidir. Rûhun ihmali insanları ister istemez mâneviyat arayışına yöneltmiştir. Mâneviyat, spiritüalizm arayışları modernite sonrası döneme, postmodern döneme damgasını vuracaktır; sanatta ve her şeyde bunun yansımaları görülmeye başlanmıştır.

Fakat şu bir gerçek ki bu da beraberinde bâzı problemler getirmektedir. Belli bir inisiyatik temeli olmayan, tradisyonu olmayan, geleneğe sahip olmayan, usta-çırak ilişkisi olmayan bir sahte ezoterizm, doğal olarak majisyenliğe, okültizme ve uyuşma felsefesine doğru genişlemektedir. Müzikte, sanatta bunların yansıması görülmüştür ve daha çok görülecektir. Uyuşma ve kaçma isteği vardır; çünkü madde ormanını andıran şehirlerde yaşayan insanın zihni, taptığı maddeler çoğaldıkça bir o kadar

parçalanmıştır. İşin ilginç yanı kapitalist zihniyet de şu anda bir pazar olarak mistisizme/ezoterizme eğilmiştir. Bâzı politikalar bunun üzerine inşâ edilmektedir.

Modern dönemdeki mistik yönelimlerin de manipülasyona açık tarafları bulunmakta ve bunun üzerine planlar yapılmaktadır. Bu konuya da dikkat çekmek isterim. Uzun yıllar kutsal yapısı içerisinde Doğu'da yapılan *meditasyon*, *yoga* vs. yöntemleri Hindistan'dan alınıp Batı'ya getirildiğinde, kapitalist niyetlere alet edilmiş; meselâ işgücü kalitesini artırmak için kullanılır hâle gelmiştir. Bu yaklaşım bir insanın aydınlanmasından ziyade daha fazla mal ve meta çıkarma amacına yönelik olarak büyük şirketler tarafından kullanılır hâle gelmiştir. Dolayısıyla Batı'nın kendi kapitalist bünyesine adapte ettiği bu yeni "rahatlatıcılar"a artık *guru* veya şeyh denilmemekte, *"spiritüel koç"* denilmektedir, *"mâneviyat koçu"*…

Ezoterik Bakış Egzoterik Olanı da Kapsar

Aynı durum İslâm ezoterizmi için de söz konusudur. Yıllarca Hindistan'dan *guru* ithâl eden Batı, İslâm medeniyetinden de bâzı şeyhler ithâl etmekte veya kendi uydurduğu *Mevlânâ*'yı pazarlamaya çalışmaktadır. Yine kendine uydurduğu, manipüle ettiği *Yûnus Emre* ile kendine çevirdiği *Muhyiddîn İbn Arabî* üzerinden, gelenekle aslâ ilgisi olmayan felsefeler geliştirmektedir. Oysaki işin doğrusu, *İbn Arabî*, *Mevlânâ* gibi büyük bilgeleri âit oldukları ezoterik tradisyon içerisinde değerlendirmektir.

Ezoterik bakış ezoterik olanı da kapsar; egzoterik olanı da... Çünkü egzoterik olan ritüellerin formudur. Ezoterik olanı, içte duranı, derindeki anlamı korumak için bir kabuktur egzoterik olan. Kabuk olmadığı zaman ezoterik de var olamaz/korunamaz. Dolayısıyla madde planında dışsal olana, zâhir olana daima ihtiyaç vardır ve bu bâtındaki esaslardan farklıdır. Gerçek İslâm ezoterizmi, tamamen bâtınî davranmak demek değildir, hakîkî adlandırma ile buna "ilm-i bâtın" denir; "ilm-i bâtın" ile "Bâtınîlik" farklı şeylerdir. Tamamen bâtınî olmak, bir tür uçtur. Nasıl ki zâhirîlik, her şeyi zâhire bağlayıp, zâhir dışında hiçbir şey yok diyorsa, tamamen bâtınî tavır da "zâhirde hiçbir şey yok, her şey bâtındır" demek sûretiyle maddî planı dışlamak, reddetmek, maddede olan her tür sembolizmi hakîkatinden farklı bir yere koymak sûretiyle bir tür anarşiye yol açmaktadır. Bunun doğru

olanı ana cadde İslâm tasavvuf geleneğinde temsil edilen ezoterizmdir. Bu yolda dereceler vardır.

Gerçekliğin elde edilişi, sende açığa çıkışıdır; senin, gerçek olduğunu/hakîkat olduğunu idrak ediş sürecindir bu. Bu derece içerisinde egzoterik olan yâni zâhir olan, *bâb-ı şerîat* ile *bâb-ı tarîkat*tır. Bu ikisi dışsal olanı temsil ederler ve araçtırlar, gâye değildirler. Ne şerîat ne tarîkat; ikisi de gâye değildir. Tamamen araçtır; bunları anlamak ve izlemek sûretiyle içe geçilir; "iç" de hakîkatten ibârettir. Gerçek aydınlanma *bab-ı mârifet*ten *bab-ı hakîkat*e geçmek sûretiyle elde edilir; hakîkatin elde edilişi hakîkat olmak demektir. Dolayısıyla siz hangi yolu izlerseniz izleyin, şu ya da bu olun; yakanıza kırk tane rozet takın, hakîkati elde edemediğiniz sürece araçlara takılmışsınız demektir.

*İbn Arabî*lerin, *Yûnus*ların, *Mevlânâ*ların işâret etmiş oldukları esaslar çok önemlidir. Dıştan içe doğru geçişte, içte elde edilecek hakîkatin ne olduğu çok önemlidir. Daha önce de değindiğimiz gibi bâzı Batı ezoterik akımlar, içi ihmal ederek zamanla dışa kaymıştır. Dışla daha ilgilidirler; onlar için politik teorileri daha öndedir. Bu yüzden bilge kişi üretmek yerine artık politikacı, entrikacı, stratejist üretir olmuşlardır.

Peki, amaç olarak masonlukla tasavvuf arasında çatışma var mı yok mu? Ya da bâzı tasavvuf ekolleri de geçmişte dünyevî egemenliğe talip miydi, değil miydi?

Konuya şöyle bakmalıyız: Pre-modern dönemlerdeki İslâm uygarlığında İslâm siyâsî erklerinin neredeyse hepsi ezoterik temellere dayalıydılar. Bütün sultanlar istisnâsız bir velî önünde diz çökmek sûretiyle meşruiyet *(legitimize)* kazanırlar. Sâdece tahta geçmekle sultan olunmaz, Osmanlı sultanının sultanlığa başlangıç anı, Eyüp Sultan'da *nakîbu'l-eşraf* tarafından kılıç kuşatılmasıyla gerçekleşir. Mânevî hiyerarşi bakımından üstte olan ehl-i beyt soyundan gelen bir *seyyid*dir; *nakîbu'l-eşraf*tır. Pâdişah onun önünde eğilerek kılıcını kuşattıktan sonra sultan olur. Dolayısıyla pâdişahların özel dînî inançları dikkatle incelendiğinde şu görülecektir: Biz mutlak monark değiliz, meşrutî monarkız, biz âriflerin/mânevî ustaların/rûhânî efendilerin hizmetkârıyız. Yeryüzünü düzenlememiz, irfânı düzenlemek içindir. Bu anlamda meselâ;

Pâdişah-ı âlem olmak bir kuru kavgâ imiş,
Bir velîye bende olmak cümlede evlâ imiş.

diyen *Yavuz Sultan Selim*'dir. Yâni "Bir dünya pâdişahı olmak kuru laftan ibâret. Gerçek sultanlık aslında bir bilgeye talebe olabilmek imiş." diyor. Modern siyâsette ise tam tersine bilgelik dışlanmıştır. Tam bu noktada sosyolog *Ernest Gelner*'in *Şerif Mardin* Hoca'ya söylediği bir söz aklıma geldi, diyor ki: "Türk erkeğinin Cumhuriyet öncesi iki özelliği vardı. Biri maçoluk, diğeri sûfî eğitim netîcesinde kazanmış olduğu zengin bir dervîş kalbi. Tıpkı bir şövalye gibi... Modern dönemle beraber, o sûfî eğitim kesilince ortada Türk erkeğinin sâdece maçoluk özellikleri kaldı."

Tasavvufî Eğitim Bir Seviye Kazandırma Eğitimidir

Bu açıdan baktığımızda mânevî eğitim verilmesi konusunun artık Türkiye'de, -elbette ki ilmî açıdan- tartışılması gerekmektedir. *Tarîkat* kelimesi -ki ülkemizde tabu kelimelerdendir- aslında sanılandan daha geniş anlamlıdır. Tarîk yol demektir. Bu geniş anlamıyla aslında masonluk da dâhil birçok felsefî okul, fonksiyonel olarak bakıldığında birer tarîkattır. Fakat bu ismi kullanmazlar. Dolayısıyla tarîkatı total olarak reddetmek yerine, belki iyi-kötü ayrımı yapılabilir. Ama tarîkatı tamamen dışladığınız zaman bu yapılanma yok olmamakta bilakis tüm oluşumlarıyla yer altına inmektedir. Bu rûhî ihtiyaçların tatmin edildiği oluşumlar sâdece ad değiştirip bir yerlerde devam eder. Ortadan küllî olarak kaldırılmaları mümkün değildir. Mümkün olsaydı zâten 1925'ten beri kanunen yasak olmalarına rağmen bugün hâlâ böyle oluşumlardan bahsediyor olmamamız gerekirdi. Oysaki varlar. Meselâ bugün bâzı fikir kulüpleri, bâzı büyücüler, satanistler tarîkat eğitimi şeklinde çalışmaktadırlar. Öte taraftan bâzı müzik tarzı ve toplulukları, futbol, mafya, çeteler vb. oluşumlar dahi tarîkatvari örgütlenmelerdir. Çünkü kanun maddesi sâdece ismi esas almaktadır. Bu ismi -yâni tarîkat ismini- kullanmadan da bir dernek çatısı altında tarîkat fonksiyonunu ifa edebilirsiniz. Ayrıca *fundamentalist dînî anlayış seviyeleri tasavvufî eğitimin yasaklanmasıyla doğru orantılı olarak artış gösterir. Tasavvufî eğitim bir seviye kazandırma eğitimidir. Bu bağlamda bâzı düşüncelerin de panzehiridir. Bütünüyle karşı çıkmak ve yasaklamak yerine oturup beraber bir sinerji yaratmanın yolları aranmalı diye düşünüyorum.* 1925'teki şartlar öyle icap ettirmiş olabilir. Fakat artık uluslararası insan

hakları ve fikir hürriyeti ile eğitim ve öğretim alma hürriyetinin kapsamı daha geniş düşünülmektedir. Bütün dünya elitleri belli *“order”*lara bağlıdırlar. Bu konunun ciddi ve ilmî olarak ele alınacağı gerçek demokratik ortamlar lâzım.

Modernlik öncesi bütün toplumlarda, -buna Rönesans öncesi Avrupası da dahil- *‘Bilge Kral’* anlayışı vardı. *Platon* der ki, “Ya krallar bilge olmalı, ya bilgeler kral olmalı.” İşte bu rahip/bilge/mürşid kral anlayışında kutsal olanla *profan* olanı beraber tutabilme özelliği vardır. Bu ikisi zaman zaman bir kişide buluşabilir. Bizde meselâ Velî Sultan bâzan olmuş, *II. Beyazıd* için *Beyazıd-ı Velî tâbiri kullanılmıştır. Zâten yükseliş dönemine gelinceye kadarki Osmanlı sultanlarının her birinin bireysel, mânevî hayatlarının da oldukça yüksek kalitede seyrettiğine dâir târihî kayıtlar vardır. Yükseliş döneminden sonrakilerde ise durum biraz farklılık arz ediyor. Ezoterik Osmanlı târihine bakacak olursak, bana göre III. Murat* bu konuda kilit noktadır. Ondan sonra ezoterik olan, egzoterik olan tarafından işgal edilmeye başlanıyor yavaş yavaş.

Maddî İktidar, Rûhânî Otoriteye Tâbi Olmalıdır

Aslında sorduğunuz soru bu açıdan önemli. Demek ki bunlar bâtınî olana/ezoterik olana bağlıysalar o zaman bâtın, bir şekilde zâhiri -iyi veya kötü- yönlendirmiş oluyor. Evet, gelenek der ki yeryüzünde asgarî mutluluğun sağlandığı dönemler ve yerler içle, bâtınla, ezoterik olanla ne kadar uyumlu olduğuna göre belirlenir. Yâni ezoterik olanla doğru oranda iyi ilişki kurulup denge sağlanıyorsa işte o zamanlarda, dıştaki iktidar/güç ona göre adalet, bilgelik ve hikmet saçıyor. Dış iktidar ve gücün, içten ve mânevî alandan kopmasıyla bu denge bozuluyor. Bu durum bir bakıma baştanbaşa bir insanlık târihi ve dinler târihi problemidir. Meselâ *René Guénon* “*Maddî İktidar, Rûhânî Otorite*” isimli kitabında bu karşılıklı ilişkiyi inceler. Ona göre maddî olan, iktidar sahibi olur ama otorite ve yetkinlik maddî alanda değildir, bütün güç ve iktidar sahipleri bir mânevî otoriteye tâbidir/tâbi olmalıdır. *Guénon* bunu Hinduizm’den verdiği bir örnekle temellendiriyor ve diyor ki, savaşçılar ve idareciler *(Kşatriya)* evvelce tamamen *Brahman*lara tâbi idi. *Brahman*lar tarafından yönlendiriliyorlardı. Ama şeytânın nefslerini iğvası ve doğru düzgün eğitim almamaları vs. netîcesinde bâzı *Kşatriya*lar “Bu *Brahman*lara da ne oluyor?

Güç sahibi biziz, bunlar bir kenara çekilmişler Tanrı’yla mânevî irtibatları olduğunu savunarak öne çıkıyorlar; biz de *Brahman* fonksiyonunu görebiliriz!” demek sûretiyle, kendilerinde olmayan bir yeteneği kıskanmışlardır. Nihayetinde *Kşatriya*lar, *Brahman*ları öldürmek sûretiyle layık olmadıkları, aslâ kazanmadıkları, hak etmedikleri bir nitelik olan *Brahmanlık* derecesini de üstlerine alarak bir bakıma felaketi dâvet ettiler ve Hinduizm’in sonunu getirdiler; Hindu geleneğini mânevî bakımdan bitirdiler. Oysa daha evvel uyum içerisindeydiler.

Bu bağlamda ezoterik geleneklerde “terazi” ve “kılıç” simgesi çok önemlidir, zâhirî olanla bâtınî olanın birlikteliğinin sembolizmidir bu. Denge ve orta yol. *İbn Arabî* insân-ı kâmilin iki tarafa da bakan bir yüzü olduğunu söyler *(zü’l-vecheyn)*. Hem önünü hem de arkasını görmek gibi bir şey. İslâm tasavvufunda Hz. Ali’nin zülfikarı, çataldır; iki dillidir. *Teber* dediğimiz çift taraflı balta da çok önemlidir. Tarîkatlarda *teber* vardır. Bugün Batı ezoterik geleneğinde kullanılan sembollerden birisi olan çift taraflı balta buradan gelir. Tek taraflı baltanın bir anlamı vardır, çift taraflı baltanın bir anlamı vardır. Bunlar hep İslâm tasavvufundan alınmadır. Fakat *René Guénon*’a şeyhi *İllîş el-Kebîr*’in söylediği gibi “Bizde bunların hakîkatleri var onlarda ise sâdece cismanî sembolleri...”

Sahih gelenek der ki maddî dünya, yâni yeryüzü hiçbir zaman cennet olmayacak, maddî alanda huzur, toplumsal refah ancak izâfî olarak mevcut olacaktır. Bu dünya içle doğru orantılı ve onunla uyumlu olarak yaşandığı kadar huzur ve güven ortamında kalabilecektir. Dolayısıyla mutlak bir cennet, mutlak bir âdil yönetim hiçbir zaman bu dünyada olmayacaktır; sâdece belirli zamanlarda, belirli dönemlerde yüksek bir adalet ve sosyal saadet mevcut olacaktır. Burada Süleyman Peygamber motifi, Dâvûd Peygamber motifi önemlidir; kılıç ve güç sahibi peygamber, aynı zamanda iktidar sahibi olan peygamberler de vardır, kâmil insanlar da. İslâm’da Hz. Muhammed’in mânevî özelliği itibarıyla bâtın kalitesi, diğer peygamberlerin hepsini içermektedir. Meselâ Dâvûdî özellik (iktidar), Mûsevî özellik (liderlik, güç, direnç, yasa), Îsevî özellik (rûhânîlik, merhamet, derûnîlik), bunların her biri, hakîkatin bir yönüdür. Meselâ Hz. Îsâ’da şerîat yoktur, dolayısıyla yeryüzü ve iktidar önemli bir problemdir o gelenekte. Diğer taraftan Hz. Mûsâ’nın şerîatında güç ve yasa önde olunca spiritüellik problemi oluşmuştur. O yüzden Yahûdî geleneğinde iktidar olma

endişesi, yeryüzüne hâkim olma duygusu, gizli ve açık sembollerle kudret ve zenginliğin kaynağı olduğunu gösterme isteği çok önemlidir. Bu anlamda Yahûdî geleneğinde taş, toprak, para, maden, arkeolojik kazılar vs. çok önemlidir; zira bunlar gücün kaynağının işâretlenip gelecek nesillere taşınması için bir araçtırlar; çünkü zaman zaman zâhirî güçten uzak yaşansa bile yeniden gücün elde edileceğine dâir inancı beslerler/ yeni nesillere öğretirler. “Yeruşalim”siz bir din düşünemezler. İslâm tasavvufunda ise taş, toprak ikincil olarak önemlidir. O da ortada insan varsa önemlidir. Bir mekânda şerefli bir insan varsa, o mekân değer kazanır ve kutsallaşır, o yoksa Mekke bile olsa bir anlam ifâde etmez. “Aradığın sendedir, Kudüs’te Mekke’de, hacda değil” derken *Yûnus Emre* bunların mevkilerini inkâr ediyor değildir. Sâdece sıralamayı doğru yapmaktadır. Dolayısıyla sâdece arkeoloji, maden, taş ve kılıç dini değildir İslâm. Hz. Muhammed’e indirilen mesajın içeriğinde önceki peygamberlerin tüm özellikleri aynı anda bulunmaktadır. Hz. Muhammed’in bir yönüyle bâtın esaslarını getirmesi, rahmet ve merhamet peygamberi olması, diğer yönüyle de “kılıç peygamberiyim” demesi, yâni adaleti tesis etmek esaslı bir peygamber olması gerçeği zâhir ve bâtının kendisinde cem’ olduğunu gösterir.

Dünya târihi açısından baktığımız zaman karşımıza evrensel bir sarkaç çıkar. İnsanoğlunun yeryüzü hayatı başladığı andan günümüze gelinceye kadar dinler târihi hep ezoterizm-egzoterizm sarkacı içerisinde devinip durmuştur. İnsan hayatını ya uç noktada zâhire veya uç noktada bâtına götürme sarkacıdır bunun adı. Bunun tipik bir örneği Mûsevîlik/Îsevîlik örneğidir. Hz. Musa’nın getirdiği mesajın zaman içerisinde rûhânî boyutu unutulduğundan ve ana esaslar olarak sâdece hukuk ve norm esasları kaldığından dinin esprisi, özü, içi, asıl fikri donup pıhtılaşmaya başlamıştır. Bu yüzdendir ki aynı gelenek içerisinden mânevî yöne, içe, öze ağırlık veren Îsâ Peygamber gelmiştir. O, Yahûdî toplumuna bir Yahûdî olarak gönderiliyor ama getirdiği misyonun içerdiği anlamlar önemli. Tâbir câizse diyor ki; “Ben size artık norm veyâhut kural getirmiyorum. Zâten dini, normlar içerisine boğdunuz ve dinin rûhunu kaçırdınız, ben de o rûhu yeniden üflemek için geldim!” diyor. Dolayısıyla Îsâ’nın misyonu bir bakıma tasavvuf târihinde tasavvufî eylemin karşılığı olarak görülür. Onun için bir bakıma Îsevî bir fonksiyondur tasavvuf; rûhun yenilenmesi, öze önem verme, bâtın olanın dikkate değer kılınması eylemidir tasavvuf.

Zaman içerisinde, Yahûdîlikte olduğu gibi, esastan koparak “din eşittir hukuk” algılamasına gelindiği için İslâm ârifleri tıpkı Hz. Îsâ gibi haykırarak; “Ey hoca! Ey molla! Ey müfti! Ey zâhid!” vb. tâbirleri kullanmak sûretiyle rûhun ihmal edilmesine dikkat çekmeye çalışmışlardır. Din sâdece kurallar demek değildir. “Elbette kuralları inkâr etmiyoruz; ama kanunların bir rûhu var, özü var; rûhu ihyâ etmeliyiz.” diyen sûfîlerin İslâm târihindeki fonksiyonları çok önemlidir. Bu bakımdan sûfîler, Mûsevî şerîatına gelen Îsâ’nın fonksiyonunun benzerini gerçekleştirirler. Îsâ’nın getirdiği bir tür ezoterizmdir; Mûsâ şerîatına gerekli olan ezoterizmdir. İslâm’da ise Hz. Muhammed’e gelen mesaj her iki tarafı da kuşattığından, hem Mûsevîlik hem Îsevîlik kapsanmıştır. Hukuk da vardır; çok zengin bir ezoterizm de vardır.

İslâm mâneviyatının başlangıcından itibâren bu böyledir. Hz. Peygamber’in her peygamberde olduğu gibi iki vechesi vardır: Dünyaya bakan yönü, Hakk’a bakan yönü. İslâm geleneği bunu ikiye ayırır: *Nübüvvet yönü, velâyet yönü. Ama velâyet yönü daha üstündür. Bunun sebebi velâyet*in Hakk’a dönük yüz olmasıdır. Hakk’a ve dünyaya dönük yüzler, Mevlevî dervîşinin *el-kol sembolizm*inde olduğu gibidir: Sağ el doğruluğun, adaletin ve gerçeğin kaynağı olan Hak’la kurulan irtibatı temsil ederken sol el, Hak’tan aldığını halka vermeyi temsil eder. İşte bu noktadan baktığımızda bir peygamberin sağ kolu onun *velâyet yönüdür, Hak’la olan irtibatı temsil eder ve sol kolu nübüvvet yönüdür, halkla olan irtibatı temsil eder. Dolayısıyla velâyet, nübüvvet*ten üstündür. Ama bunu kasten manipüle etmek, metinler üzerinde oynamak sûretiyle “*İbn Arabî*, velînin nebîden, peygamberden üstün olduğunu savunuyor; kim böyle söylerse kâfir olur, o da kâfirdir!” deyip *Şeyh-i Ekber* aleyhine konuşanlar olmuştur. Bu tamamen saptırmadır, manipülasyondur, *Şeyh-i Ekber* kesinlikle öyle dememektedir. Dediği çok açık; bir peygamberin *velâyet yönü nübüvvet* yönünden üstündür. Çünkü bir peygamberin nübüvvet yönünde yâni halkla ilişkilerinde sorun olabilir. Örneğin, bin sene yaşayıp kimseyi inandıramamış, tek başına bir peygamber olabilir. Bu onun peygamberlik rütbesine bir şey getirmez, yâni sağ kolunda Allah’la irtibatında/velâyetinde bir problem yoktur. İşte bu mânâda ezoterizm, egzoterizmden üstündür.

İlm-i Bâtın, İlm-i Zâhirle Birlikte Ele Alınır

Ezoterizmin İslâm'daki görüntüsünde de zaman zaman bâzı problemler olmuştur. İlimler hiyerarşisinde *ilm-i bâtın* denilen, Batı'da ezoterizm olarak karşılanan şey, *ilm-i zâhir*le beraber ele alınmıştır. *İlm-i bâtın*, *ilm-i zâhir*in yâni zâhirde olanın iç katmanıdır. Zâhirin kazılması sûretiyle altta yatan sebeplerinin çıkarılmasıdır *ilm-i bâtın*. Sûretten sîrete, sîretten sûrete geçişlilik söz konusudur. İçten dışa iniş ve dıştan içe doğru çıkış söz konusudur. Bunları birbirinden koparmamak gerekir. İkisi arasındaki bağlantı aslâ yok sayılmamalıdır. Ezoterizmden yâni içten kopmuş dış, kesiktir; dışı olmayan iç de yeryüzünde bir şey yapmaz. Bu denge çok önemlidir. Dinler târihindeki bu sarkacı optimum noktada yakalamak bir bakıma İslâm ezoterizminde mümkün olduğu için *René Guénon*, *Titus Burckhardt*, *Martin Lings* gibi çağımızın bâzı önemli düşünürleri, gençliklerinden itibâren önce Batı ezoterik akımlarına, ardından Hindu ezoterik akımlarına girmiş, daha sonra da İslâm'da karar kılmış ve bu yolda hakîkaten derin eserler kaleme almışlardır. Meselâ *Guénon* önce *mason* olmuş, ardından *Martinizm*e girmiş, değişik mistik akımlarda ilerlemiş bir insandır. Ardından "Zâhirle bâtının kesiştiği noktada gül biter." diyerek İslâm ezoterizmine geçmiştir. Yeri gelmişken şunu da eklemek gerekir ki *Gül-Haç Cemiyeti'*nin "haç ortasında gül sembolü" de aslında tasavvuftan alınmadır.

Tekrar etmem gerekirse şu nokta çok önemli: Bütün ezoterik bilgiler yeryüzüne egzoterik kalıplar içinde kayıtlanmış, sınırlanmış olarak gönderilmiştir. Hiçbir ezoterik bilgi havada durmaz. Ezoterik bilginin beşere, insana ulaşabilir bir mertebede inebilmesi için zâhire geçmesi gerekir. Bu nokta kaçırılmamalıdır. Biz salt ezoterik nitelikteki bir âlemde yaşamıyoruz; fizik âleminde, rûhun bir bedene girdiği (tecessüm ettiği) âlemde yaşıyoruz, dolayısıyla buradaki bedenin ve fizikî esasların o rûhânî alanla irtibatı vardır. Zuhûra gelmiş her şeyin özünde rûhu aramak gerekir. Biz burada bedenimizin içinde kalarak kendi rûhumuzu da arayacağız. Ben bu bedeni öldürdüğümde rûhumu yakalama ihtimalini kaybediyorum. Dolayısıyla beden bana bahşedilen güzel bir ipucu, bir numune; "Bedenine iyi bak.", "Senin bedenin mâbedindir, onun içindeyken yaparsın bana ibâdetini." diyor Tanrı. Beden sembolizmi bizde câmi olarak görülüyor, câminin kendisini, duvarlarını yalasan da bir şey olmaz. Girip ibâdet edersen bir anlam kazanır. Beden, salt beden olarak bir şey ifâde etmez;

onun içindeyken ilâhî olanı, rûhî olanı anlarsan bir anlamı olur hayatının. Beden içerisinde rûh bulunacak, dıştan içe geçerek. İşte aşırılaşmış ve dengesini kaybetmiş ezoterizmde açıkçası “Bâtınilik”te bu nokta yozlaşmaya uğramıştır. Bâtınîler, ilâhî buyruktaki bütün emirlerin, normatif düzeydeki tüm yönergelerin anlamsız olduğunu söylediler. Bunu dediğiniz zaman ortada hiçbir kıstas kalmaz. O zaman sen içi bir türlü yorumlarsın, başkası başka türlü yorumlar; sahih gelenekten kopmuş, köksüz ve amacı dünyevî zevk olan bir içselcilik ortaya çıkacaktır; işte bu bir kırılma noktasıdır. Böyle olunca bâzı siyasî iktidarlar, bâzı art niyetliler, bâzı ehliyeti olmayan kimseler, “İşte o benim, işte o bana işâret ediyor, bizim sultanımıza, iktidarımıza işâret ediyor.” falan diyerek metinlerde oynamalar yapacaklardır. *İbn Arabî* der ki: “Tefsîr ve tevîl makâmı çok önemli bir makâmdır.” Tevîl yâni yorum, bir şeyi ilke döndürmek, aslına döndürmek demektir. Sen ilki bilmezsen aslı, otantik olanı, sahih geleneği bilmezsen, neyi nereye döndüreceksin? Dolayısıyla tevîl, aslı bilen bir ustanın ikinci-üçüncü dereceye inen ve yorum bekleyen bir hususu, yeniden asla çıkarma yeteneğidir. *İbn Arabî* der ki: “Kur’ân ancak tevîl makâmına sahip insanların açıklayabileceği bir kitaptır.” Bir insanın Kur’ân gramerini iyi biliyor olması, Kur’ân’ı açıklama, tevîl etme, yorumlama mertebesine sahip olduğunu göstermez. Meselâ *İbn Arabî* 64 ciltlik bir Kur’ân tefsîri yazmıştır ki bu tefsir, ehl-i zâhir tarafından yakılmıştır, bâzı küçük bölümleri dışında günümüze ulaşmamıştır. Elimize ulaşan kısımlarda der ki: Ben Kur’ân’ın bir âyetini alıyorum, onu önce şerîat çekmecesinden, yâni gramer çekmecesinden çekiyorum, açıklıyorum, tekrar yerine kapatıyorum. Sonra aynı âyeti bir üst çekmeceden çekiyorum ve tarîkat açısından açıklıyorum. Yâni “yol” açısından, daha üst mertebeye çıkmanın yolu açısından bu âyette kişinin çıkacağı yolculuk esasları nelerdir, açıklıyorum. Onu da yerine koyuyorum ve sonra en üst anlam katmanı düzeyinden tekrar aynı âyeti ele alıyorum. Bu sefer hakîkat ve mârifet düzeyinde tekâbül ettikleri açısından açıklamaya çalışıyorum.

Bakınız, bu dört derece hatta beş derece tefsîr demektir. Bugün yeryüzünde bu anlamda beş dereceli Kur’ân tefsîri, yorumu yapacak insan yoktur. Şu an piyasada “Kur’ân’ı açıklıyorum, tefsîr ediyorum” diyenlerin hepsi, Kur’ân’ın gramerini açıklamaktan öteye geçemezler. Kelime anlamı açıklamalarıdır. Onu yapmak için Müslüman olmaya bile gerek yoktur.

Meselâ çok iyi Arapça bilen ama mü'min olmayan oryantalist bir kimse bu mânâda Kur'ân'ı çok nefis şekilde açıklayabilir. Ama Kur'ân'ın rûhunu, özünü *"mertebe-i hazret-i Kur'ân"*a çıkmış ve onun ikiz kardeşi olmuş olanlar açıklayabilir. Bu açıdan dereceler, mertebeler anlayışı önemlidir; derece ontolojisinin, *"vücud mertebeleri"* (merâtibü'l-vücûd) görüşünün metne transferi söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında metinde de katlar vardır. Metnin en dış, en zâhir katmanı grameridir. Ama anlam katmanları içeridedir, metnin içindedir. Ona girebilmek için de yolculuk yapmak gerekir. Örneğin, bir binanın dışı diyebilmemiz için, binanın içine ihtiyacımız var. İç olmadan, bir şeye dış diyemezsiniz. Dış ârızîdir, aksidentaldir, geçicidir. Meselâ adam ben ilm-i zâhir ehliyim diyor, sen neyin zâhirinin ehlisin? Senin için nedir? Bana içini bildireceksin ki, ben sana ilm-i zâhir erbabısın diyeyim. İç olmadan dış olmaz. Dışa dışlığını veren içtir. Zâhir ehli, bâtına tâbi ise o zaman zâhir ilmine de ehildir.

Bâtınîlikte Yüksek İrfân Düzeyi Yakalanamaz

Bâtınîlik akımı ise zâhir olanı kabul etmediği için işin ölçüsünü öbür tarafa doğru kaçırmıştır. Bâtınî görüş esasına dayalı bâzı dînî akımlar çıkmıştır. İşin ilginç yanı zâhirîlerde olduğu gibi "Bâtınîlik" iddiası güden böylesi gruplardan da aslâ yüksek irfân düzeyini yakalayan çıkmamıştır. Yüksek irfân düzeyini yakalayan önder şahsiyetler ve sûfîler daima zâhir-bâtın dengesini koruyanlar olmuştur. Bâtınîlik güden akımların kaynakları da *Hz. Ali*'dir, *Cüneyd-i Bağdâdî*'dir, *İbn Arabî*'dir, *Mevlânâ*'dır, *Yûnus Emre*'dir. Hepsi de ana cadde tasavvufunun temsilcileridir. Bâtınîlerde her şey keyiflerine göre tevîl edildiği için bunlar kendi davaları için mübalağa yapmaktan çekinmezler ve "*Mevlânâ* da bizdendi, bir Bâtınî dâîsiydi, *Yûnus Emre* de bizdendi." gibi iddialar ileri sürerler. Fakat bunlar târihî ve ilmî gerçekleri çarpıtmaktan öteye geçmeyen fantezilerdir. Demek ki zâhir-bâtın dengesini yakalamak önemlidir. Bunu başarabilenler de azdır.

Bir noktaya daha dikkat çekmek istiyorum. Modern hayatta sahte inisiyasyonlar, sahte ezoterizmler de çoğalmıştır. Bâtında bir şeye sahip değilken, "piyasada benim de malım olsun" kabîlinden sahte sermaye ortaya koymak isteyen, ehliyeti olmayan, çırak-kalfa-usta tâliminden geçmeyen insanlar vardır. Ustaya hizmet eden insan, eğitilir. Testinin dolabilmesi için çeşmenin altında durulması gerekir. O tâlim netîcesinde

olgunlaşır mürîd. Geçilen yolculukta sembolizm vardır, o sembolizmi ustanız size yorumlar. İçeride ne varsa dışarı o sızar. Görüntüde olanı görmek herkesin işidir. Görüntünün ötesine geçebilmek önemlidir. Özellikle postmodern dönemde sahte inisiyasyonlar, sahte mürşidler, şeyhler çıkacaktır. Bunun çözümü bu ilmin kanunlarla yasaklanması değildir. Bu tür akımlar yasaklandığında sahtekârlığın da yolu açılır aslında. Bu evrensel bir gerçektir.

Şu da unutulmasın ki İslâm ezoterizmi bâbında, özellikle günümüz İslâm dünyasında bir kuruluk, bir düzeysizlik varsa, onun sebebi İslâm mâneviyatının değişik şekillerde ihmal edilmesi veya dışlanmasıdır. Bâtın olan/içteki öz ihmal edilmiştir. İslâm'ın mânevî yönü, dikey boyutu, rûhî yönü İslâm mâneviyatının öne çıkarılmasıyla oluşur ama sindire sindire olur bu. Bugün ne yazık ki din öğrettiği iddiasında olan birçok yer, İslâm'ı kuru bir şekilde; mâneviyattan uzak tarzda, bir *oryantalist* edayla öğretmektedir. Oysa din bir prosestir, bir *inisiyasyon prosesi*, rûhî/kişisel gelişimdir; sâdece kurallarla olmaz. Bütün bunlar, İslâm ezoterizminin otantik hâlini modern hayatta ihmal ettiğimizi göstermektedir. Yeniden doğuş ve mânevî zenginlik, *Mevlânâ*ların, *İbn Arabî*lerin, *Yûnus Emre*lerin târif ettiği o esaslarla olacaktır.

Okültizm için ne diyebiliriz?

Evet, bir de ezoterizm içerisinde addedilen bir okültizm problemi vardır. Ona İslâm kültüründe *"ilm-i havass"* denir. *İlm-i havass*, bâzı rûhî esasları kullanarak fizik âlem üzerinde çalışmak demektir ki bu anlamda fizik âlem üzerinde çalışmak, benzeşmeler yasası üzerine çalışmaktır. Bir şey üzerine tesir oluşturmak, benzeyenlerden yola çıkarak tesir oluşturmaktır. Buna *"sempatizasyon yasası"* denilir. Yâni siz bir heykel, resim yaparsınız, onu bir kişiye benzetirsiniz, o kişinin heykeline, sûretine kötü enerjiler yüklemek sûretiyle o kişi üzerinde etkili olursunuz. Bu etki iyi veya kötü yönde olabilir. *Kara büyü* dediğimiz şey, mevcut büyü tartışmalarının ana konusudur; negatif özellikler taşır. Bizim zâhir âlemde gördüğümüz bâzı maddesel özelliklerin aslında spiritüel özellikleri vardır. Ve yaşadığımız âlem tek boyutlu bir âlem değildir, bir geçişler âlemidir. Paralel âlemler vardır. Âlemin içinde âlem vardır; iç içe evrenlerde yaşıyoruz ve herkes hangi âleme mensupsa oranın kuralları içinde yaşar. Kozmik planda oranın

kendi kuralları işlemektedir. Cinler âlemi var, melekler âlemi var, iyi var, kötü var, bunları onlara, onları bunlara karıştırarak fizikî âlemde sıra dışı yöntemlerle iş yapmak isteyenler birtakım formüllere başvururlar. Eğer sizde bir üst ahlâkî prensip yoksa her şeyi üst prensipten bağımsız olarak yapıyorsanız ciddi hatalar yapabilirsiniz. Bu tür fizikî olanı etkileme hâdiseleri, aslında alt esaslardır. Ezoterik gelenekte bunlara majör/minör arkana ayrımı getirilir.

Okultizm İslâm geleneğinde her zaman *minör*dür, yâni aslî olan değildir; bir üst esasa tâbidir. Onun için kâmil anlamda İslâm mâneviyatına sahip bir insan ancak bu tür ilimleri doğru şekilde kullanır. Ama doğru düzgün bir mâneviyata, inisiyasyona sahip olmayan birisinin bu tür ilimlerle uğraşması, hem onun fiziğini tahrip eder hem de irfânî maksada ulaşmasını engeller; o kişi insanlığa hizmet edecekken bilakis ihanet eder.

Bugün Batı'da ezoterizm denilen şey % 80-90 büyü, fal ve kehanet çalışmaları hâline gelmiştir. Ülkemizde bile gâyet örgütlü bir şekilde falanca kızı falanca oğlana bağlamak vs. gibi düşük emeller için kullanılır hâle gelmiştir. Bu tür bir okültizmin İslâm ezoterizmiyle, yüce ezoterik emellerle hiçbir alakası yoktur ve sonu hüsrandır; buna ezoterizm denemez ve ikisi ayrı tutulmalıdır. Bu tür büyü vesairenin geçici bir süre için belli etkileri de vardır; bunların belli bir mekanizması vardır; yaparsanız belki tesir elde edersiniz. Ama her şeyin bir faturası vardır. Bu yüzden sûfî yolunda bu tür "düşük işlerden" uzak durulur. Erenler demişler ki "Benim varmak istediğim hedef, kendi esasım olan Hak'tır; Hakk'ı bulmaya çalışmaktır." Oysa büyü vs. okultizm çabaları basittir ve Hak yolunun yolcusu için ayak kaydırıcı oyalanmalardan ibârettir. Gerçekten bâzı güçler elde edebilirsiniz; mânevî zırhı, korunağı olmayan zayıf insanlarla oynayabilirsiniz vs. Ama unutulmamalı ki bu tür çabaların hepsi, bulunduğunuz âlemin temel yasalarına aykırı hareket etmek demektir. Sisteme müdahâle eden herkes, geri dönüşüm olarak yaptığı işin karşılığını alır; rüzgâr eken fırtına biçer. Bu yüzdendir ki büyü yoluna gidenlerin hayatı kötü sonlanır. Zâten beden enerjilerini tükettikleri için 40 yaşında bir majisyen 80 yaşında gibidir. Hayat enerjisini çoktan tüketmiştir.

İslâm'da Büyü Pratik Düzeyde Yasaktır

İslâm büyüye *norm düzeyinde yasak diyor. İslâm bir din olarak "Büyünün aslı yoktur." demez. Vardır böyle bir ilim, ama sakıncalıdır. Meselâ astroloji* vardır ama sen o yolu tercih etme, sonunda bir şey elde edemezsin. *Astroloji*yi inkâr etme, aslı vardır; insan karakterlerinin bâzı *astrolojik* özellikleri vardır. Bunları bil, öğren ama *astrolog* olmaya çalışma, bulunduğun evrenin yasalarına müdahale etme. *Astroloji* İslâm geleneğinde bilmek için öğrenilir ama onun tatbikatı yapılmaz. Meselâ ben bir müddet *astroloji* çalışmış birisiyim ama bilgimi ve tecrübemi aslâ uygulamam. Bakarsınız iki insanın *harita*sına ve görürsünüz ki bu kişinin o kişiyle uzlaşması, bir yastığa baş koyması mümkün değil. Anadolu'yu dolaşsanız öyle insanlar görürsünüz ki, *astroloji*ye göre kesinlikle evlenmemeleri gerekir. *Astrolog müdahale eder, evlenmeyin, der. O zaman kozmik yapı içerisinde yaşadığımız evrende sizin irâdenizden doğan bir kayırma olur, işte o zaman dengenin bilmediğiniz taraftan bozulması ihtimali belirir. Belki de o erkeğin o kadınla bir ömür didişmek sûretiyle öğreneceği bâzı şeyler vardır; ikisinin de ulaşacağı felsefî veya rûhî derinlikler söz konusudur da sen olaya müdahale ederek bu yapıyı değiştiriyorsundur.*

Diğer taraftan din de bir *beyaz büyü*dür aslında. Meselâ dinde abdest alırsınız, dua edersiniz, bâzı amaçlarınızın gerçekleşmesi için mâneviyatı kuvvetli bir arkadaşınızdan da size dua etmesini istersiniz; daha da güçlü bir tesir olmasını istiyorsanız çok sayıda arkadaşınızın sizin için aynı anda dua etmesini istersiniz. Yâni aslında bir tür *rûhânî örgüt faâliyeti* istenir. Duaların, ibâdetlerin, tesbîhâtın, ezkârın toplu yapılması ve hatta bir dostuna "Allah senden razı olsun" bile denmesi *pozitif enerji* çalışması demektir. Tesir alanı vardır. Kişi veya kişiler lanet okursa bu durum kötü büyü tesiri yapar, o kişiyi, grubu, toplumu kitler. Bizim geleneğimizde "iyi şeyler yapmak ve hayır dua almak" diye bir husus vardır. İşte bütün bunlar insan üzerine beyaz büyü tesiri yapar.

İmtihan mantığı vardır sahih ezoterizmde; bir kişinin başına gelen her şey, onun ihtiyacı olduğu içindir; onunla pişecek, direnci artacaktır. Bir bela gelirse ona karşı tedbir almak, çözüm yollarını bulmak sûretiyle hem kendi eksiklerinizi tedâvi edersiniz hem de sizden sonrakilere doğru bir prensip ve tecrübe bırakırsınız. Olaylara doğru bakarsanız, imtihanlarla olgunlaşır ve hüviyetinizi pişirir saflaştırırsınız. Ne oluyorsa sizin içindir. Tüm sorunlardan ders çıkarmalıdır kişi, hem bireysel hem toplumsal anlamda.

Ezoterik açıdan Selçuklu, Osmanlı, Cumhuriyet Dönemi târihi maalesef yorumlanmamıştır. Bizde târihe ve bilgiye sâdece maddî açıdan bakıldığı için Osmanlı târihi bile sırf, ekonomik parametrelerin değişmesi târihi olarak görülür ki bu bence çok sun'îdir ve yetersizdir. Önce zihniyet dünyasında bâzı şeyler dönüşmüş ve o da ekonomiye yansımıştır. Dergâhların kapatılmasının dahi bir ezoterik nedeni vardır, sebepsiz değildir. Ezoterizmde hiçbir şey sebepsiz değildir. Her şeyin içte yatan sebeplerini araştırmak gerekir. Siyâset dahi böyledir. Bugün devlet yönetimlerine baktığımız zaman -iyi veya kötü- inanılan bir ezoterik hiyerarşinin yansımasıdır hepsi. "Derin devlet" dünya târihinden beri vardır. Derinde yatan esaslar her zaman önemlidir. Görüntüler vardır, parlamento vs. vitrinler vardır. "Derin" çalışmalar yaparsa bir araştırmacı, bu durumu dinde de, felsefede de, siyâsette de görebilir.

Dünya bilim târihinde de buluş sahiplerinin % 90'ı ezoterik akımlara dahil insanlardır, çünkü sebepleri araştırırlar. Laboratuvarda bile o sonuç, bu sonuca nasıl geldi, domino taşları tesiri örneğinde olduğu gibi ilk etken neydi; onları bulmak sûretiyle ezoterik bakış açısına sahip bilim adamları büyük buluşlar elde ettiler. Bugün ezoterik boyutun bilim alanında ihmal ediliyor olması bilim alanını daraltmıştır. Batı'da bâzı ezoterik akımların fizik literatürü ve fizik âlimleri üzerindeki tesirleri incelenmektedir. *Kuantum fiziği*, *bütüncül tıp* ve *kişilik ötesi psikolojisi* vb. gibi alanlarda din ve bilim buluşması bu ezoterik anlayışla güzelce sergilenmektedir. Kişinin düşünce dünyası maddeye tesir eder. Ruhsal gelişim maddeyi de etkiler. Bugün holistik bakabilen doktorun tavsiyesi, "İlaçları kullan ama iç dünyanda da dinginliği elde et, meditasyon yap, dua cetvelin olsun, inzivaya çekil, belli saatlerde Tanrı'yla buluş." şeklindedir. İki âlem arasında geçişlilik söz konusudur. Modern dönemin başlamasıyla bu gelenek kırıldı. *Guénon* der ki: "Rönesans sonrası bütün buluşlar, bilim denen şeyler, aslında ezoterizmin keşfettiği fakat tadında bıraktığı şeylerdir." *Majisyenler* yeni dönemde fizikçi oldu. *Maji*, fizik âlemindeki tesirleri inceleme ilmidir. *Maji*, fiziğe tekâbül eden birçok şeyi önceden bulmuştu. Tamamen rûhî amaçlı bir çalışma olan *simya*, maddeler arası dönüşümleri uzun yıllar araştırdı ve modern kimyayı doğurdu. Ezoterik düşünce sonsuzluk nedir, sonsuz olan nedir gibi konular üzerinde yoğunlaşınca bu düşünceler matematiği doğurdu, Pi sayısını doğurdu.

1+1=2 midir yoksa daha fazlası mıdır, asal sayı nedir, türevler nelerdir? Bunların hepsi aslında ezoterik, felsefî sorulardır, ontolojik sorulardır. İnsanın kendini tanıması, âlemi bulmasıyla ilgili sorulardır. *Einstein*’ın *izâfiyet teorisi sâdece fizik dersi için icat edilen bir denklem değildir. O bir varlık sorunudur. Dolayısıyla modern matematiğin, modern fiziğin arkasında da güçlü bir ezoterizm vardır. Modern tıbbın bulduğu belki sâdece teknolojik ilerlemedir. Modern tıp hâlâ insan bedeninin sırrını çözememiştir. İnsan bedenindeki kan ve kanın taşıdığı sembolizm, enerji, elementler hâlâ keşfedilmiş değildir. Kavanozun sâdece dışına bakarak içini değerlendiremeyiz. Psikosomatik* hastalıklar hâlâ bir muammadır. Kanda bir sır vardır, bir insanın kanını değiştirin, mutlaka tavırlarında da değişiklik görülür. Kan sâdece sıvı değildir. Sıvının ötesinde bâzı özellikler taşır. Onun için dinlerde kan kutsaldır. Onun için kurban önemlidir. Özel ritüellerde kan dökülür. Bugün modern insandaki *obsesyon* vakalarının, *fobilerin* kaynağını, çocuklukta kurban kesimine şahit olunmamış olmasına bağlayan *rûhbilimciler* vardır. İnsan kutsal bir varlık, sâdece et torbası değil. İnsanda enerji var, Sâdece zâhirî yönden bakılsa bile, insandaki enerji, zaman zaman bâzı elektrik trafolarından daha fazla olabiliyor.

Tanrı başka bir varlığa vermemiş insana verdiği gücü ve yeteneği. Tanrı bütün isimlerini sana verdi diyor, ödünç verdi diyor. Tanrı kendine muhatap alıyor seni, Tanrı’nın sohbetinde olabilmek, müthiş bir şey. “Ona halîl olmak, dost olmak” deniyor İslâm geleneğinde buna; *“İbrahim Halîlullah”* gibi. Ezoterizm insana doğduğu kaynakları öğretebilmek ve tekrar oraya çıkarabilmek için vardır. Hakîkî ezoterizmin gâyesi budur. Bu gâyeden başka gâyeler hep bir yanılsamadır, sapmadır.

Ezoterizm Hâlâ Canlı Bir İdeolojidir[2]

Ezoterizm kavramı Batı’da ve bizde neleri çağrıştırıyor?

Ezoterizm kavramının bizde iki türlü karşılığı var ki mânâsı doğru verilmezse problemlere yol açabilir. Bunun sebebi XX. yüzyılın başında yaşadığımız zihnî dönüşümün kavramlara yansımasından kaynaklanmaktadır. Biz XX. yüzyılın başından itibâren daha çok Batılı kavramlarla düşündüğümüz için maalesef hakîkatin bizdeki anlam haritaları

parçalanmış oldu. Bir kelimenin eş anlamlıları bile farklı mânâlar taşır hâle geldi. Meselâ “bâtınî” dediğinizde -ki bu “ezoterizmin” karşılığıdır- Türk-İslâm kültürü içerisinde daha çok ideolojik çağrışımları olan bir kavram anlaşılır. Buna karşılık “ezoterizm” dendiğinde yâni kavramın Batılı karşılığı kullanıldığında daha bilimsel, daha ciddi ve kuşatıcı bir anlam ifâde edilmektedir.

Peki, “Ezoterizm” nedir o zaman?

Ezoterizm, tasavvufî ilimlerin üzerinde yoğunlaştığı bir sahadır. Ezoterizmin temel bakış açısına göre, gördüğümüz her şey hakîkat değildir, beş duyu organıyla algıladığımız bütün eşyâlar yansımadır. Ezoterizm, beş duyuyla algıladığımız eşyânın hakîkatlerinin içte yattığını kabul eder. Ezoterizmde, algıladığımız bu eşyâlar, aslında içlerinde bulunan hakîkatlerin dışavurumudur. Dolayısıyla “Hakîkat göründüğü gibi değildir.” denildiğinde, ezoterizm bizde “derinde yatan”, “bâtında yatan” anlamlarına geliyor. Yâni ezoterizm, içte yatan hakîkatlerin asıl olduğu, dışta görünenlerin de ikincil olduğu görüşünden yola çıkar. Ezoterizm dinlere, hayata, hayatta zuhûra gelen her şeye; insana, insan ilişkilerine, ekonomiye, siyâsete, siyasî târihe bu gözle bakmaya çalışır.

Anadolu İslâm geleneğinde, bunların izleri, modernlik öncesi dönemlere gelinceye kadar çok baskındır. Meselâ Osmanlı târihini, *İsmail Hakkı Bursevî* gibi bir şeyh efendi, ezoterik bir şekilde yorumlamıştır. Bu konuda kendileri bir kitap yazmıştır. Muhteşem bir eserdir. Bu eserde sultan ne demek? Devlet ne demek? Vezir ne demek? Hâriciyye vekili ne demek, Dâhiliyye vekili ne demek? Anadolu kazaskeri ne demek? Rumeli kazaskeri ne demek? Anadolu ne demek? Rumeli ne demek? Bu soruların hepsinin ezoterik açıklaması var.

Ezoterizmin de çeşitleri vardır. İslâm’a âit ezoterizm var, Yahûdîliğe, Hristiyanlığa âit ezoterizmler var, bütün dinlere âit hatta Şamanizme âit ezoterizm var. Ezoterizmin bağlı olduğu doktrin vardır. Bu sahada da önemli üstatlar yetişmiştir. Bu üstatlar da mühim ekoller kurmuşlardır. Herkes kendi zâviyesinden yola çıkar. Ezoterizmin bâzı türleri her çeşit dışsallığı reddettiği için *panteizm*e varan görüşleri savunur. Bunlar daha çok Hinduizm’den yola çıkan akımlardır. Veya ezoterizmi eklektik bir yapı

olarak gören ve bir sentez çıkarmaya çalışan gruplar vardır. Bu sonuncusu ise daha çok masonik yapılarda görülür.

Ancak bunun haricinde bir de, *Réne Guénon*, *Frithjof Schuon*, *Titus Burckhardt* gibi sûfî olmuş üstatların oluşturduğu bir *“Tradisyonalizm”* ekolü vardır. Bu ekolün bütün dünyada birçok mensubu vardır ki bendenize göre en otantik “ezoterizm” tarifini bu ekol yapmıştır. Bu ekol aleyhine *Against the Modern World* yâni “Modern Dünyaya Karşı” diye kitaplar dahi yazıldı. Bu düşünce biçimini biraz da ajitatif bir dille anti-modernist ve bir gün geleneği yeniden inşâ edecek ekol olarak lanse ettiler. Batı içerisinde bâzı ezoterik çevreler bu akıma şiddetle karşılar.

Ezoterizm Din Kalkışlı Bir Felsefedir

Peki, Batı ezoterizmini Réne Guénon gibi anlayan bir düşünür bizden neden çıkmadı?

Çıkmamasının nedenleri var. Ezoterizmde her şeyin bir sebebi vardır. Netîcede Batı düşünce dünyasının bir problemidir bu konu. *“Religion”* kelimesi Batı’da bizdeki “din” kelimesinin çağrıştırdığı her şeyi kuşatamamaktadır. *“Religion”* kelimesi bizim Vahhâbîlerin aklındaki dini karşılamakta bir bakıma fakat derûnî ve mânevî konuları çok fazla ihtiva etmemektedir. Müesseseleşmiş dini, kiliseyi ifâde etmektedir. Fakat bir *İsmail Hakkı Bursevî*, *Niyâzî-i Mısrî* vb. mütefekkirlerimiz bu konuları çok iyi anlamış kişilerdir.

En katı dogmatik aydınlanmacıların geri planlarında güçlü ezoterik ilişkiler gözlemleyebiliyoruz. Bunu bir târih anlama metodolojisi olarak kullanabilir miyiz?

Ezoterizm, din temelli bir felsefedir. Anlayış seviyelerinin içeriye doğru veya piramidin tepesine doğru yükselmekle daha rafineleşeceği anlayışına dayanır. Olayların, nesnelerin hakîkatinin ve bütünün ancak piramidin tepesine çıkıldığında görülebileceği ile tabanda kalanın (avam denilenlerin) hiçbir zaman satıhtan daha öteyi göremeyeceği, dolayısıyla çok kolay yönlendirilip kandırılabileceği gerçeğine dayanır. Yönlendirilemeyecekler

veya bizzat yönlendirecek olan kişiler piramitte yukarılara yükselmiş kişilerdir.

Felsefenin modern dönemlerde ezoterik köklerinden, aslî köklerinden koparılmış hâli, özellikle *Aydınlanma* sonrasında gelişen modern insanın parçalayıcı bakış açısının oluşumuna neden olmuştur. *Guénonien* düşünürler gerçek bilgeliğin Babilonya'dan, Mısır'dan yâni Orta Doğu'dan Grek'e geçmesiyle beraber bir devrin kapanıp başka bir devrin başladığını söylerler. Çünkü Orta Doğu'da yaşanan bilgelik Grek'e geçince yazıya döküldü ve bu süreçte "yaşantı" kısmı ihmal edildi, elde sâdece metin kaldı. Metin elde kalınca da felsefesinin inisiyatik ve ezoterik yönü unutuldu, ihmal edildi. Batı'da dinin egzoterik yönünü, yâni dışla, şekille ilgili yönünü acımasız bir şekilde temsil eden papazların, inancı kurumsallık içinde boğmaları sonucunda *Kilise*, baskıcı bir kurum hâline geldi. *Aydınlanma* bu *Kilise*'ye başkaldırıdır. Bizde ise böyle bir süreç yaşanmamıştır.

Diğer taraftan Batı'da, siyâsetin öncesinde, her zaman bir dînî ve felsefî arka plan söz konusu olmuştur. Batı'da bir politikacı veya bir bilim adamı bu çevrelerden bağımsız değildir. Dünya bilim târihinde buluş sahiplerinin çoğu ezoterik akımlara dâhil insanlardır, çünkü onlar arkada yatan sebepleri araştırırlar. *Spinoza*'nın yetiştiği bir çevre vardır. *Einstein* çalışmalarını bir locada yapardı. *Hitler*'in görüşleri öyle bir gecede gelmiş görüşler değildi. *Hitler*'in bu görüşleri gençlik çağlarından beri içinde bulunduğu bir grubun *ezoterik ırklar teorisi*ne dayanır. *Hitler, "Beyaz Kartal"* locasına bağlıydı. Onlara göre ârî ırk hikmet esaslıdır ve yöneticidir diğer ırklar paryadır vs...

Dünya târihindeki sosyal ve politik değişimlerin arka planına baktığımızda farklı ezoterik grupların etkisini de görebiliyoruz. Bu açıdan baktığımızda târih bize ne anlatıyor?

Batı ezoterizmi, kendine has oluşumu içinde sâdece içeriyle uğraşmakla kalmayarak dışa da bunu yansıtmak esasını benimsediği için sosyo-politik teorilere de sahiptir. Ezoterizm dünya siyâsetini yönlendirmede her zaman etkin rol almıştır ve almaktadır. Ezoterizmin birçok alt dalı vardır. Bu alt dallardan biri de politik ezoterizmdir. Fransız İhtilali'nin, Rus Devrimi'nin,

ABD'nin kuruluşunun, Avrupa Birliği'nin, Osmanlı'nın kuruluşu, yükselişi ve yıkılışının ezoterik yorumları vardır.

Türkiye Ezoteristlerin Elinde Oyuncaktır

Türkiye ve ezoterik yapılar hakkında ne söylersiniz?

Ezoterizm Türkiye'de çok iyi bilinmiyor. İyi bilinmediği içindir ki Türkiye ezoteristlerin elinde oyuncaktır. Türkiye'de Müslümanların elinden ezoterizm alındı, kupkuru hâle getirildi ve şu an kullanılıyorlar. Burada bize biçilen yeni elbise içerisindeki *ultra-militan sekülerizmin* karşılığında, mânevî boyutumuz elimizden alındı. Ancak mânevî boyutumuzu alan bu kimseler kendilerine âit ezoterizmi bırakmış değiller. Hâlâ ezoterik çalışma yapıyorlar. Binâenaleyh bana göre bu ülkedeki çatışma, aslında bir ezoterizmler çatışmasıdır.

Aydınlanma devrimcileri ile ezoterik ilişkilere örnek verebilir misiniz?

Aydınlanma derken *Nirvana*'yı yâni mânevî aydınlanmayı kastetmiyoruz tabiî ki. Aydınlanmacılar buradan çalmışlardır bu kavramı. Tabiî ki yine içini boşaltarak veyâhut içini dışa çevirerek... Hakîkatte bu kavram tamamen spiritüel ve din kaynaklı bir kavramdır. Aydınlanma veyâhut "işrâk" dediğimiz düşünce içerisinde siz bir ağacın altında aydınlanacaksınız yâni *Gothama Buda* olacaksınız veya *Şeyhü'l-İşrâk* olacaksınız ki ulvî nûrlar âlemi size açılsın ve böylece siz de münevver olun. Bu da görüleceği üzere tamamen dikey anlamda bir enfüsî kavramdır. Rönesansçılar bunu çalarak yatay hâle getirmişlerdir. *René Guénon* der ki: "Aydınlanma ve Rönesans, eldivenin içinin dışına çevrilmesinden ibârettir." Yâni eldiveni yırtıp yerine yeni bir eldiven giymiyorlar. Yâni yeniden yaratılan bir şey yok, var olanın içinin dışına çevrilmesi işlemi yapılıyor. Aslî esaslar gelenekte var, Rönesans onları alıp ters çeviriyor. Aydınlanmacıların paradigması tâbir câizse şu şekildedir: "Sen ezoteristsin!," "Sen spiritüalistsin, dindarsın!" "Sen hep rûhla ilgilendin, maddeyi ihmal ettin. Oysaki bu dünya, yeryüzü maddî süreçtir. Maddenin şekil değiştirmesidir. Madde derken, bunun içerisine ceset de girer, ekonomi de girer, politika da girer. Referansları gökten yere indirmek lâzım. Her şey yerde ve maddî olanda." Hâl böyleyken Aydınlanma Çağı'nın geçirdiği

evrelerin hiçbirinde rûh maddeden kopmadı. Koptuğu zannedildi ama târih sayfaları aralandığında birçok oluşumun arka planında hep ruhsal yönelimlerin ve ezoterik akımların bulunduğu ortaya çıktı. Aydınlanmacılar, hakîkatin maddede olduğunu ileri sürüyorlar. Onlara göre gerçek aydınlanma, gerçek ilerleme bu dönüm (kırılma) noktasıyla başladı. Yâni, rûhun tasallutundan dünyayı kurtardık düşüncesi hâkim oldu. Böyle bir kalkış noktası başlangıçta haklı ve masum bir düşünce gibi gelebilir. Kim maddeyi inkâr etmek ister ki? Hatta başlangıçta buna katkıda bulunan din adamları da vardı *Descartes* gibi. Bâzı Yahûdî filozofları gibi. Zâten Yahûdî filozoflarına göre, maddî olan spiritüel olandan çok daha önemlidir. Dolayısıyla bugün Yahûdîlerin politik teorileri, ekonomik teorileri, bir Budistin teorilerinden çok daha materyalist ve pozitivisttir. Bizde ise böyle sert bir ayrım olmadı. Bizde madde ile rûh arasındaki evliliğin bozulmasının ilk defa ne zaman başladığı konusunda farklı görüşler vardır. Bunun târihini çok geriye götürenler de vardır daha geç dönemlere getirenler de. Kırılmanın başlangıç noktasını, yâni rûhânî olana maddî olanın baskın gelmesini; Kâbil'e, Peygamber Efendimiz'in vefatına, Hz. Ali'nin vefatına, Kerbela'ya, Yavuz'un Mısır Fethi'ne, Lale Devri'ne vs. dayandıranlar bulunmaktadır. Bendeniz ise bunu 1940-1960'lara kadar yakına çekenlerdenim. Çünkü gerçek kırılmalar ontolojik bakış açısında olur ve bunun toplumsal alanda da benimsenmesiyle bir kitlesel zihniyet dönüşümü asırlar alan bir süreç içinde gelişir. Bu sürecin tamamlanmadığı dönüşümler ârızîdir. Evet, Hz. Peygamber'in vefatıyla veyâhut Hz. Ali'nin vefatıyla bâzı problemler, bâzı arızalar meydana geldi, Lale Devri'nde bâzı yeni yönelimler öne çıktı. Ancak bütün bu türden gelişmeler dünya görüşünün ontolojik omurgasını kırarak tam aksi bir fert ve toplum yaratmadı. Zâten böyle bir hedefleri de yoktu. Lâkin asrın başındaki zihniyet dönüşümleri radikal dönüşümlerdi ve 1960'lara doğru bu tohumlar yeşermeye diğer bir ifâdeyle kendi çocuklarını doğurmaya başladı. Sonra bu çocuklar kendi şerîatlarına, kanunlarına dayalı despotik-politik görüşlerini hâkim kılmaya başladılar ve kurumsallaştılar. Yeni dönem aydınlanması bu yeni "kiliseye"(?) karşı gelişecektir. Târih tekerrürden ibârettir ve çevrimsel yasalara dayanır. Şimdilik bu kadar yeter…

Tasavvuf Özü Bulma Çabasıdır[3]

Tasavvuf, İslâm toplumlarını derinden etkileyen bir disiplin, bununla beraber en başından beri de yoğun tartışmaların odağı hâline gelen bir konu. Kendisini bu alanda yetiştirmiş bir ilim adamı olarak sizinle bu söyleşide tasavvufla ilgili tartışmalı hususları konuşmak istiyoruz. İsterseniz "Nereden çıktı bu tasavvuf?" sorusu ile başlayalım. "Neden ihtiyaç duyuldu tasavvufa? Yahut olmazsa olmaz bir şey miydi? İslâm varken neden tasavvuf, Müslüman varken neden sûfî?" soruları anlamlı mı sizin için?

Öncelikle sorularınızı kavramsal bir çerçeveye oturtalım isterseniz. Evet, doğru, bu çağın "tartışılan" konularından bir tanesinin de tasavvufî meseleler olduğu bir gerçek. Çünkü modern düşünce gerçeği tartışa tartışa elde edeceğini iddia etmektedir. Ancak şu da iyi bilinmelidir ki modernliğe geçilinceye kadarki dönemlerde tasavvuf, tartışmanın günümüze ulaştığı şekliyle bir tartışma mevzusu olmuş değildi. Yâni ilimler hiyerarşisi (*merâtibu'l-ulûm*) içerisindeki konumu toptan, küllî olarak sorgulanmış veya reddedilmiş değildi bâzı kısımlarına (cüz'î) yönelik tashih teklifleri yapılmıştı ki bunlar da esasa müteallik olmayan ve daha çok isimlendirmeye yönelik birtakım tekliflerdi. Bu sebepten, geleneksel değerlerin tahrif edildiği böylesi bir çağda anlaşılması başlı başına problem hâline gelen meselelerden bir tanesinin de "tasavvuf" olması hem modern çağı oluşturan zihniyet dünyasını hem de tasavvufu yakından bilenlerce anormal bir durum olarak görülmez.

Tabulaştırılmış *rasyonalizm*in, alaycı *pozitivizm*in ve militan *sekülerizm*in tek geçerli düşünme biçimi yapıldığı ve üstelik bu zihniyet kalıplarının *dînî ilimler*e de sızdığı bir dünyada tasavvufun işi zordur. Çünkü bu yapı içerisinde "din"in de değerler sıralaması değiştirilmiş; rûhtan kopuk, *materyalist* ve soğuk yüzlü bir din çıkmıştır ortaya. Ne var ki yukarıda saydığım bu üçlünün, aynı zamanda modern çağın problemlerinin de ana kaynakları olduğu artık birçok kimse tarafından açıkça telaffuz edilmeye başlandı. Böylece, söz konusu *mitos*ların tahtı da sallanmaya başladı. Sınırsız ekonominin, rûhsuz politikaların, maddeci felsefelerin, tahrip edilen doğanın ve mutsuz bireylerin hep bu zihniyet kalıplarının doğurduğu sonuçlar olduğu görülünce bütün dünyada, kaybolan değerleri, "*geleneksel*"

*(tradisyonel) düşünüş biçimlerini yeniden keşfetme çalışmaları başladı. Artık spiritüel görüşler, mistisizm, ezoterizm yükselen değerler arasında sayılmakta. Mistisizm*in, alaya alınmadığı ve ciddî bir iş olarak görülmeye başlandığı birçok akademik araştırmaya mevzu olmasından anlaşılmaktadır. *Çekoslovakya* Devlet Başkanı *Havel*'in güzel bir sözü var: "XX. yüzyıl toplumları, o toplumda var olan mühendis sayısına göre değerlendirilirdi. XXI. yüzyıl toplumları ise o toplumda var olan bilge ve filozofların sayısına göre değerlendirilecek."

Tasavvuf Bir Yöntemdir, Bir Bilgi Değildir

Konuyu oturtacağımız genel çerçeveye yönelik bu girizgâhtan sonra daha özele inerek konuşmak icap ederse şunları söyleyebilirim. Nedir tasavvuf? Aslına bakarsanız tasavvuf bir *yöntem*dir, bir *bilgi* değildir. Bir *metodoloji*dir, *bilgi*yi elde ediş yollarından birisidir. En geniş anlamıyla düşünecek olursak bir tür din felsefesi de diyebiliriz ona. Sapmış modern anlamıyla değil sahih (otantik) ve aslî (orijinal) anlamıyla, *hikmet* vurgusunu yitirmemiş anlamıyla buna *gerçek felsefe* de diyebiliriz. Yâni dinin temel esaslarını anlamlandırma modellerinden, dinin yorumlanması çabalarından birisi olarak bakabiliriz tasavvufa. Tıpkı diğer modellemeler gibi o da insanî bir çabadır. Bir gerçeklik tasavvurudur. Başkaları da başka modeller geliştirebilir, başka tasavvurlar ileri sürebilir, nitekim öyle de yapmışlardır. Bütün dinlerde söz konusu dinin esaslarını tefsîr ederken hep benzer ekollerin oluşmuş olduklarını görürüz. Çünkü kalkış noktaları benzer olan düşünceler, benzer sonuçlara varır. Dolayısıyla bir yönüyle evrenseldir bu durum. İşte bu yaklaşım tarzının İslâm dini özel alanındaki adı ise teknik tâbiriyle tasavvuf olarak isimlendirilmiştir. Bu isimlendirme de katı ve kalıplaşmış bir isimlendirme değildir. Binâenaleyh bu kelimenin etimolojik kökeni üzerinde modern araştırmacıların aksine *muhakkik sûfîler* fazla durmamışlardır. Çünkü onlara göre isimlendirme değil muhtevâ daha önemlidir. Bunun için "Eskiden tasavvufun adı yok ama hakîkati vardı, şimdi ise hakîkati yok adı var." demişlerdir. Bu kelime yerine başka kelime tercih edenler de olmuştur. Meselâ *İbn Arabî* tasavvuf kelimesini de kullanmakla beraber *tahakkuk* ve *muhakkik tâbirini daha çok sevmiştir. Hâsılı, isme takılı kalmayıp müsemmâya, o ismin delâlet ettiği mânâya*

nüfuz edebilmek gerekir ki bu bile tasavvufî yöntemin öğretilerinden bir tanesidir.

Tasavvuf, Satıhtan İçeriye İnip Kaynağı Bulma Eylemidir

Şimdi “Nereden çıktı bu tasavvuf?” diye soruyorsunuz. Bir an için her türlü târihsel zeminden bağımsız olarak düşünelim. Yâni *Hayy b. Yakzân* gibi ıssız bir adada, tek başına hayatı teneffüs edelim. Şimdi siz eğer İslâm dinine mensupsanız ve kutsal kitabınız olan Kur’ân’ı okuyorsanız birçok âyetin yanısıra şöyle bâzı âyetlerle de karşılaşırsınız. Bir iki örnek olsun diye; *“Ben size Kendi rûhûmdan üfledim.”, “Her nerede olursanız olun O sizinle beraberdir.”, “O evveldir (ilktir), âhirdir (sondur), zâhirdir (dıştır), bâtındır (içtir).”, “Onların kalpleri vardır onunla aklederler.”, “O’ndan geldik ve sonunda O’na döneceğiz.”* vb. âyetlerin üzerinde düşünmeye başladığımızı varsayalım. Bir şeyin rûhu, bir şeye üflenirse o şey ile ilişkisini nasıl temellendirebilirsiniz? Rûh bir şeyin özünü veren şey ise, bir şeyin mâhiyetini belirleyen esas ise bu âyeti nasıl anlamamız gerekir? Biz Tanrı’dan ayrı ve müstakil varlıklar olduğumuzu düşünürken, Tanrı, siz nerede, hangi varlık düzleminde olursanız olun, *Ben sizinleyim*, derse bizim ne yapmamız lâzım? Peki, Allah size *“Ben ilk (evvel) ve son olanım (âhir).”* derse bu ikisi arasındakinin konumu ne olabilir sizce? Bir şeyin başı ve sonu aynı ise ortasını ne yapmalı? *“İç (bâtın) Benim”* sözünü hadi anladığımızı varsayalım peki *“Dış (zâhir) da Benim”* sözünü nasıl anlamalıyız? Bu âyeti yorumlayan bir ârifin deyişiyle “ilk-son-iç-dış”ın târifinin net bir şekilde yapıldığı yerde bir beşinci oluşuma yer kalır mı acaba? O zaman sen nesin? Ben neyim? O’ndan gelmişiz ve yine O’na dönüyormuşuz. *“Onların kalpleri vardır ve bununla aklederler.” âyetini okuduğumda ise “akletme” eyleminin organı olarak beyin değil de kalbin gösterilmesi, beni kalp epistemolojisi yapmaya, kalbi bilişsel bir faâliyet olarak incelemeye sevk etmez mi? Daha sonra bana bu kitabı okuyan peygamberin -ki İslâm dini özelinde Hz. Muhammed- “Allah âdemi kendi sûretinde yarattı.”, “İman kalpteki bir bilgidir.”, “Allah’ım kalbimi ışıt, nurlandır.”, “Allah cemîldir.”* vb. gibi sözlerini yukarıdaki âyetlerin yanına koyarak düşünmeye başlarsam, bende bir tür Tanrı tasavvuru ve Tanrı bilgisi oluşmaya başlamaz mı? Bunlara bir de onun yakın dostlarının, onu iyi anlamış olan seçkin ashâbının bu bağlamdaki açıklayıcı sözlerini de

ilâve edecek olursak sanırım tasavvuf denilen disiplinin üzerinde yoğunlaştığı dînî yorumun târihsel kaynaklarını hiçbir zorlamaya gerek duymadan rahatlıkla görebiliriz.

Tabiî ki bu kaynaklarda bu düzeyden verilen bilgilerin yanında daha alt düzeylere yönelik birtakım başka bilgilerin de verildiği bir gerçek. Günlük hayata âit, zaman ve mekâna has bâzı konular da bu kaynaklarda işlenmiştir. Hz. Peygamber'in tirit kebabını seven bir insan olduğu bilgisi de bu kaynaklarda yer alır veya karpuzu sevip sevmediği tartışılır. Meselâ *"Namazı kılın."* âyetinin yanında *"Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki kalpleri o namaza yabancıdır, onların esas niyeti insanlara gösteriş yapmaktır."* âyeti varsa burada iki türlü düşünmek gerekecektir. Birisi dikey, diğeri yatay. Birisi enfüsî, diğeri âfâkî. İlk önce yatay olarak bakalım *"Namazı kılın."* âyetine ve Hz. Peygamber'in *"Beni nasıl namaz kılıyor görüyorsanız siz de öylece namazı kılın." sözünü de bunun şerhi olarak alalım. Bir yönüyle bedenli varlık olan insanın yapacağı bütün eylemlerin bedenî, fizikî, şeklî bir tarafı vardır. Bu form, bu sûret tıpkı insanın bir rûh ve bir bedenden meydana gelmesi gibi rûhun, özün, cevherin bir zarfı, bir mahfazasıdır. Ancak esas gâye onun içerisindekidir. İçi yoksa dış varlık sebebini yitirir; çünkü dış (zâhir), ancak iç (bâtın) varsa var olabilir. Dışın çıkış yeri içtir, onu doğuran kendi içidir. Sirke küpünden dışarı sirke sızar demişler. Dış içte olanın dışavurumudur, zuhûrudur. Yoksa kimilerinin zannettiği gibi dışın tek başına müstakil bir varlığı yoktur. Bağımsız bir yapı değildir. İç ondan elini çektiği anda o büzüşür, pörsür. Binâenaleyh iç esastır, aslîdir, değişmezdir; dış ise ârızîdir, geçicidir ve değişkendir. Bu ontolojik* esasın *epistemolojik* uzantısına bakacak olursak *dış bilgisi*nin de *(ilmu'z-zâhir)* aynı şekilde kendi başına bağımsız olamayacağını, *değişken* ve *izâfî* (rölatif) olduğunu görürüz.

Şimdi yukarıda örnek olay olarak aldığımız "namaz" olgusunu, bu açıdan incelemeye devam edersek, bedenî hareketlerle yapılan bir ritüel olan namazın nasıl gerçekleştirileceği konusunda Hz. Peygamber'in kendi uygulamasından kopya çekmemizin istendiğini görürüz. O zaman bunun târihsel kaynaklar ve târih ilminin metodolojisi kullanılarak gerçekleştirilmesi gerekir. *Rivâyet ilmi* denilen saha bunun din ilimlerindeki adıdır. Elde edilecek verilerin, belirli bâzı değerlendirmelerden geçirilerek bağlayıcı, hüküm ifâde edici bir sonuca ulaştırılması da hukuk ilmiyle

gerçekleştirilir ki biz buna *fıkıh ilmi* diyoruz. Hz. Peygamber namaz kılarken ellerini şuraya koydu, secdeyi şöyle yaptı gibi şeklî bilgilere bu şekilde sahip oluruz. Bu da bir ilimdir. Doğruları ve de yanlışları vardır. Fakat bu yatay mâlumâtın yanısıra o olgunun mâhiyetini, tâbir câizse rûhunu da araştırıp bulmak, dikey olarak yerini keşfetmek gerekmez mi? Bu olgunun ta mağmasına doğru bir kazı yapsak fenâ olmaz mı? Bu açıdan biz tasavvufu tâbir câizse dinin arkeolojisi olarak görüyoruz. Satıhtan içeriye inip kaynağı bulmak eylemi… *"Namaz inanan kimsenin yükselişidir, mîrâcıdır." sözü namazın dikey boyutuna yönelik bir peygamber açıklaması değil mi? Şimdi ben ellerimi nereye koyacağım konusunda fikir yürüttüğümde bu bilimsel oluyor da "yükseliş" üzerine konuştuğum zaman niye olmasın? "Yükseliş" konusunu işlersem sünneti şerh mi etmiş olurum yoksa iptal mi etmiş olurum? Buna da fıkh-ı bâtın* derler. Bu örnekleri çoğaltmamız mümkün.

Tasavvuf İlminin Kaynağı Dindir

Netîce olarak şunu söyleyebilirim ki tasavvuf ilminin kaynağı dindir, dinin ana kaynaklarıdır. Nasıl dinin şahsî ve içtimâî bâzı günlük düzenlemeleri zaman içerisinde *fıkıh ilmi*ni doğurmuşsa dinin bâzı metafizik unsurları da *hikemî* ve *irfânî* perspektifi doğurmuştur. Allah'ın *"el-Bâtın"* ve *"el-Velî"* isimleri olduğu sürece tasavvuf ilmi de olacak demektir. Binâenaleyh "Olmazsa olmaz mıydı?" gibi sorular ancak kişinin *ontolojik* şuur düzeyini gösteren *subjektif* bir gösterge olmaktan öteye geçemez. Kendisinde bunun bir ihtiyaç olarak hissedilmediği kişilerde zâten bunun bir anlamı yoktur. O kişi için belki bu gereksizdir ama bu şuur düzeyine gelmiş kişi ve toplumlarda bunun ortaya çıkması kaçınılmazdır. "İslâm varken neden tasavvuf? Müslüman varken neden sûfî?" sorusu ise parça-bütün irtibatının kurulamamasından kaynaklanıyor. Bu soruya verilecek cevap ile "Müslüman" adı varken niye "Hanefî" veya "İnsan" varken niye "Mahmud" ismini kullandığımıza ilişkin sorulacak olan soruya verilecek cevap aynıdır.

Eleştiriler genelde tasavvufu ayrı bir din gibi algılamaya dönük tasavvurlara yöneliyor. Böyle bir niteliği var mı, oldu mu tasavvufun?

Bu sorunun sûfîler nezdinde hiçbir karşılığı yoktur. Şöyle ki onlara yabancı olan bu konunun daha çok dışarıdan, yâni tasavvuf dışından olan kimselerin bir problemi olarak ortaya çıktığını söyleyebiliriz. Daha önce de değindiğimiz gibi dînî yorum ekolleri tek bir tane değildir ve bunların görüşleri arasında bâzı farklılıklar bulunmaktadır. Zâten bu farklılıklar olmasa aynı olurlardı. Görüşlerin farklı farklı oluşu da *ontolojik* yapılardaki ayırıcı özelliklerden kaynaklanmaktadır. Ne var ki bu farklılıkları herkesin kabul edebilmesi de ayrı bir konudur ki o da verilen eğitimle alakalıdır. *Kesret*in *ontolojik mâhiyeti hakkında dersler verilmeyen okulların talebeleri bir başkasına hayat hakkı tanımazlar. Dolayısıyla onlar, kendilerinden başka doğru görmezler. Her şeyin kendi sahip oldukları düzeyde anlaşılıp aktarabileceğine inanırlar. Çünkü tek boyuttan bakarlar olaylara, o da kendi içerisinde bulundukları boyuttur. İşte bu kimseler tasavvufu dışlama çabası içinde olmuşlardır. Çünkü kendi var oluşları ancak tasavvufun dışta bırakılması ile gerçekleşmektedir. O zaman bu din yalnız kendilerinin olacaktır. Sözü edilegelen bu yaklaşım, günümüzün yukarıda belirttiğim şartlarından dolayı daha da büyük bir ivme kazanmıştır. Gerçek doğum yeri olan* Batı'da artık *materyalizm*, *rasyonalizm* gibi ideolojiler çok ciddî ve ölümcül darbeler alırlarken üçüncü dünyanın donanımsız zavallı aydınları bunlarla din ilimleri bile yapmaya kalkışmaktadırlar. Eğer *materyalizm*in, *rasyonalizm*in, *pozitivizm*in, *historisizm*in ve *siyantifizm*in çocukça kapışıldığı yerlerin başında dînî ilim tahsili yapılan yerleri görürseniz hiç şaşmayın. Bugün mimarlık, fizik, kimya vb. pozitif bilim dallarıyla uğraşan kimselerin zaman zaman ilâhiyatçılardan daha *irrasyonel* ve *anti-pozitivist* olduklarının görülmesi sizce garip değil mi?

Şerîat Kapısından Girilmeyen Tarîkat Olmaz

Tasavvufî ekollerin müstakim olanları ile yoldan çıkmışları üzerinde durulabilir mi? Böyle bir fark gözetilebilir mi? Bu alanda bizzat tasavvufun kendi içerisinde bir hassâsiyet mevcut mudur?

Tabiî ki, her ilim dalı gibi tasavvuf ilmi de zaman zaman oto-kritiğini yapmış bir ilim dalıdır. Daha ilk dönem sûfîlerinin eserlerinde *"galatâtu's-sâlikîn"* isimli bölümler görmekteyiz. Yâni *sâlik*lerin yapabileceği hatalara dikkat çekilerek birtakım uyarılar yapılmaktadır. Tasavvufî din felsefesinde

din, dört katlı bir yapı olarak görülmüştür: *Şerîat – Tarîkat – Mârifet – Hakîkat*. Gözümüzde daha iyi canlandırabilmek için eski çağların şehir yerleşimlerini düşünebiliriz. Şehrin en dışında surlar vardır. Şehri bütün dış saldırılardan korur. Bu surlardan içeriye girmek için kapıya gelinir. Kapı açıldığında içeriye girilir. Şehrin merkezinde pâdişahın sarayı vardır. Kapıdan oraya giden yollar bulunur. Buraya varmak isteyen, o yolları izler ve sonunda sarayın eşiğine gelir. Artık bundan sonrası kendi işi değildir, bir kabul işidir. O kişinin saraya kabul edilmesi pâdişahın merhametine kalmıştır. Bu örnekte şehri çevreleyen, şehrin yer üzerindeki mekânını tespit eden o surlar "şerîat"ın karşılığıdır. O kapıdan girildikten sonra merkeze giden yollar "tarîkat"ın karşılığıdır. Saraya varmak, avlusuna girmek "mârifet" ve sonunda içeriye kabul edilmek ise "hakîkat" olarak görülmüştür. Bu yüzden *şerîat* kapısından girilmeyen *tarîkat* olamaz. Olsa bile o yol sonunda mârifete ve hakîkate götürmez, başka yere götürür. *Seyyidü't-Taife Cüneyd-i Bağdâdî "Bizim yolumuz Kitap ve Sünnete ittibâ yoludur."* derken bunu kastetmektedir.

Sorunuz aslında bir bakıma bütün *gelenekler*de bulunan *ortodoksi* ve *heterodoksi* problemine karşılık gelmektedir. Ortodoksi belirlenmiş ana esaslar çerçevesinde hareket etmek demektir. Ana esaslar değişmeyen, kalıcı en temel *doktrin*sel özelliklerdir. Yapılacak bütün çalışmalar aslında bu *doktrin*in açılımı olacağı için bunun kaybı, o açılımların da kaybını getirecektir. *Mevlânâ*'nın *"Biz saplamışız pergelin iğneli ayağını kaynağa [doktrine] diğer ayağı ile gezeriz yetmiş iki milleti" sözü bu gerçeğin şiirle ifâdesidir. Heterodoksi ise bu esasların dışına çıkmaktır. Parça bütüne âittir. Bütünden kopan parça, artık parça değildir. Kendini besleyen düşünsel kaynaklardan kopan her akım kurur. Ancak bunun tespiti de ayrı bir problemdir. Bunu kim tespit edecektir? Bâzı dînî akımlar vardır ki kendilerinden başka herkesi heterodoks ilan ederler. Böyle kimselerin elinden hiçbir sûfî kurtulamaz. Bu konuda çok canlar yanmış, çok kelleler uçmuştur. Bu durumda tasavvuftaki heterodoksi ve ortodoksi meselesinin tespitini ancak kibâr-ı evliyâ* (büyük velîler) ve *pîrân-ı izâm (önde gelen pîrler) hazarâtının görüşleriyle yapabiliriz. Diğerlerinin görüşleri kendi branşlarını bağlar sâdece. Zâten onlara gerek kalmadan birçok sûfî müellif, esastan sapan grupların kimler olduklarını eserlerinde uzun uzadıya anlatmışlardır.*

Erkânı Kaybedenler İrfânı da Kaybederler

Muhakkik sûfîler şu çarpıcı tespitte bulunurlar: Hangi yol ana caddeden saparsa o yolun devamlılığı yoktur. Bir iki kuşak sonra târihin karanlığına gömülürler. Çünkü bu şehâdet âleminde, bu fizikî âlemde doktrini koruma görevi dış forma verilmiştir. Anadolu ve Rumeli'deki bâzı tasavvufî topluluklarda yaptığım araştırmalarda bu tespitin doğruluğunu bizzat gözlemledim. Dede; kâmil, âlim, muttakî ve sâhib-i amel bir şeyh efendi. Oğlu; ilim yok, amel yok ama hiç olmazsa bir nebze tasavvuf terbiyesi almış ve etrafına bâzı tasavvufî konuları anlatabilen bir şeyh. Torun; ilim de amel de olmadığı gibi ne tasavvuftan haberi var ne tarîkattan, ne erkân var ne irfân... Hem şerîata hem tarîkata aykırı bir hâl içerisinde. Zâten erkânı kaybedenler irfânı da kaybederler. Bu torunun çocuklarıyla beraber de o yol tamamen unutulup gider. Tarîkatlar târihi böyle yüzlerce kolun kaybolup gittiğine şâhid olmuştur. Form ve içerik, kabuk ve öz irtibatını doğru kurmak gerekir.

Peki, tasavvuf, tezkiye, zühd, takva, huşû, ihsân gibi İslâmî kavramların kişilik planında içini doldurma çabası olarak nitelendiğinde, insan buna tasavvufî herhangi bir bağlantısı olmadan, sâde bir Müslüman olarak yönelemez mi?

Allah'a giden yollar mahlûkâtın nefesi sayısıncadır. Tabiî ki bir kimse bu kavramları belirli derecelerde zevk edebilir. Ancak bütün dînî kavramlar, kutsal kavramlardır ve içleri dolu oldukları zaman belirli bir tesir gücüne ulaşırlar. Gazinoda atılan "Allah" nârasıyla tekkede söylenen "Allah" lafzı dil özellikleri açısından aynıdır. Ama birisinin içine yüklenen anlam ile diğerinin içine yüklenen farklıdır. Biliyorsunuz "İlâh" kelimesi, "Allah" kelimesi İslâm öncesinde de kullanımda olan kelimelerdi. Hz. Peygamber O'nu anlatmak için yeni bir kelime aramadı. Mevcut olanın semantik yapısını değiştirdi. İşte şimdi eğer *"Allah"* diyeceksek bu kelimeyi Hz. Muhammed'den almamız lâzım. O açıdan benzer bütün dînî kavramlar bir peygamberin fem-i muhsininden alınmalı, tâbir câizse kap kaynağında, el değmeden doldurulmalıdır. Zira O'nun *"Beni Rabbim eğitti." (Eddebenî Rabbî)* dediği Rabbi, O'nun için *"O ancak Bizim kendisine bildirdiklerimizi söyler."* demek sûretiyle araya başka bir şey girmeksizin doğrudan,

kelimelerin içinin nasıl doldurulduğunu bizlere gösterir. İşte bu kelimeler kâmil bir ağızdan diğer kâmil bir kulağa dökülür ve böylece bu kavramlar içlerindeki bütün ilâhî enerjileriyle beraber intikal ettirilirler. Enerjileri olmayan kelimeler güdüktürler, gerekli tesiri yapamazlar. İçlerinde canlı tohum taşımadıkları için kişiyi hâmile bırakamaz ve bir doğum gerçekleştiremezler. Demek ki olay sâdece birtakım kavramları bilmek demek değildir.

Hülâsa kişi, bütün bu kavramları içlerine rûhlarının üflendiği o ilk hâlleri gibi kimden alabiliyorsa derhal oraya gitmelidir. Ayrıca sizin sorunuzda saydığınız bu kavramların, bunları kendilerine birinci dereceden meslek edinmiş kimselerin meslekî bilgi ve yeteneklerine de müracaat edilerek sorulması bizim lehimizedir, menfaatimiz îcâbıdır. Her ilmi uzmanına sormak, her mesleği ustasından öğrenmek zannederim evrensel bir eğitim prensibidir. En azından vakit kazanmış oluruz.

Evrensel Gerçekler Her Yerde Aynı Sonuçları Verir

Tasavvufun Doğu'nun mistik dünyasından ve felsefesinden yoğun bir biçimde etkilendiği, bunun da insanların değer ölçülerini bozduğu iddia edilir. Ne orandadır bu etki ve bu tasavvufun aslî karakterini bozmuş mudur?

Tasavvufun İslâm kaynaklı olduğunu kabul etmek istemeyen birtakım kimseler ona dış kaynak arayışına girmişlerdir. Bâzı *oryantalist*lerin de desteğiyle zorlamaya dayalı kimi iddialar ortaya atmışlardır. Kimisi *Hinduizm*in tesirinden, kimisi *Neoplatonizm*in tesirinden kimisi de *Yahûdî Kabala*sının tesirinden bahis açmıştır. Bir kere her şeyden evvel tesir almak ne demek, onu tartışmamız gerekmektedir. Hangi konularda bir kişi, bir başka gelenekten etkilenebilir; bunun bir mahzuru yoktur bilakis bir katkısı vardır ve hangi konularda hiçbir tesir alamaz? Kur'ân-ı Kerîm'deki bâzı âyetler *İncil* ve *Tevrat*'ta da aynen yer almıyor mu? Bunun üzerine ucuzcu bâzı oryantalistler "Zâten Muhammed Kitabını onlardan kopyalayarak yazdı." demediler mi? Kendi *Mişna*'larını "an fulân, an fulân" zinciriyle nakleden Yahûdî âlimleri mi acaba bizim hadîs ilmimizin kurucularıdır? Basra ve Kûfe nahivcilerinin *Aristocu kıyas ve çıkarım yöntemlerini Arap*

dili içerisine katmalarının daha sonra İslâm fıkhının ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görüşünden yola çıkarak Aristo'nun İslâm fıkhının babası olduğunu söyleyebilir miyiz? Hendek Savaşı'nda Hz. Peygamber'e gelip "Biz Farslar savaşlarımızda düşmanla daha kolay başa çıkabilmek için hendekler kazardık." diyen *Selmân-ı Fârisî*'nin bu teklifini beğenen Hz. Peygamber'in acaba Fars tesiri altında kaldığını mı söylememiz lâzım? Bu bir teknik konudur; doktrinle alakası yoktur, dolayısıyla bir kazanımdır Müslümanlar için. İslâm tasavvufu da benzer bir durumdadır. Bâzı sûfîlerin, bâzı sözleri ve görüşleri, bâzı başka dinlere mensup kimselerin görüşlerine benzeyebilir. Bunların birbirlerini tanımalarına gerek bile yoktur. Çin'de matematikçiler 2 ile 2'yi toplarlar 4 çıkar. İspanyol matematikçiler de 2 ile 2'yi toplar 4 çıkar. Şimdi kim kimden almıştır? Bunlar birtakım evrensel gerçeklerdir, her yerde aynı sonuçları verir. Ancak aralarında birtakım mukâyeseler yapılabilir.

Japon Profesör *Toshihiko Izutsu,* Arapçadan başka bir dil bilmeyen *İbn Arabî*'nin bâzı görüşleri ile kendinden on bin sene önce yaşamış Çinli *Lao Tse*'nin bâzı görüşleri arasında *Türkçeye de çevrilen nefis bir mukâyeseli çalışma yapmıştır biliyorsunuz. İlginç benzerliklerin yanısıra birçok farklılık da bulmuştur. Daha önce bahsettiğim İslâm tasavvufunu dışarı atmak isteyen gruplar maalesef karşı savlardan hiç haberdâr değiller. Belki de işlerine gelmiyor. Meselâ biliyor musunuz birçok Hindu araştırmacı, sûfîlerin Hindistan alt-kıtasına gelmelerinden sonra Hinduizm'in onlardan büyük etkiler aldığını ileri sürüyorlar ve bâzı eklektik Hindu mezheblerinin ortaya çıkmasını buna bağlıyorlar. Hatta bugün pek çok müntesibi bulunan Sikh* dinini, aslında sûfîlerden etkilenen *Guru Nanak* isimli bir Hindu'nun kurduğunu söylüyorlar. Tabiî bu arada bâzı sûfîler de kendi eğitim metodlarını geliştirirken birtakım Hinduların faydalı olabilecek bâzı yöntemlerini de kullanmakta bir sakınca görmemişlerdir diyebiliriz. Ancak bunlar, *doktrin*e âit temel ilkelerden ziyâde birtakım pratik uygulamalardır. Meselâ *yogik* uygulamalarda yer alan ve temiz nefes alış-verişini düzenleyen nefes tekniklerinin *(prânâyâma) Müceddidîyye* şeyhleri tarafından *habs-i nefes* dersi olarak geliştirilmiş olması mümkündür. Fakat bu temel ilkeleri etkilemez. Çünkü *Müceddidîlik*'te daha pek çok eğitim metodları bulunmaktadır ki bunların hepsi bir doktrin altında bir araya getirilmişlerdir.

Bu gibi kimselerin sıkça ortaya attıkları bir diğer iddia da *Yahûdî Kabalacılığı*nın sufizmi etkilediği iddiasıdır. Oysa hem İbrânîceyi ve hem de Arapçayı iyi bilen Fransız din târihçisi Profesör *Paul Fenton* en eski *Kabala* metni olan *Sefer Yetzira*'nın en kadim nüshasının Kuzey İspanya'da bulunduğunu ve yazılış târihinin *İbn Arabî*'nin vefatından yaklaşık elli sene sonraya tekâbül ettiğini söyledikten sonra şöyle bir tespitte bulunur ve bunu yayınlar: En eski Kabala metni İbn Arabî'nin *el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye*'sinin bir bölümünün aynen tercümesinden ibârettir. Bütün teoriler altüst olur. Ayrıca biliyorsunuz meşhur Yahûdî filozofu *Maimonides, Kâhire'deki okulunda derslerin arasında sûfîlerden gördüğünü itiraf ettiği toplu zikir ve devrânı yaptırdığı için bâzı Yahûdî din adamları tarafından suçlanmıştır. Sabatay Sevi*'nin üzerindeki sûfî tesirler ayrı bir inceleme konusudur. Sonuç olarak şunu söyleyebiliriz sûfîler de tıpkı diğer insan cinsi gibidirler; tesir alır, tesir ederler. Ancak bunlar doktrine müteallik değildir vesselam.

Mürşid, Hikmet ve Mârifet Sahibi Örnek Bir İnsandır

Mürşid ne demektir? Bu konudaki istismarlar nereden ortaya çıkıyor?

Mürşid, yol gösteren demektir, rehber demektir. Araplar turistik şehir rehberi kitaplarına bile mürşid derler. Yâni koskoca şehri onun yardımı olmadan tanıyamaz, sokaklarında kaybolmadan dolaşamazsınız. Teknik anlamıyla dini, tasavvufî yorumuyla öğreten bir öğretmen, bu konularda engin bilgisine mürâcaat edilen bir üstâd, bu mesleği çıraklara gösteren bir usta ve kendisi taklit edilen numûne insan demektir. Buradaki öğretim salt zihinsel bir eylem olmadığı için mürşid aynı zamanda mânevî feyzin kendisinden aktığı bir kanal da olmaktadır. Hikmet ve mârifet dolu kâmil bir insandır mürşid. Uzun yıllar süren riyâzat ve mücâhedeler sonucunda kendi düşük vasıflarını, yüksek vasıflar hâline getirmiş ve bunun sonucunda kaynağını tanımış ve *bilgideki birliği* yakalamış bir kimsedir. Dolayısıyla parçalanmış bir benliği yoktur. Kendi içinde huzûra ermiş, sükûna kavuşmuş, temkinli ve vakûr bir kimsedir. Ağzından hep birlik cümleleri akar, parçalayıcı, bölücü sözler sâdır olmaz. Nereden gelindiğinin ve nereye gidildiğinin şuuruna varmıştır. İnsanın önündeki engeller neler, onları çok iyi tanıyan bir kimsedir. Allah ile o kadar yakınlık peydâ etmiştir ki O'nun

yeryüzündeki gözü, kulağı olmuştur. Resûlünün hakîkatini görmüş ve ona öylece îmân etmiş kimsedir.

Peygamberlerin ancak ilim mîras bıraktıklarını biliyoruz. Vâris-i nebî, bu ulemâ-yı billâh kimselerdir. Allah'ı görmemiş, Peygamber'e yetişmemiş kimseler bu vekillerden onlar hakkında bilgi sahibi olabilirler. Kişinin tek başına din gibi çok önemli bir sahada dolaşması kendi aleyhine olur. Her ilim dalında otorite mefhumu vardır. Siz bilgide otorite kabul etmiyorsanız *epistemolojik anarşist*siniz demektir. Aslında bu en sonunda sizi, otorite benim, sonucuna götürür ki bu da *demonik* bir tavırdır. Şeytânın Allah'ı kabul etmediği için şeytân olduğunu zannetmeyiniz. Şeytân *ateist* değildir, *tanrıtanımaz* değildir. Şeytân, insânî otoriteyi kabul etmediği için lânete düçâr olmuştur. İnsân-ı kâmilin otoritesi önünde acziyeti itiraf bu yolun başıdır. Bilmeyene öğretirler ama "Ben biliyorum." diyene kimse yardımcı olamaz.

Kaliteli Olanın Sahtesi Olur

Peki, bu konunun hiç istismarı yok mudur? Elbette vardır. Halkı istismar eden sahte mürşidler olabilir. Ancak benzer şekilde sahte doktorlar, sahte subaylar da olabilir. Fakat hiç kimse sahte doktor var diye bütün doktorları itham edemeyeceği ve hatta tıp ilmini suçlayamayacağı gibi sahtekârlar yüzünden güçlü tasavvuf geleneği de suçlanmamalıdır. Bırakınız sahte mürşidi, bu yeryüzü sahte peygamberler de görmüşse demek ki bu konu, bir bakıma işin tabiatında bulunmaktadır. Hiçbir peygamber sahte peygamber çıkacak, mütenebbî çıkacak diye peygamberlik yapmaktan vazgeçemeyeceği gibi hiçbir mürşid de sahte mürşidler türeyecek diye bu vazifeden vazgeçemez.

Birçok sûfî, Allah'ın velîleri ile şeytânın velîlerini birbirinden ayırt edecek kıstaslar geliştirmişlerdir. Velîyi tanımak *(mârifetü'l-velî ve'l-velâye)* diye bir ilim dalı bile tesis edenler olmuştur. Bütün *gelenekler*de böyle bir branş vardır. *Saintoloji* derler kimi dinlerde, *guru* veya *swami*nin bulunması derler bir diğerinde. Bu iş öyle kolay bir iş değildir. Aslında her mesleğin kendi iç denetimi olduğu gibi bu mesleğin de iç denetimi vardır. Ama bunun uygulanmasının zemininin olması lâzımdır. Bununla beraber şunu da itiraf etmeliyim ki mâneviyât konusu birçok maddî konudan çok daha önemli ve hayâtî olduğundan her zaman için bu sahada sahte otoriteler

diğerlerinden çok daha fazla olmuştur. Kaliteli olan malın her zaman için sahteleri yapılır. Elektronik cihaz alırken dikkat edin her *Sony* hakîkî *Sony* değildir, piyasada sahteleri vardır. Ama ucuz olsun diye meselâ *Alba* marka bir cihaz alırsanız emin olabilirsiniz ki o *Alba*’dır, sahtesini yapmaya gerek duyulmamıştır.

Burada bir de “râbıta” üzerinde duralım isterseniz. Râbıtaya hangi anlamda önem veriyor tasavvufî ekoller? İslâm’ın tevhîd hassâsiyeti içinde râbıtayı nasıl anlamak gerekir? Bu konuda düşülen hatalar nelerdir?

Bu pratiğe ilişkin, muayyen bir uygulamaya yönelik bir soru. “*Râbıta*” tasavvufî eğitim metodlarından bir tanesidir sâdece, yegânesi değildir. Yâni tasavvuf sâdece *râbıta* uygulamasından ibâret değildir. Bir önceki sorunuzu cevaplarken mürşidin fonksiyonunun sıradan bir öğretmen gibi olmadığını söylemiştim. Onun fonksiyonunu *psikanaliz*deki “*transfer*” olayı ile karşılaştırabiliriz. Bir enerji aktarımı, silsile yoluyla geçen bir enerji deverânı söz konusudur aslında. Evrende her şey, bir diğer şeyle irtibat hâlindedir. Boşluk yoktur. Karşılıklı tesir alışverişi vardır. Halk bunu “Üzüm üzüme baka baka kararır.” deyişiyle anlatır. Enerji üst prensipten alt prensibe doğru akar. Düşünce dünyamız, *imajinasyon dünyamız aslında fizik dünyadan daha aktiftir. Muhayyilemize dâvet ettiğimiz şeyler daha sonra bizi etkisi altına alır. O hayal ettiğimiz obje ile bütünleşmeye başlar, onun hâlini giyiniriz. Âşık olan bir genç sevdiğini bir türlü zihninden atamaz. Onu sürekli düşünmekle de onun hakkında bâzı bilgilere sahip olmaya başlar. Meselâ onun bir şeye üzüldüğünü hisseder, onu hemen arar, aynen dediği gibi çıkar. Bu düşünme gücünü tıbbî tedâvi metodları içerisinde kullanan alternatif terapiler var. Sporda rakibine konsantre olmak diye bir şey var. Bütün beşerî öğretim metodlarında râbıta yöntemi var aslında. Bir şiir eleştirmeninin sözünü okumuştum, şöyle diyordu: Bir şâirin şiirini anlayabilmek için onunla özdeşleşmeniz gerekir. Evet, bu bir yöntemdir. Bilen ve bilinen arasında, obje ile nesne arasında en üst bilgi mertebesi özdeşleşme, aynîleşme ile elde edilendir.* Ergenlik öncesi çocuğun eğitimine bir bakalım. Hiçbir çocuk kendi kendine veya eğitim kitabı okuyarak kişiliğini oluşturamaz. Kendisine *model* olarak aldığı yakın

çevresindeki yetişkinlere bakarak, onları taklit ederek bir yerlere gelir. Daha sonra artık kendi kendine yeter hâle gelir. Tasavvufî eğitim de bu yöntemi izler. Âdeta bir çocuk mesâbesinde olan *mübtedî sâlik*, kendi ayakları üzerinde duruncaya kadar mürşidini taklit eder. Bunun için fiziken rehberine yakın olması gerekir. Şayet bu imkânı yoksa onu tahayyül ederek aradaki bu mesâfeyi kaldırmaya çalışır. Kâmil, olgun insana bakan kimse de zamanla onun gibi kâmil ve olgun kişi olur. Bu uygulamada karşılaşılabilecek birtakım zorluklar yok mudur? Tabiî ki vardır. Özellikle resme bakarak râbıta yapılması konusunda bâzı eğitimsiz mürîdler abartmalara gidebilmişlerdir. Bu da kendilerine doğrusu gösterilmek sûretiyle tedâvi edilebilecek bir husustur.

Hayâl Gücümüz, Kullanmayı Bilmediğimiz Bir Bilgi Vâsıtasıdır

Râbıta'nın tevhîdi zorlaması gibi bir şey olamaz. Çünkü bizzat Allah; *"Benim zâtım üzerinde düşünmeyiniz.* [Çünkü düşünceniz içerisine O'nu sığdıramazsınız] *Lâkin benim sıfatlarım, fiillerim, eserlerim üzerinde düşünebilirsiniz."* demek sûretiyle zâtı değil sıfatları üzerinde konsantre olmamızı tavsiye etmektedir. Allah'ın gözü, eli, ayağı O'nun bâzı vasıfları değil midir? Yine O *"Bana ibâdetlerle yaklaşan öyle kullarım vardır ki Ben onların gören gözü, yürüyen ayağı, tutan eli olurum."* buyurmaktadır. O zaman Allah'ın bu sıfatlarının yeryüzünde kimlerde tecellî ettiğini, Allah, yine bize bildirmektedir. Bu olayın mâhiyetini bilmeyenler ortada bir *taabbüdî* eylem var zannederler. Hiç kimse *râbıta* ettiği bir kimseye tapıyor değildir. Bu bir düşünce zinciri oluşturmak demektir aslında. Ben birisini düşünürüm, o da bir diğerini düşünür; böyle zincirleme bir link, bir hat kurulmuş olur. Bir tür bilgisayar ağı, network de diyebiliriz buna. Merkezi Londra'da olan bir kuruluş var. Bütün dünyadaki üyelerine bir gün ve bir saat belirliyor [Ülkelerarası saat farkları da göz önünde bulundurularak]. O belirli gün ve saatte bütün üyeler sâkin bir ortamda gözlerini kapatarak uzak diyardaki bir diğer üye arkadaşına konsantre oluyor. O üye de bir diğerine. Böylece bir düşünce akışı gerçekleştiriyorlar aralarında. Sonra birbirlerini *imajinasyon*larında nasıl bulduklarını haber veriyorlar, doğruluk derecesini test ediyorlar. Hayal gücümüz aslında kullanmasını bilmediğimiz bir bilgi vâsıtamızdır.

Âriflerin Sözleri Hâlâ Enerji Yüklüdür

Son olarak, Batı'da gerçekleşen İslâm'a geçişlerde tasavvuf üslûbunun çok etkili olduğunu görüyoruz. Nedir bunun sebebi sizce? Ya da İslâm'ın diğer branşlarından neden çok daha etkili oluyor tasavvufî söylem?

Bunun birkaç cevabı bulunmaktadır. Bir kere evrensellik boyutunu yakalamakla alakalı bir husustur bu. İnsanların din, ırk, cinsiyet, renk gibi ayırıcı özellikleri yanında bir de insan olmak, bir rûha sâhip olmak, bir gönle sahip olmak gibi ortak özellikleri de bulunmaktadır. Binâenaleyh bedene değil rûha hitab eden söylem tarzları herkesi kuşatabilir. Zîra âriflerin sözleri hâlâ enerji yüklüdür, içleri boş değildir. Okuyan kimseleri çarpmaktadır. Netîce olarak tasavvuf hem İslâm mezhepleri ve fırkaları arasındaki kaynaşmayı sağlayabilecek ve hem de bütün insanlığı kuşatabilecek bir din yorumudur. Bir imkândır. Müslümanlar bu imkâna kulaklarını tıkamamalıdırlar. Gerek bireysel ve gerekse toplumsal huzûr ortamının yaratılmasında sûfîlerin öğretilerinden istifâde edebiliriz.

Tasavvuf İslâm Dininin Arkeolojisidir[4]

Tasavvuf nedir, kısaca tanımlar mısınız?

Bir din felsefesi olarak tasavvufu; "İslâm dininin *arkeoloji*si, *hakîkat* ve *mârifet* boyutu, bir eğitim sürecine tâbi kılınmış programının adı" olarak tanımlayabilirim. Hiç şüphesiz bunun dışında tasavvufun pek çok muhtelif târif ve tanımı yapılabilir. Geçmişte de yapıldı günümüzde de bunlar yapılabilir.

Peki, tasavvuf neye dayandırılır?

Gelenekte tasavvuf daha çok meşhur *Cibrîl hadîsi*ne dayandırılır. Cibrîl'in Peygamber Efendimiz'e bir genç adam sûretinde gelerek, sanki bilmiyormuşçasına ona îmân, *islâm* ve *ihsân*a dâir bâzı sorular sorması, yanındaki insanlara bâzı şeyleri öğretmeye çalışması durumu söz konusudur.

Tasavvuf eğitimi bu hadîste geçen ihsân kavramından mı ilham alır?

Evet. İhsânla ilgili konularda; daha sonra tasavvuf adını alacak bir disiplinin konusu olmuştur. Dînî ilimler, *Asr-ı Saâdet*'te Peygamberin hayatında isimleriyle oluşmuş değillerdir, malzemeleriyle oluşmuşlardır. Peygamberimizin zamanında *fıkıh*, *tefsîr*, *kelâm* gibi ilimler henüz teşekkül etmemiştir. Ancak bu, söz konusu olan ilimlerin Peygamber döneminde esasları ve prensipleri yoktur gibi bir anlama gelmez.

Mutasavvıflar Kendilerine İsim Vermemiştir

Tasavvuf kelimesinin lügat anlamı tam olarak nedir?

*Sûf*lanan, *sûf* giyen anlamında ki *tasavvefe kökünden gelir. Sûf yündür, yün giyen kimseye mutasavvıf* denir. Görüldüğü üzere tasavvuf aslında çok teknik bir terim değildir. Yâni bu bağlamda tasavvuf isimlendirmesi, felsefî akımlarda ortaya çıkan isimlere pek benzemez. Buradan aslında tasavvufî hayatı yaşayanların isimlerle çok ilgilenmediklerini "Şöyle bir ekol kurduk, ayrı bir ekolüz biz, adı da şu olsun." diyerek böyle bir isimlendirme yapmadıklarını da anlıyoruz. Ayrıca buradan şu sonuç da çıkıyor ki; mutasavvıflar başlangıçtan itibâren kendilerine isim vermemişlerdir. İsimler daha çok sonradan, bâzı araştırmacılar tarafından verilmiştir.

Tasavvuf kişiye çok ibâdet etmeyi mi salık verir?

Tasavvuf da zühd ve ibâdet araçlardan bir araçtır, önemli bir rükündür ama tasavvuf zühdden ibâret değildir. Hatta zaman zaman sâdece zühd esaslı olmanın doğurduğu sıkıntılardan da bahsedilir. İrfânsız ve aşksız zühd, perdelerden bir perdedir. *Niyâzî-i Mısrî* gibi büyük âbidler *"Savm u salât u hac ile sanma biter zâhid işin/ İnsân-ı kâmil olmaya lâzım olan irfân imiş"* demişlerdir şiirlerinde.

Yâni İslâm sâdece namaz ve diğer ibâdetlerden ibâret mi sanılıyor?

İslâm dininde şüphesiz namaz önemli ritüellerden biridir ama sâdece ondan ibâret değildir. "İslâm dini nedir?" diye tek bir cümleyle çocuklara soracak olsak günümüzde hiçbir çocuk "Allah'ın nasıl sevileceğini, Peygamberin nasıl sevileceğini öğreten bir okul" demez.

Bu bağlamda soracak olursak dinin söz konusu çerçevesini kim belirliyor, medrese ekolü mü?

Son zamanlarda bu hâle gelmiştir. Oysaki medresenin içeriği de boşaltılmıştır. Ondan dolayı da sıkıntılar doğmuştur. Selçuklu, Osmanlı özellikle Osmanlı'nın XVII. yüzyılına kadar medrese hocalarının çoğu *ehl-i tarîk* kimselerdir.

Medrese mensupları mânevî ilimlerle aralarına ne zaman mesafe koymuştur?

Bu durum XVIII. yüzyıldan sonra ortaya çıkmıştır. Medresenin iç müfredatından mânevî ilimlerin kovulmasıyla ortaya çıkan bir şeydir. Oysaki medresenin aslında, kökeninde *mânevî ilimler* de vardır. Arapça, Farsça, fıkıh vd. âlet ilimlerdir. Bunlar tâlim edildikten sonra, *istikmâlü'n-nefs*, yâni nefsin kemâle erdirilmesi için gerekli olan şeyler öğrenilirdi. Hiç şüphesiz, bir medrese ehlinin de en önemli meşgalesi nefsini nasıl kemâle erdireceğidir. Ama sonrasında nefsin kemâle erdirilmesi ihmal edilmiş ve unutulmuştur. Bunun peşi sıra âlet ilimler, başat ilimler hâline gelmiştir.

Tasavvufta Mânevî Eğitim Esastır

Tasavvufî eğitim neyi önceler?

Bir kere tasavvuf, kişinin mânevî eğitimini esas alır. Bu mânâda tasavvuf, az öncede ifâde ettiğim gibi İslâm dinini bir kişisel gelişim programı hâline getirme sanatıdır. Günümüzde Müslümanların terminolojisinin fazla *politize* olması, ortaya *sosyolojik* bir İslâm çıkardı. Tabiî ki İslâm dininin sosyal, politik hiçbir görüşü yoktur gibi bir şey söylemiyorum. Ancak öncelikleri bunlar değildir. Din her şeyden önce şahsî tekâmülü gözetir. Fakat günümüzde mânevî tekâmül unutulmuş. Sloganvari şeylere sahip olanlar Müslüman olarak tanımlanmıştır. Öyle bir Müslüman genç profili çıkmıştır ki ortaya, çok radikal söylemlere sahiptir, fakat ne ibâdeti vardır ne de riyâzatı. İslâm onda yalnızca politik bir teoridir.

Burada özle çelişen bir şey var sanki…

İslâmiyet'in kökeninde öncelikle mâneviyat esastır. Tasavvufun dinde öne aldığı şey insandır. İnsan eğitilmezse, insandaki hakîkatler ortaya çıkarılmazsa o toplum, kaliteli bir toplum hâline gelmez. Bir âyette Allah şöyle buyurur: *"Siz kendinizi değiştirmedikçe Allah sizi değiştirmez."* Demek ki Allah, toplumsal değişimi, kişisel değişime bağlıyor. Kendinizi dönüştürmemişseniz toplumu nasıl dönüştüreceksiniz? Dolayısıyla tasavvuf *teoloji*si, kişinin öncelikle kendini tanımasını ister.

İslâm'ın tasavvuf yorumu ya da tasavvufî İslâm diye bir şey var mıdır? Varsa bu tam olarak nedir?

Ben tek bir İslâm yorumu olduğunu düşünmüyorum. Din peygamberlere indirilir, bu indirilen hususlar ise o peygambere tâbi kişiler tarafından târihî süreç içerisinde yorumlanır, işlenir. Din budur aslında. Din yorumlandıktan sonra bizim önümüze gelir. Bugün biz, bir Müslüman olarak Cebrâîl ile Hz. Muhammed arasına giremedik. Orada tam neler olduğunu bilemiyoruz. Biz bize yansıdığı kadarıyla bilebiliyoruz. Târihî süreç içerisinde Hanefîlik, Şafiîlik vb. ekoller ve mezheplerce yorumlanarak gelen Kur'ân'a sahibiz biz. Hadîsler de aynı şekilde birtakım âlimler tarafından yorumlanarak gelmiştir bize. Kökeni ilâhîdir; fakat insan eli de değmiştir demek sanıyorum yanlış olmaz.

Kimilerinin iddia ettiği gibi ütopik bir İslâm yok yâni…

Mektepten geçmiş, yorumlanmış bir İslâm var. Tasavvufî İslâm var. Selefî İslâm var. Vahhâbî İslâm var. Şiî İslâm var. Sünnî İslâm var. el-Kâide İslâm'ı var. Kabul etsek de etmesek de var.

Tekrar tasavvufî eğitime dönersek?

Evet, burada önce insanı tanımak vardır. Tasavvufun kişideki tekâmülü gerçekleştirmesinden sonra kişideki hakîkatler açığa çıkar. Ve hakîkatler şahsîdir. Allah'ın tanınması bile insanın tanınmasından geçer: *"Kişi kendini bildiği zaman ancak Rabbini bilir." Çünkü Allah insanı mükemmel bir şekilde yaratmış ve ona rûhundan üflemiştir. Allah'ı aramak için uzaklara bir yere gitmeye gerek yoktur.*

Siz “Allah’ı kimse soyut olarak aramasın.” diyorsunuz…

Evet, bunu hep söylüyorum. Hiç kimse boşuna Allah’ı, Allah olarak aramasın, bulamaz. Çünkü yapı müsait değildir. Zâtıyla tecellî edecek olsa bütün gezegen paramparça olur. Hz. Mûsâ, Tûr Dağı’nda “Bana tecellî et, ya Rabbi!” dediğinde *“Sen, Beni göremezsin, paramparça olursun.”* demiştir. Yeryüzünde Allah her zaman insan üzerinden konuşmuştur. Bu bir nebîdir, bir velîdir. Allah bütün mesajını insan vâsıtasıyla anlattı. Şeytânı şeytân yapan şey, Allah’a secde etmemesi değil; insanı kabul etmemesidir.

Âdem’e secde etmemesi mi?

Oradaki Hz. Âdem değildir, insân-ı kâmildir, hakîkat-i Muhammediyye’nin kaynağıdır. Şeytân olması, “Ben biliyorum, niçin böyle birisini yarattın?” demesinden kaynaklanır. Şeytânlık yapmak nebîleri, velîleri, insân-ı kâmilleri kabul etmemekle özdeştir.

Türk insanı niçin İslâm’ın tasavvufî yolunu daha çok benimsemiştir?

Burada doğal bir süreç vardır. Sâdece Türk insanı için söylemiyorum bunu. Acem dediğimiz, -Acem, Arap olmayan herkes demektir- Turan, İran, Pakistan, Afrika, Avrupa, Hindistan, Endonezya vb. insanlar Arapça bilmedikleri için İslâm’a daha çok duygusal bazda bir tecrübe yaşayarak girerler.

Duygu da tasavvufun ilgi alanına giriyor tabiî…

Elbette. Siz halksınız, köylüsünüz, çiftçisiniz, medrese ehli değilsiniz, fıkıh okuyamazsınız, hadîs okuyamazsınız, o zaman siz dinle irtibatınızı nasıl kuracaksınız? Bir duygusal ilişki oluşması lâzım ki, bağ kurulabilsin. Bir bilge insan gelecek, size ilâhîler söyleyecek kendi dilinizden, diyelim ki çiftçiyseniz çiftçi dilinden, köylüyseniz köylü dilinden... Böylece siz yeni bir din dili oluşturmaya başlayacaksınız.

Seyr ü Sülûk Dikey Bir Yolculuktur

Din halkın anlayacağı hâle mi geliyor?

Bakın, “*Dermân arardım derdime, derdim bana dermân imiş/ Burhân arardım aslıma, aslım bana burhân imiş/ Ben taşrada arar idim ol cân içinde cân imiş*” derken *Niyâzî-i Mısrî* aslında bir âyeti, bir hadîsi tercüme ediyor... Böylece bakınız tasavvuf bir ara bölge olarak Arap’tan Arap olmayana geçişte çok güzel bir adaptasyon yapıyor. Orta Asya, İran, Hindistan halklarına da yapmıştır bunu. Endonezya’nın Java Adası’ndaki köylü ne anlar Arapçadan? Müslüman olacaklar, hançereleri de müsait değil. Fâtiha’yı okurken kırk tane yanlışı çıkıyor. Bir “ayın” harfini çıkaramıyor o zaman Müslüman olamayacak mı? Bir ara bölgeye ihtiyaç vardı. Tasavvuf bu ara bölge görevini çok iyi îfâ etmiştir. Dini meslek gruplarına, esnaf ve zanâatkâr kesime adapte ederken de çok iyi bir fonksiyon îfâ etmiştir. Aksi takdirde din yalnızca medreselilerin bir uğraş alanı olarak kalacaktı. Siz oğlunuzu demirci esnafının yanına veriyorsunuz, diyorsunuz ki: “Buna zanâatını öğret.” Usta yanına çırak olarak verilen çocuğa diyor ki: “Oğlum bak, bizim mesleğimiz demircilik. Şu gördüğün ham demir kütlesi var ya, onu önce bir potada eritiriz, sonra bunu erittikten sonra, bıçak, mızrak ucu vs. piyasanın metal olarak neye ihtiyacı varsa, onu yaparız.” Önce çıraktır, yavaş yavaş kalfalaşmaya doğru gider. Ustası bu arada zanâatı zâhiren öğretir. Ondan sonra usta yavaş yavaş o çocuğun kulağına der ki: “Oğlum aferin, istediğim gibi yapıyorsun, sende istîdâd var, şimdi sana bâzı şeyler daha söyleyeyim, bizim nefsimiz de tıpkı o ilk baştaki demir gibidir. Bu ham demirden bir şey olmaz. Biz de eğer bir kâmil insana denk gelirsek bizi alır, kelime-i tevhîd potasında eritir, vurulan esmâ darbeleri ile üzerindeki, pıhtılar gider. Sonra cezbe ateşi ile eritilir, bu ancak cezbe ile mümkündür. İnsan nefsini ancak ilâhî aşk eritebilir. Yoksa ham olarak gelir, ham olarak gideriz. Ondan sonra bizden, mızrak ucu, bıçak vs. olur.” Ve sonra bunu da “Anladın mı?” diye sorar. Anlamışsa, o zaman ustalık beratını verir. Ş*ed* kuşatılır. *Şed* kuşatma töreni, aynı zamanda “Sen şeyh oldun.” anlamına gelir. Zâhiren bir dış meslek öğretilirken bâtınen de seyr ü sülûk öğretilir. Atölyeniz tekke olmuştur.

Nedir seyr ü sülûk?

İnsanın kaynağına doğru yapacağı yolculuğa verilen addır. *Dikey* bir yolculuktur. İnsanın *cismânî* bedenden *rûhânî* bedene doğru yapacağı yolculuğun adıdır. Bu yolculuğa bâzan *mîraç* adı verilir. Mîraç yükselmek

demektir. Mevcut hâlden daha üst bir mertebeye yükselmek… Peygamber Efendimiz ve bütün peygamberler mîraçlarını gerçekleştirmiştir. Peygamberimiz birkaç kere mîraç yapmıştır. Bilineni bizim kandil olarak kutladığımızdır. Ancak bizde şöyle bir yanlış anlama da vardır: Peygamber mîrâcını gerçekleştirdi ve artık o kapı kapandı. Aslında bu "Hayır, ben mîraç yaptım siz de mîraç yapın." demektir. *"Namaz mü'minin mîrâcıdır."* buyrulmuştur.

Okçulara "Sen Atmadın Allah Attı" Sırrı Öğretilirdi

Demircilerde olduğu gibi meslek eğitimini merkeze alan tekkeler de var mı?

Olmaz mı? Pehlivanlar Tekkesi vardır. Şeyh efendi güreş tutar. Hiç mürîd şeyh ile güreş tutar mı? Ama orada tutar. Salto nasıl atılır? El-ense nasıl çekilir? Bütün bunlar öğretilirken bunların mânevî spiritüel karşılıkları da öğretilir. Şeyh efendi, nefisle nasıl güreş yapılacağını öğretir.

Bütün bu etkinlikleri bir metafor olarak mı algılamak gerekiyor?

Kesinlikle! Hayatın tümü metafordur aslında. Medreseye gitsen öğretmezler sana bunu. Ama bir pehlivanlar tekkesine gitsen, hem pehlivan çıkarsın oradan hem de mâneviyat ehli çıkarsın. Okmeydanı semtine adını veren yerdeki okçular tekkesine gidersen zâhirde orada sana ok tâlimi yaptırılır. Ancak özünde *"Attığın zaman sen atmadın, Allah attı."* âyetinin sırları açıklanır kulağına.

Tasavvuf İslâm'ın Merkezinde Yer Alır

Tasavvuf İslâm'dan ayrı olarak ele alınabilir mi? Tam olarak İslâm'ın neresindedir?

Tasavvuf bize göre İslâm'ın özüdür, merkezinde durmaktadır. İçerisinde bulunduğumuz mertebede âlem, bir öz ve bir de o özü koruyan kabuk hâlinde formatlanmıştır. Dolayısıyla her şeyin bir özü, bir de kabuğu vardır. Din dediğimiz şey de bu görünürler âlemi içerisinde tezâhür ettiğine göre

onun da bir kabuğu ve bir özü vardır. Dinin zâhiri dediğimiz şey şerîat adı altında toplanan *ahkâm*dan ibârettir, tâbir câizse bu dinin kabuğunu meydana getirir. Bir de dinin içi, bâtını dediğimiz derûnî bir yapısı vardır ki işin o kısmıyla ilgilenen ilim dalına da "*tasavvuf*" adı verilmiştir. Görüleceği üzere bu anlayışa göre tasavvuf, dinin özünde yer almaktadır. Tabiî ki bu bakış açısına sahip olmayanlara göre ise başka bir yerde, yer alabilir. Gerçeklik senin durduğun yerden bakmana göre değişir. Binâenaleyh tasavvufa bir yer biçmenin de kişinin duruşuna göre değişiklik arzetmesi tabiîdir. Kabuk derken şerîat ve *ahkâmı küçümsediğim zannedilmesin. Kabuk, özü korumak için gerekir. Bunu, Yûnus Emre* ve diğer pek çok ârif, ceviz ve kabuğu arasındaki ilişkiden hareketle ifâde etmeye çalışmışlardır. Cevizin kabuğu olmazsa, içi pörsür. Ancak bununla beraber cevizin içi yenir, kabuğu yenmez; eğer yenmeye kalkılırsa kişinin dişi kırılır.

Niyâzî-i Mısrî diyor ki: "Zât-ı Hak'da mahrem-i irfân olan anlar bizi / İlm-i sırda bahr-i bî-pâyân olan anlar bizi" Bu beyitten hareketle ârifleri anlamak için nasıl bir yol izlemeliyiz?

Niyâzî-i Mısrî bu anlaşılma problemi yüzünden çok çekmiştir. Çünkü tasavvuf ilmi, ilimler piramidinin en üst katlarında yer alır. Piramidin üstü dar, altı ise geniştir. Bir sûfî, tasavvuf yolunda ilerledikçe avamdan kopmaya başlar. Onların zevkinden ve anlayışından uzaklaşmaya başlar. Sıradan insanın kendisine has oturuşu, kendisine has yürüyüşü, kendisine has yemek yiyişi olduğu gibi kendisine has bir din anlayışı da vardır. Dolayısıyla bu anlayış seviyeleri arasında oluşmaya başlayan bir dil farklılığı da söz konusudur. Hatta daha ileri düzeylerde bu gruplar birbirlerini anlamamaya bile başlar. Üst düzeylerde olanların anlayışları daha kuşatıcı olduğu için zaman zaman daha alt seviyelere inip onlarla konuşurlar. Ancak aşağıdakiler yukarıya çıkamadıkları için aralarında zaman zaman "yanlış anlama" ya da "anlaşılamama" problemi zuhûr eder. *Niyâzî-i Mısrî* de bu beytinde söz konusu "yanlış anlama" ya da "anlaşılamama" problemini dile getiriyor. Burada bizlere düşen ise anlayışımızı geliştirmek yolunda çabalamak ve bunun için Allah'a duada bulunmak. Bu nebevî bir tavır, istek ve duadır. Hz. Peygamber buyuyor ki: *"Rabbim bizim ilmimizi ve anlayışımızı arttır."*

Yüzünü O’na Çevir, Alıcı Hâle Gel

Piramidin katmanları yâni mertebeleri arasındaki gidişe, sûfîler seyr ü sülûk diyorlar. Bu bağlamda seyr ü sülûk nasıl başlar, nasıl sonlanır?

Hayatın kendisi devr-i dâim etmekte, hareket hâlinde, durmuyor. Bizler bedenen duruyor muyuz bir yerde? Annemizin karnından çıktığımız gibi miyiz? Elimizde olmadan gelişiyor vücudumuz. Bir kronometre takılmış, ilerliyor, tekâmül ediyor, beden olgunlaşıyor. Sonra bir durma, durmadan sonra bir çöküş dönemine giriyor. Rûh da aynı şekilde bu tecrübesi içerisinde, bâzı şeyleri öğrene öğrene tekâmül ediyor. Bir şeyin önce zâhirini öğreniyor. Bu açıdan 16-17 yaşında bir genç, öncelikle dinin zâhirini öğrenmelidir. Belki bunu bilgisayar teknolojisiyle anlatmak merâmımızı ifâdede yardımcı olabilir. Bilgisayarı hepimiz kullanıyoruz. Bir program çalıştırmak istediğimiz zaman ne yapıyoruz? Önce bilgisayara o programı *“download”* ediyoruz, yâni bir yerden indiriyoruz. İş böylece bitiyor mu? Bitmiyor. Zira bilgisayarda *masaüstü*ne geliyor ve orada duruyor. Onunla henüz çalışmaya başlamadık. Yâni işin şerîatını böylece hallettik. Yâni tâbir câizse ne indireceğimizi bileceğiz önce. Çalışacağımız programın ne olduğunu bileceğiz ve bunu bir yerlerden indireceğiz. Ama hâlâ çalıştırmadık. Şimdi *tık*layarak o programın bilgisayarın içinde açılmasını sağlamamız gerekiyor. İndirmiş olduğumuz program, kırk yıl bilgisayarın *masaüstü*nde dursa çalışası değil. Kırk yıl testi bir kenarda dursa, çeşmenin yanına gidip doldurulmazsa dolası değil. Tıklamak gerekiyor ki sistem çalışmaya başlasın. Önce *şerîat yüklenecek. Çünkü tasavvuf, şerîatın arkeoloji*sidir. Şerîatın kazılmasından ibârettir. Şerîatı kazmakla olur bu iş. Dolayısıyla bizlerin üzerine düşen, bu evrensel gidişata, âdetullaha, kâinatta Cenâb-ı Allah’ın yerleştirmiş olduğu kozmik nizama tâbi olmaktır.

Hülâsa, yüzümüzü O’na çevirip “Sana döndük, başka bir tarafa değil.’’ demeliyiz. Alıcı hâle gelmeliyiz. Alıcı hâle gelince yavaş yavaş bizde işlem gerçekleşir. Ama bu hemencecik bir dakikada olmaz. Olmaması da iyidir aslında. Tekâmülün hemen olmaması iyidir, çünkü yanabiliriz. Tatlı tatlı, düşe-kalka, belirli bir yaş ve zamandan sonra olması iyidir. Mayalanarak pişmek gerekir. Yoksa dıştan bakıldığı zaman pişmiş gibi görünür, fakat içi hamur kalmıştır. Biraz beklemek gerekir, beklemeyi bilmek gerekir. Bize

düşen yüzümüzü o tarafa çevirip, başka kapıları dolanmaksızın beklemekten ibârettir.

Eskiden genelde insanlar zâhirî ilimlerini tamamlamadan, onlara bâtınî ilimler tâlim edilmezmiş. Günümüzde ise durum biraz farklılık arzediyor. Neredeyse belki her talep edene tarîkat dersleri veriliyor. Sizce bu bir problem mi?

Veriliyor ama verilenler acaba gerçekten tasavvuf mu? Kesinlikle değil. *Osman Bedreddîn Erzurumî* isimli bir Allah dostunun mektuplarını okuyordum. Mektuplarından birisinde diyor ki: "Zamanımızda artık, şerîatın ahkâmını, ahvâlini doğru düzgün, bi-hakkın yaşayan kalmadığı için, artık tarîkat da verilemez.'' Şerîatı hakkıyla yaşamıyor ki insan, şerîatın üst derecesi olan tarîkatı yaşasın.

Tasavvuf Câzibeli Bir Yoldur, Tâlibi Çok Olur

Çeşitli yerlerde tasavvuf sohbetleri dinleyerek, semâ' gösterileri izleyerek, âdeta seyirci gibi davranan bir kişi, kendi hayatına tasavvufu tatbik etmeden, tasavvuftan bir şey elde edebilir mi?

Tasavvufun bir sahih *seyr ü sülûku* vardır; bir de tarîkatmış gibi olan, tarîkat benzeri çalışmalar vardır. Tasavvuf çok zengin ve câzibeli bir yol olduğundan, art niyetle bile birisi tasavvufla ilgilendiğinde, öncelikle sert tepki göstermiyorum. Hatta bir müddet için müsamaha gösteriyorum. Lâkin bu müsamaha da bir yere kadar. Bu niyetini, ileride tekâmül ettirir, dönüştürürse ne âlâ! Dönüştürmezse, bununla maksadı başka bir şey elde etmek ise zâten bu da ortaya çıkıyor bir müddet sonra. Burada bir örnek vereyim size. Bir konferans vesilesi ile birkaç gün Amerika'da bulunmuştum. Orada bâzı dervîş dostlarla oturduk. Amerika'nın kendine özgü yapısından falan söz ettik. Çok şerîatçı bir söylemin Batı insanını etkilemediği gündeme geldi. Çünkü Batı insanı artık kilisenin kurallarından, havranın sorumluluklarından bıkmış. Biraz daha kayıtsız kalmak istiyor. Tabiî burada aşırı kapitalistleşmiş refah toplumunun etkisi de önemli. Kimse rahatını bozmak, konforundan taviz vermek istemiyor. "Sûfîliği çok seviyorum ama Müslüman olmak istemiyorum." diyen bâzı kimselerle

karşılaşıyoruz. Modern dünyada Amerikalıların zihninde İslâm çok iyi bir imaja sahip değil. Bunun değişik pek çok sebebi var. Ancak 11 Eylül hâdisesi buna tuz-biber ekti. “Sûfîliği çok seviyorum ama Müslüman olmak istemiyorum.” diyen kimseye “Olmazsan olma!’’ diyebiliriz? Ya da “Önce Müslüman olman gerekiyor, ondan sonra sûfî olacaksın.” diyebiliriz ki işin özü budur aslında. Böyle mi demeli? Peki, ne yapmış Amerika’ya ilk gelen sûfîler geçmişte? Meselâ, *Muzaffer Ozak* Efendi, -Allah rahmet eylesin- farklı bir strateji izlemiş. Ne yapmış? “Gel!’’ demiş. “Seni şimdilik Müslüman olmadan da kabul ediyorum ama verdiğim dersleri de yapacaksın.” Peki, verdiği dersler ne? Bir tesbih “Lâ ilâhe illallah”, yüzüncüde de ‘‘Muhammedun resûlullah.” Verdiği dersler İngilizce değil ki hepsi İslâm’ın mukaddes kelimeleri, *mantra*ları. İlk başlarda Muzaffer Efendi, Müslüman olmayanı da tarîkatına aldı diye kendisini tenkit edenler çıkmıştı. Tamam, aldı, fakat sonra ne oldu? Biz sonuca bakalım. O kişilerin % 99’u Müslüman oldu. O kelimelerin, esmâların nûrları kendilerinde zuhûr eden insanlar, Müslüman olmadan duramazlardı zâten. Bir-ikisi mühtedî olmamış olabilir. Müslüman olmayınca zâten onların sûfîliği de kalmaz. O kadarcık fire olur. Hz. Peygamber’in huzurunda İslâm’ı kabul edip de sonradan irtidat edenler olmadı mı? Bütüne bakmak lâzım burada.

Sûfîler Sözlerini Şiirle Sırlarlar

İsterseniz biraz da şiirden bahsedelim. Şiir neden sûfîler için bu kadar önemli? Tasavvuf ile şiir arasında ne gibi bir bağlantı var, açıklar mısınız?

İnsan bir şeyi ifâde etmek istediği zaman, ifâde edeceği iç dünyayı, dış âlemde nasıl ifâde edebileceği problemiyle karşılaşmıştır her zaman. Eğer ifâde edeceğimiz şeyler basit, düz şeyler ise düz yazı buna çok elverişlidir. Ama ifâde edeceğimiz şeyler aşk gibi, sevgi gibi daha duygu yüklü ise yâni ifâdeye gelemez şeylerse üslûbumuz ister istemez hemen şiire doğru yelken açar. Aşırı nefret ettiğimiz bir şeyi, hâlimizle, kızgınlığımızla, yüzümüze kan vurmasıyla ifâde edebiliriz ancak. Gerçek mânâda, tam içimizdeki nefreti kelimelere dökemeyiz. Aynı şey aşk içinde geçerlidir. Aynı şey mâneviyat ilimleri için de geçerlidir. Dolayısıyla biz bu planda bir şey konuşacaksak ve bu konuşacağımız şey de eğer metafizik bir husus olacaksa, burada

ancak remz edebilir, işâret dilini kullanabilirsiniz. *Remz* ve *sembol, kinâye, mecaz* sanatlarını kullanarak tasavvufî anlamda merâmınızı izah edebilirsiniz. Dolaylı anlatım yapabilirsiniz. Bir sembol kullanarak yüz değişik mânâyı ifâde etmek isteyebilirsiniz. Bu tür ihtiyaca en uygun cevap veren ifâde sanatı da târih boyunca hep şiir olmuştur. Şiir, kinâye yatağıdır, remz yatağıdır, mecaz yatağıdır. Şiirle bir mısrada ifâde etmek istediğiniz şeyi, beş sayfa nesirle yazmak zorundasınızdır. Bir imkândır şiir. Onun için sûfîler şiire meylederler, söylemek istedikleri şeyleri, şiirle sırlarlar. Şiirde gizlerler. Ama şu da bir gerçek ki, netîcede o da bir ifâde biçimi olduğundan dolayı bir süre sonra şiire "Yeter artık!" derler. *Hz. Mevlânâ'*nın "Senden de bıktım şiir.'' dediği gibi. Netîcede o da bir şekildir. Ne kadar anlatmak isteseniz de o da sizi kayıtlamaktadır. Vezin bulacaksınız, kâfiye bulacaksınız, birbirine uyduracaksınız, kelime arayacaksınız. Kelimeler duyguları ifâde etmede kimi zaman yeterli olmayabilir. Onun için "sessizliğin sesi" diye bir dil vardır. Sustuğunda başlayan bir dil. Sûfîler daha çok onu tercih ediyor. Ama illâ da bir şey söylemek gerekirse sûfîler biçim olarak genellikle şiiri tercih etmişlerdir.

Seven de O Sevilen de O

Şiiri tercih eden mutasavvıf şâirlerin şiir mekteplerinde başmualliminin "aşk" olduğunu söyleyebilir miyiz?

Evet, çünkü derdi olmayan bir şey söyle(ye)mez. Önce bir dert gerekir. Bu dert ister dünyevî isterse uhrevî bir dert olsun. Dert söyletir kişiyi. Bu aşk derdiyse eğer daha fena söyletir. Onun için dikkat edin ister bir halk türküsünde olsun, ister bir şiirde olsun, ilk tahrik edici unsur hep aşk olmuştur. *Muhyiddîn İbn Arabî*'ye göre aşkın mekanizması aynıdır, değişmez. Aşk bir bütündür; beşerî ya da ilâhî olsun aynı minval üzere çalışır. Fakat beşerî aşk bir müddet için tâlim edilir, sonunda ne olduğu görülür, oradan ilâhî aşka geçilir. Eğer bir kişiye aşk tâlim edilmeseydi, o kişi sevmenin tam anlamıyla ne olduğunu bilemezdi. Aşk, Allah tarafından verilir, kişinin içine yerleştirilir. Cemü'l-cem' makâmında ise artık seven de O sevilen de O olur.

Fethi Gemuhluoğlu diyor ki: "İnsan kendisi ile dost olsa, sâcid ile mescûd secdede bir olur, hâl-i tevhîdde olur.'' Hâl-i tevhîd nedir?

Fethi Bey, son devir Şâbânî Melâmîlerinden bir zât-ı muhterem. Allah sırrını takdis etsin, mekânı cennet olsun. Bahsettiğiniz sözü el-hakk doğrudur. Bu söz, tevhîd hâli için doğrudur. Sâcid ile mescûd ayrı kaldığı sürece; O mescûd, siz ise sâcidsiniz. Ama öyle bir hâl yaşarsınız ki artık sâcid ile mescûd bir olur. Bir olunca da secde eden kim, secde edilen kimdir? O sırra erdiğiniz zaman da secde-i dâime erersiniz. Aksi takdirde sâdece, secdede O'nunla buluşursunuz. Secdeden kalktığınızda da ayrılırsınız. Secde, kıyâm vb. ister farz, isterse nâfile olsun bütün ibâdetler; bizim dâimî ibâdette olmamız için birer tâlimdir. Biliyorsunuz mîraçta elli vakit namaz beş vakte indirildi. Bir insan, bir günde elli vakit namaz kılabilir mi? Böyle bir şey olsaydı sabahtan akşama kadar ibâdet yapmak sûretiyle manastırda yaşayan rahipler gibi olurdu. Acaba Cenâb-ı Allah'ın bizden istediği öyle bir şey mi? Evet, ama fizikî olarak değil. Günde beş kere o tâlimi yapacağız ama araları birleştireceğiz. Öğleyi kıldık, üç saat sonra ikindi, daha sonra akşam... Peki, aralarda neredeyiz? Bizden istenen, araları doldurmak. Câmiden çıkmak değil, hayatı 'câmi' hâline getirmek. Gerçek olan namazı bire indirmektir. Âriflerin bütün namazı, bir namazı kılmak içindir. O bir namaz beşe bölünür, tek bir namaz ve tek bir secde için. Tek bir "Allahu Ekber" vardır orada. Diğer bütün tekbirler onun yansımasından, kopyasından ibârettir. O birlik hâline erinceye kadar sâcid-mescûd ayrımına devam edeceğiz. Bu hâl ise âriflerin sohbetlerine devamla zaman içerisinde olgunlaşır, daha sonra hâl-i tevhîd zuhûr eder.

Cenâb-ı Hak, "Kalpler ancak Allah'ı anmakla mutmain olur'' buyuruyor Kur'ân-ı Kerîm'de. Öyleyse günümüz insanının tatmin olmayan, mutsuz ve huzursuz hâlini, yeterince Rabbini anmamasına bağlamamız mümkün mü?

Kesinlikle öyle. Günümüz insanı Rabbi ile arasına perdeler koymuştur. Allah'ı tanımıyor, Allah'ın kendinden ayrı bir varlık olduğunu zannediyor. "O'nu bulmasam da olur, cennet varsa ileride görürüz, cehennem varsa da ileride görürüz, bana ne, ben şimdiki hâlime bakayım.'' diyor. Hâlbuki bilmiyor ki Allah'ı aramak aslında kendini aramaktır. Allah'ı bulmak

kendisinin dışında bir eylem değildir. Dolayısıyla Allah'ı bulmak kendisini mutlu eder. O'nun hâricinde bulduğu hiçbir şey ona mutluluk vermez, hepsi ârızîdir, geçicidir. Hiçbiri mutlak değil. Mutlak olmayanda bekâ, bâkî olmayanda ise huzur ve mutluluk verme kâbiliyeti yoktur. Makâm-mevki, para-pul, çoluk-çocuk, han-hamam ne varsa hepsi ârızîdir, fânîdir, sonludur. Aslî değillerdir; bugün var, yarın yokturlar. Kalpler aslî olanı bulursa, Allah'ı bulursa ancak mutmain olur. Hz. İbrâhîm'in yıldızlara bakıp söylediği gibi, nihayetinde bütün bunlar insana *"Ben batanları sevmem!"* dedirtir. "Tam aradığımı buldum!" diyorsa biri, onu uyarmalı, "Sâkin ol, sâkin ol!" demeli önce. Sûret, güzellik, yakışıklılık, görünüş hepsi ârızî, geçici, hiçbiri kalıcı değil. Demek ki mutluluk geçici olanda değil, her dâim güzel olanda, her dâim solmayanda. O'nu bulup, O'nu temâşâ ettiğin zaman Allah'ın mahlûkâtına, o gözle bakarsın. Güzel olan dışsal olarak bozulmaya başlasa da onda bulunan iç güzelliği temâşâ etmeye devam edersin. Bâzı Allah dostları "Ben her şeyde, her yüzde O'nun cemâlini görüyorum." derler, "Yine hubtan huba düştüm." derler, ''Ben güzellikten başka bir şey görmüyorum ki âlemde.'' derler. Allah bizden ayrı değil ki, bizim O'nu arayışımız, O'nunla mutlu olmamız, bize sâdece *psikolojik* rahatlık versin. Allah'la bulduğumuz rahatlık bizim *ontolojik* ihtiyacımızdır. Arabanın benzine olan ihtiyacı gibi bir şey. Mecburuz Allah'ı bulmaya.

Tasavvufta Esas Gâye, Hakîkate Ermektir[5]

Tasavvuf ve onun mâneviyat algısından bahseder misiniz?

Din, yeryüzüne insanlar için gönderilmiştir. Yeryüzünün ve âlemin ise çok katlı bir yapısı vardır. Bu katlı yapının içerisinde en aşağıdaki mertebe, şehâdet âlemi denilen, madde âlemidir. Din bu madde âlemi içerisinde konuşur. Ancak bu görünürler âleminde dinin tezâhür ediyor olması onun sâdece maddî bir şey olduğunu göstermez. Din de aslında aynı insan gibidir; nasıl insanın aslı rûhsa, beden onun rûhunu korumak için bu cisimler âleminde zarf olarak kullanılan bir araçsa, aynı şekilde dinin de *formel* yönü, *normatif* yönü dediğimiz şey dinin rûhunu muhafaza etmek için gerekli bir muâmelâttır. Fakat muâmelât esas değildir. Esas gâye, hakîkate ermektir. Şerîatin hakîkatine, tarîkatın hakîkatine, dünyanın,

insanın, kâinatın ve varlığın hakîkatine. İşte bu hakîkate erenlere "ermiş" derler, varlığın sırlarını elde etmiş insan derler. Bundan dolayıdır ki İslâm dini, merhaleli (katmanlı) bir şekilde, bir *inisiyatik* okul olarak telakki edilir. Bütün esaslar insanın eğitimi içindir. İnsanın eğitimi de kendi özünü keşfetmesi içindir. İnsan kendini bilmediği sürece, kendi hakîkatini ve insanlık hakîkatini bilmediği sürece dünyada boşuna yaşamış olur. Ancak o sırra erenler, tam anlamıyla hakîkati, Tanrı'yı bilirler.

Tasavvuftaki Tanrı inancını açar mısınız?

Tasavvufun dışındaki sistemler, Tanrı'yı bilme ve anlamlandırma sürecinde birtakım fikrî tartışmalar eşliğinde *teoloji*ler geliştirmişlerdir. İslâm tasavvufunda ise Tanrı fikri, bu şekilde tartışmalarla elde edilen bir şey değildir. Bir kudsî hadîste *"Allah âdemi kendi sûreti üzere yarattı."* buyrulmuştur. Latincede de *'imago dei'* şeklinde tâbir edildiği gibi, Tanrı'nın imajında yaratılmıştır insan. Binâenaleyh, insan en mükemmel sûrette yaratılmıştır. Tanrı, kendi rûhunu üflemiş; bir başka varlıktan bir rûh alarak üflemiş değil. Dolayısıyla insan ve Allah arasında bir bağa işâret ediliyor. Ben rûh olarak bir şeyle irtibatlıysam eğer, genetik bir irtibattır aynı zamanda bu. Fazla detayına girmeyeyim. Dolayısıyla ben, Tanrı'yla çok farklı değilim. Çok farklı malzemelerden geliyor değiliz. Hakîkat bâzı kişilerin zannettiği gibi değil. Bunun dışındaki diğer yaklaşımlar *"gayriyyet"* esaslıdır. Yâni Tanrı Tanrı'dır. O kadar uzaklardadır ki sen O'na ne yapsan ulaşamazsın. Şu hâlde burada, insanın asla ulaşamayacağı bir Tanrı tasavvuru söz konusu... Mükemmel bir Tanrı var, bizi yaratmış, atmış bir kenara, bir daha bakmıyor bile yüzümüze. O zaman bu iş *ateizm*e kadar varır. Ama öbür tarafta Allah diyor ki: *"Ben size şah damarınızdan daha yakınım."* Başka bir âyette ise *"Her nerede olursanız Ben sizinleyim."* diyor. Yâni, Ben sizi yarattım, ayrıldık, siz artık mahlûksunuz, demiyor. Her neredeyseniz sizinleyim diyor. Diğer bir âyette *"O sizde, görmüyor musunuz?"* diyor. Bu âyet ve hadîslerden istinbat etmek sûretiyle kendilerine *sûfiyyûn* denilen tâife böyle bir İslâm programı geliştirmiş ve bunun adına tasavvuf demişlerdir. Bu tasavvuf yolu izlenmek sûretiyle hayatın anlamını, insanın hakîkatini öğretme dersleri verilir bu yolda. Çünkü ancak insanın hakîkati öğrenildiğinde Tanrı bulunur.

Tanrı Google’da Aranacak Bir Madde Değildir!

Başka teolojiler ne diyor?

Başka teolojilerde durum farklıdır. Onlara göre, insan ayrı bir şeydir, Tanrı da başkaca bir şeydir. Sıfatları, isimleri, şöyle şöyledir... Tasavvufta ise Tanrı hissedilir. Tanrı, sûfîlere göre *‘Google’*da aranacak bir madde değildir. Onların nezdinde kişi babasını, annesini nasıl hissediyorsa Tanrı’yı da öyle hissetmelidir. Çünkü Tanrı uzaklarda bir yerde değildir. “Kişi kendini idrak ettiğinde Tanrısını bulur.” sözünden yola çıkan sûfîler bunu esas almışlardır. Yâni insanın kendini bilmesini sağlayarak Tanrı’yı buldurmak gibi.

Tasavvufun insana yaklaşımı ve bakış açısını anlatır mısınız?

Tasavvuf insanın, zenci, sarı, beyaz, kırmızı ya da Türk, Arap, Fârisî oluşuyla ile uğraşmaz. Bireyin insânî oluşuyla, aslî oluşuyla ilgilenir. Kişinin Habeşli olması ya da Fârisî olması tasavvufun derdi değildir. Çünkü bütün bunlar sonradan giyilen elbiselerdir. Mamafih tasavvuf bu elbiseleri de inkâr etmez. Çünkü kişi giydiği elbiseye göre yaşam sürecek. Türk ise ona göre bir hayatı olacak, zenci ise ona göre... Sosyolojik olarak, ikincil olarak bu elbiseleri önemser. Ancak modern dünyada olduğu gibi bu elbiseleri önceleyip onlara birincil önem atfetmez. İşte asıl problem, onların birinci sıraya çıkarılmasıdır. Onun için tasavvuf öğretisi İslâm’ın bu noktayı yakalamış nâdir bir yorumudur.

Mevlânâ gibi sûfîlerin tüm dünyada yankı buluyor olması, tasavvuf düşüncesinin bu evrensel yönünden mi kaynaklanıyor?

Evet. Tasavvuf, İslâm’ın en evrensel yönü olduğundan dolayıdır ki, bugün Amerikalısından, Çinlisine, beyazından zencisine kadar bütün dünyada karşılık buluyor, insanları etkiliyor. Burada şu uyarıda bulunmam da yerinde olacaktır: Amerika’da en çok satan kitap *Mesnevî*, en çok okunan adam *Mevlânâ* gibi söylentilerden hareketle Amerika’nın tamamı sûfî olmuş gibi bir düşünceye de kimse kapılmasın. Yok böyle bir şey. Tabiî ki *Mevlânâ* tanınan bilinen kişiler arasında sayılıyor artık. Görüldüğü gibi bâzı insanlar zevklerine, eğlencelerine devam etmekteler ve hiçbir mâneviyat

arayışının içerisinde değiller. Arayışım yok benim, diyen insanlar hâlâ çoğunluktalar... İleri kapitalistleşmiş, maddî doyumunun zirvesinde bulunan kimi insanları rahatsız eden içlerindeki bir boşluk hâli. Bu boşluğu doldurma adına kimileri arayış içerisine giriyor. Biz buna *geri dönüş* diyoruz; maddî imkânları son haddine kadar tecrübe eden insanlarda, bir yerden sonra duvara çarpıp geri dönüş gözleniyor. Bu daha çok, refah seviyesi zirveye çıkmış bir toplum olması hasebiyle Amerikan toplumunda görülebiliyor. Doğu toplumunda genellikle insanlar günlük mâişetinin derdindedir. Sabah altıda kalkacak, yedide trafiğe girecek, işine gidecek, akşam beşte çıkacak, iki saatlik yolculuk yapacak, evine varacak vb. durumlar... Bu insanın metafiziği düşünebilmesinin imkânı yok gibidir...

İleri kapitalistleşmiş toplumlarda spiritüel konulara merak genel anlamda vardır. Bu merak zaman zaman onları, *Hint Felsefesi*'ne, *Budizm*'e, *meditasyon*a veya bâzılarında olduğu gibi *Judeo-Christianism*, *kabalizm* gibi akımlara yönlendirir. Bu yönlendirilmeler içerisinde, bu spiritüel pazarda sûfîler de 1890'lardan beri vardır Avrupa'da. Kuzey Afrika'dan, Hindistan'dan, Anadolu'dan gelmiş bâzı sûfî şahsiyetler buralara tasavvufun güzelliklerini taşımışlardır. Bunlardan istifâde edenler olabildiği gibi başka akımlardan etkilenenler de olmuştur. Ancak, burada bir fark da bulunmakta… Daha önce başka akımları tecrübe etmiş bâzı Batılıların sonunda tasavvufta karar kılmaları gibi bir örnek var. Aslında imkân olsa bu kimselere "Neden Sûfîlik? Oralara girdin de ne bulamadın? Buraya girdin de ne bulabildin?" diye etraflıca sorulmuş olsa keşke. Bu bağlamda, amatörce yaptığım araştırmalardan edindiğim kanaat; tasavvufun enerjisi -çünkü her spiritüel alanın bir enerjisi vardır-, *Muhammedî* olduğu için ve Hz. Muhammed'in hakîkati, içinde bulunduğumuz devrenin *logos*u olduğu için; sûfîliğin de bu en otantik, sahih enerji kanalını açmasından dolayı tercih edildiği yönündedir. "*Hindu* ya da *Budist* iken elde ettiğim gelişmeyi, *sûfî* olunca şeyhimin verdiği bir *tesbih* veya bir *ism-i celâl*den fazlasıyla elde ettim." diyen insanlar bunlar. Sebebi de, İslâm'ın mânevî boyutunun, enerjisinin hepsinden daha güçlü olduğu noktasında.

'Alternatif İslâm' Olarak Sufizme Yatırım Yapanlar Var!

Hıristiyan dünyada, İslâm dünyasına karşı tepkisel bir yaklaşım var. Ancak bunun yanında, aynı Batı'nın sufizme yaklaşımı çok daha ılımlı. Bu anlamda, sufizmin farkı nedir?

Bu sorunun cevabı da daha önce verdiğim şekildedir. Yâni İslâm tasavvufunun farkı, insanın özüne hitap etmesinden, insanı esas almasından kaynaklanır. İnsanın aslı ise Tanrı'ya olan aşkın netîcesiyle ancak gerçek anlamını bulur. Nihâyetinde bu Batı insanı da bir âdemoğlu, onun da bir sevgi, aşk boyutu var. Bu boyut her insanda olduğundan dolayı, Batı insanını da cezbediyor. Tabiî Batı insanın karşılaştığı İslâm'ın diğer yüzlerini de oturup, uzunca analiz etmek gerekiyor. Yâni, el-Kâide İslâm'ı nasıl bir İslâm? Kim yarattı bu İslâm'ı? Aslında ben, bu konuda Batı'nın çok masum olduğu kanaatinde de değilim. Yâni el-Kâide kreasyonunda Batı'nın da çok büyük emekleri var. Batı düşman istiyor. Yâni bir 'öteki' yaratmak zorunda. Bu açıdan, bâzı eğitimsiz Müslümanlar bu projeye en yatkın insanlardır. Onlar bu projeye gönüllü olarak soyunurlar, fakat bunun sistemleşmesinde de kapitalistleşmiş Batı toplumlarının büyük emekleri vardır. Bu inkâr edilemez bir gerçektir. Günümüzde benzer yanlışlar sufizm üzerinden de yapılmaktadır. Şu an yeni bir pazar olarak, bir 'alternatif İslâm' olarak sufizme yatırım yapılıyor. Bu çevreler Müslüman kökenli de olabiliyor. Hâl-i hazırda bir pazar var burada. İçi doldurulmadan sufizm kelimesini kullanan insanlar var Müslümanlar içerisinde.

Sûfîliği İslâm'dan ayrı algılama çabaları var gibi. Bu bağlamda farklı yönelişler olabilir mi? Böyle bir tehlike söz konusu mu?

Var. Şu ana kadar size tasavvufun hep olumlu katkılarını söyledim. Tabiî ki madalyonun bir de diğer yüzü var. Tasavvuf dediğimiz şey de güllük-gülistanlık değildir. Onun da kendine göre problemleri var. Bir kere şunu bileceksiniz. Yeryüzünde hiçbir şey problemsiz değildir. Hiçbir yapının problemi yok değildir. Hepsinin kendine göre problemi vardır. İslâm tasavvufunun kendi bağlamından koparılması gibi bir problemle karşı karşıyayız. "Sufizm çok güzel ama İslâm'a gerek yok. Biz sufizmi alalım, İslâm kalsın bir kenarda." Bu kimseler sufizmin, İslâm'ın spiritüel enerjisini kullandığını fark etmiyor. Zannediyorlar ki, sufizm sâdece rasyonel bir kulüp faâliyetidir. Hayır! Sufizm bir enerji alanıdır. Orada çok kelâm

yoktur, iş vardır. Kullanılan enerjinin, kullanılan esmâların hepsi *Muhammedî* enerjidir. Siz Hz. Muhammed ile enerjiyi kopardığınız zaman elektriği kesilir. Ne olur? Ortada bir kulüp faâliyeti olur. Yâni teknik anlamda söyleyeceğim, *inisiyasyon* olmaz orada. İnisiyasyon, spiritüel bir gelişimdir. Bu gelişim olmaz. Sâdece bir araya gelirler, *Mevlânâ* okurlar falan.

Kabala, Yahûdî dininin spiritüel tarafıdır. Yahûdî ırkından değilseniz *kabala* size açılmaz. Yahûdî olmayan birisinin *kabala* çalışmaları yapması tamamen entelektüel bir gayretten ibârettir. *René Guénon*'un tâbiriyle *yoga*nın, Hindulara verilmiş bir özellik olması gibi. Onlardan olmadığınız sürece sizin yoga yapmanız, sâdece şeker ve kolesterolünüzü düzenler. Beden sağlığını elde edersiniz. Yüksek *fütûhât* denilen üst metafizik açılımları elde edemezsiniz. İslâm tasavvufu da, Muhammedî olanlara âit bir şeydir. Muhammedî olmadığınız müddetçe İslâm tasavvufu sizin için güzel, entelektüel bir çabadır yalnızca. Ben Müslüman olmayanlara tasavvufla uğraşmasınlar demiyorum. Müslüman olmayanlar da tasavvufla uğraşabilirler ama derinliğinden asla istifâde edemezler.

Tasavvufun Cemâl Yanı Gibi Celâl Yanı da Vardır!

Hâl böyleyken, başka şeyler hedefleniyor olabilir mi?

Şu an sıradan Amerikan insanının kafasındaki İslâm imajı, ürkütücüdür. Bundan dolayı, sufizmin kendisini nasıl ifâde ettiği değil, "Biz sufizmden ne bekliyoruz?" kreasyonu vardır Amerika'da. Buna yönelik sosyolojik, politik yatırımlar yapılıyordur bâzı yerlerde. Bunun idrakinde olan sûfî vardır, olmayan sûfî vardır. Gerçek sûfî, hiçbir güç tarafından kullanılamaz. Her güçle irtibatı vardır, çünkü kapısı herkese açıktır. Çünkü sûfî, insan ayırt etmez. Ama insanı ayırt etmemesi, insanlara sevecen yaklaşması, herkesin dümeninin suyuna giren birisi olduğu anlamına gelmez. Tasavvufun kendine göre bir doktrini vardır. Sevecen tarafı olduğu gibi bir celâl tarafı da vardır. Sırf cemâlden ibâret değildir.

Tasavvufta Hiçbir Zaman Akla Karşı Olunmadı[6]

Din kavramını ve kavramın çağrışımlarını göz önünde bulundurmak sûretiyle tasavvufu nasıl anlamalı ve anlamlandırmalıyız?

Ontolojik olarak muhtelif mertebeleri olan bir âlemin içinde zuhûr eden her şey farklı boyutlara sahiptir. Yâni yaratılmış her nesne; insan, insanın psikolojisi, toplumsal hayat, bilgi vb. her şey çok katlı bir yapıya sahiptir. Binâenaleyh din de böyledir, dinin getirdiği bilgiler de böyledir. "Hiç bununla şu, şunlarla bunlar bir olur mu?" diye bize sorulan sorular hep bu hakîkati dile getirir. Demek ki herkes bir değil, herkesin bilgisi bir değil, anlayışı, kavrayışı, hâli, zevki bir değil. Hâl böyle olunca ortaya farklı şuur dereceleri, farklı anlayış dereceleri çıkmaktadır. *"İhtilâfu'l-akvâl bi ihtilâfi'l-ahvâl"* der sûfîler. Yâni görüşlerin farklı oluşu hâllerin farklı oluşundandır. Dinde de dereceler vardır; bu dereceler en dıştan, en kabuktan en içe doğru sıralanmıştır. Hepsi birbirinin içine geçmiştir. Biri diğerinin zarfıdır, muhafazasıdır. *Ezharu'z-zâhir*den *ebtanu'l-butûn*a doğru bir yükseliş. Fakat hepsinin de diziliş gâyesi bir üsttekine götürmektir. Kendisinde tutmak değildir. Hâsılı her bir mertebenin husûsî ilmi vardır. Bütün dinlerin yapısı böyledir. Her dinin hukûkî tarafı ve bunun ilmi; yine her dinin irfân tarafı ve bunun ilmi vardır. Bütün ilimler mevzusuna göre derecelenir. Mevzusu mârifetullah olan ilimler, *irfânî ilimler* olarak isimlendirilir. İslâm dini özelinde bunun adı "tasavvuf" olmuştur. İsimlendirmenin kaynağı, şekli, târihsel olarak ne zaman ortaya çıktığı bu bağlamda çok önemli değildir. Daha önemlisi bu isimle anılan ilim dalının muhtevası, maksadı, müfredâtı ve usulüdür.

İbn Arabî kimilerine göre "seçkin bir veli", "Allah dostu ve eşi bulunmaz bir ârif" iken kimilerine göre tam tersi vasıflarla anılan ve küfürle itham edilen târihî bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmakta. Bu bağlamda söz konusu iki uç yaklaşımı nasıl anlamalıyız?

Daha önce de ifâde ettiğimiz gibi "Farklı görüşler farklı hâllerden neşet eder." *Muhyiddîn İbn Arabî*'nin en yüksek ilmeklerinden açtığı İslâm dini kimilerine ağır gelebilir. Her mide her besini hazmedemez. Kişi midesine uygun gıdalarla beslenirse bu sorununu halledebilir. Mide gelişmesini tamamlayınca ağır gıdalar alabilir! Bu yüzden kimileri "Eğer *Muhyiddîn* olmasaydı, ben hakîkî bir Müslüman olamazdım." derken kimileri

“*Abdülvahhâb* olmasaydı, ben öyle olurdum.” diyebilir. Bunlar tabiîdir. Fakat bizim eğer bir medeniyet projemiz varsa târihte kurduğumuz medeniyetlerin yukarıdaki isimlerden hangisine referansta bulunduklarını bilmemiz gerekir. Son İslâm medeniyeti olan Osmanlı medeniyetinin İslâm dinine âit referansları hep İbn Arabî üzerindendir. İbn Arabî Osmanlı’nın İslâm’ı algılamasında kurucu unsurdur. *Siyâsî iktidar*, *ilmiyye*, *kalemiyye*, *seyfiyye* bütün bir toplum onun yorum ekolüne bağlıdır. Hukuk müessesinin başı olan bâzı şeyhülislamları da dâhil edebiliriz. Ne zaman ki *Kadızâdeler* buralara hâkim olmaya başladılar Osmanlı İslâmı’nın referans ekseni *Abdülvahhâb’*a (tabiî ki târihsel olarak değil zihniyet kalıpları olarak) doğru bir değişim gösterdi. Kahve içmek câiz mi değil mi, içenleri ne yapalım? gibi sorular, İslâm’ın en önemli konuları hâline geldi. Bu temayül -bana göre- önce zihniyetleri daralttı ardından inhitat ve sükûtu getirdi.

“Tasavvuf derin duygu ve özel mârifetten bahsetti; ama objektif bilginin ikinci plana itilmesine de yardımcı oldu; müşâhede ile nazarî akıl arasına uçurumlar soktu ve netîcede de hâkim olduğu topraklarda yüksek seviyede bir fikir yapısının oluşmasına imkân vermedi.” deniliyor. Bu düşünceleri nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bu sözler hilâf-ı hakîkattir. Ne târihî gerçeklerle ne de ilmî hakîkatlerle örtüşmektedir. Modernlerin *rasyonalist* ve *pozitivist* önyargılarının izleri vardır bu itham cümlelerinde. Sûfîler akla hiçbir zaman karşı olmadılar. Onların tenkit ettikleri günlük aklın (*akl-ı meaş*) Allah’ı tanımadaki yetersizliğidir. Bugün *“duygusal akl”*ın üstünlüğü artık kabul edilen bir gerçektir. Bugünün dünyasının felsefe üretememesi, zâlim *kapitalizm*in tüketim nesnesi hâline gelmesi, doğanın tahrip edilmesi hep o yukarıda bahsedilen objektif dedikleri *nazarî bilgi*nin dayatmasıyla olmuştur. Çünkü *nazarî bilgi*, mânevî bilgiden, kutsaldan, hikmetten kopmuştur. Çözüm ise yeniden hikmetin altında çalışmayı kabul etmesiyle olacaktır.

İbn Arabî ve İbn Fârız haçlı seferleri zamanında yaşamış olmalarına rağmen, herhangi birinin bu savaşlara katıldıklarına, teşvik ettiklerine veya Müslümanların feryat ve iniltilerine şiir veya nesirlerinde yer

verdiklerini görmüyoruz. Aynı eleştiriler, İşrâkîlik doktrininin üstadı Şihâbüddîn Sühreverdî ve Mevlânâ için de yapılmaktadır. Mescid-i Aksâ Hicrî 492 yılında Haçlıların işgaline uğruyor. Tasavvufun büyük üstadı İmam Gazzâlî hayatta olmasına rağmen en küçük bir tepkisini bile göremiyoruz. Bu olaydan sonra on üç yıl daha yaşamasına rağmen, eserlerinde bu konu ile ilgili bir satıra bile rastlamıyoruz. En azından bizlere bir şey ulaşmıyor. Onların bu tepkisizliği kişisel tercihlerden ziyade, tasavvuf öğretisinin doğasından mı kaynaklanıyor? Bu durumu nasıl anlamak gerekir?

Bilge ve sûfî kimselerden savaş muhabirlerinin üslûbunu beklemek abestir. Kellelerin uçtuğu, kafaların koptuğu, yüzlerce yaralı, yüzlerce şehidin verildiği *Bedir Savaşı*'ndan dönüşte Hz. Peygamber'in küçümser tavrı ne idiyse sûfîlerin tavrı da odur. Yâni "Bu da savaş mı, esas savaşı bir gör bakalım!" tavrı. Bu, zâlimin zulmünü meşrulaştırmak anlamına gelmiyor. Madem öyle istiyorsunuz onu da söyleyeyim, cihâda katılmış birçok sûfî vardır. Meselâ *Necmeddîn-i Kübrâ*, Moğollar tarafından şehid edilmiştir. İbn Arabî'nin kâfirlere karşı fazla yumuşak bulduğu *İzzeddîn Keykavus*'a yazdığı mektuba bakarsanız belki memnun kalabilirsiniz. Yine *"Ezharu'l-küffâr"* dediği Haçlılarla ilgili görüşlerine atf-ı nazar etmek gerekir. Son yüzyıla gelince *Şeyh Sunusî*, *Emîr Abdülkâdir*, *İmam Şâmil* vb. gibi kimselerin ne işler yaptıklarına bakmak lâzım. Bu konuda sizlere *"Sûfîler ve Aksiyon"* ile *"Afrika'da Sûfî Direniş"* isimli kitapları tavsiye edebilirim. Binâenaleyh bu soru, sûfîler aleyhine geliştirilmiş önyargılı ithamlardan tesirler ve hilâf-ı hakîkat olan manipülasyonlar taşımaktadır.

Yoğun bir tasavvuf ilgisi, dinin diğer alanlarına ilgisizliği de beraberinde getiriyor; peşi sıra da İslâm'ın helal-haram sınırlarını pek de dikkate almayan savruk bir anlayış ve yaşam biçimini doğuruyor. En azından Türkiye'de bunu gözlüyoruz. Aşırı derecede fıkhî uğraş ve okumalar da yer yer beraberinde fıkıh despotizmini getiriyor. Nassa aşırı vurgu ise derinliği olmayan, kuru selefî reflekslere neden oluyor, beraberinde

tasavvuf düşmanı, sanat ve estetik kaygıları olmayan kaba bir anlayışı doğuruyor. Aşırı ve diğer disiplinlerden kopuk bir biçimdeki radikal siyasî ve ideolojik okumalar, insanın Mutlak'la olan bağını yaralıyor ve Allah'ı hesaba katmadan olayları değerlendirmeyi beraberinde getiriyor. Bugün İslâm dünyasındaki keskin farklılıkları, muhâlefetleri bir yönüyle de bu tür aşırılıklara bağlayabilir miyiz? Ayrıca tasavvufun anlaşılmasında da böyle bir aşırılık gözlüyor musunuz?

Çok doğru. Tesbihin imâmesi kopunca tesbih dağılır. Modern dönem Müslümanlarında geleneksel ilimler hiyerarşisi dağıldı. Neyin altta, neyin üstte yer alması gerektiğini bilmez oldular. İslâm dini eşittir, hukuk hâline getirildi. Bunun karşısında da hukuku önemsemeyen bir lâkaydîlik var. Her ikisi birbirinin aksülameli aslında… Gerçek sûfîler dengeyi yakalamış insanlardır.

Tasavvuf Özcülerin Yoludur[7]

Söyleşimize şiirle ve şâirlerle başlamak istiyorum. İsmet Özel, "Türk milleti olarak varlığımızı şiire borçluyuz." diyor. Siz de "Sûfî ve Şiir: Osmanlı Sûfî Şiirinin Poetikası" adlı eserinizde Osmanlı'nın millet ve devlet olarak varlığını bilhassa üç mutasavvıf şâire borçlu olduğunu söylüyorsunuz; İbn Arabî, Mevlânâ ve Yûnus Emre. Bu üç isim sizce hangi bakımdan bu medeniyete önderlik etmiştir?

Şiir, sûfîlere göre, netîcede ifâde biçimlerinden bir biçimdir, yâni bir araçtır. Bu esası hep göz önünde bulunduralım. Dolayısıyla biz, "Osmanlı medeniyeti şiire dayalı bir medeniyettir." sözüne bir yönüyle katılmakla beraber "Osmanlı medeniyeti sahip olduğu hikmet ve irfânı şiir ile ifâde etmeyi tercih etmiştir." demeyi yeğliyoruz. Geniş anlamda baktığınız zaman dini de şiirselleştirmek mümkündür ki tasavvuf bir bakıma İslâm dinini şiirselleştirme teşebbüsü olarak da tasavvur edilebilir. Bu noktada tasavvuf, dinden şiire geçişte önemli bir ara bölgedir. Bu yüzden bu faktör şiirin bizatihi kendisinden daha önemlidir. Osmanlı şâirinin etkilendiği kişiler

kimlerdir diye baktığımızda, bütün referanslarının, ismen ve düşünce takibi açısından genellikle şu üç kişide toplandığını görmekteyiz: Evvela *Muhyiddîn İbn Arabî*, (daha çok fikren, şiir kalıpları açısından değil); peşinden görüşlerini Farsça olarak ifâde etmiş bir *Mevlânâ*; onun da peşinden bir Türkmen kocası, ârifi *Yûnus Emre* gelir. Bu üçü, gerçekten de Osmanlı tefekkür dünyasını ve bunun bir sonucu olarak şiirini etkileyen üç büyük ustadır.

Osmanlı'yı bir fikir etrafında toplayan bu üç ismin arasında esasen çok büyük bir ayrılık var. İbn Arabî Arapça, Mevlânâ Farsça, Yûnus Emre ise Türkçe olarak veriyor eserlerini. Böyle bir ayrılık nasıl oluyor da bir birliktelik doğuruyor?

Tasavvuf özcülerin yoludur. Bu anlayışa göre bütün sıfatlar, bütün etiketler sonradan rûha giydirilmiştir. Bu rûha, bu öze herhangi bir sıfat eklemenizin -bu sıfatlar aslî ve cevhere âit özellikler olmadıkları için- esasa dâir hususlarda belirleyiciliği söz konusu olamaz. Cevher özellikler insanî oluştur. İnsanî oluş da Allah'ın emânetine sahip çıkan, Allah'ın rûh üflediği insan olmaktır. Allah bir bölge ayrımı, bir sıfat ayrımı yapmaz. Zât özellikleri önemlidir. Binâenaleyh diller farklı olabilir fakat öz birdir. Esas olan da budur zâten. Bu özdeki birliği yakalayamazsanız hiçbir zaman birliği sağlayamazsınız. Parçalarsınız. *Mevlânâ*'nın kendisi bu sorunuza çok güzel cevap veriyor: "*Aynı dili konuşanlar değil aynı gönlü paylaşanlar daha iyi anlaşır…*"

Osmanlı, Medeniyet Olmasını Tasavvufa Borçludur

Burada bilhassa İbn Arabî üzerinde durmamız gerekiyor. İbn Arabî tasavvuf doktrinini sağlam temeller üzerine oturtan bir isim. Osmanlı devlet sistemi bir anlamda ona dayanıyor. Yükselme dönemi içerisinde onun mirasına hürmette kusur edilmiyor; Şam'daki kabrini Yavuz Sultan Selim yaptırıyor vs... Siz kitabınızda "Yükseliş döneminde İbn Arabî'yi gerek fert, gerekse de devlet olarak müdafaa eden Osmanlı'nın, onu tekfir

edenlerin belli mevkilere gelmeleriyle eş zamanlı olarak çökme dönemine girdiğini" söylüyorsunuz. Bu hususu biraz açar mısınız?

İbn Arabî düşüncesi, dînî düşünceyi en üst noktalarına kadar açma çalışmasıdır. Bu şekilde açılan dînî düşüncede de yüksek irfân seviyesi, yüksek kültür seviyesi ve beraberinde hoşgörü, sanat, estetik gibi esaslar öne çıkacaktır. Bu yönelim tabiî olarak bir medeniyet oluşturacaktır. Osmanlı'nın medeniyet olması, -Osmanlı'ya medeniyet diyoruz, sıradan bir târih kesiti demiyoruz- Osmanlı sanatı, Osmanlı kültürü, Osmanlı siyâseti vs. tasavvufî İslâm ile var olmuştur. Osmanlı düşünce dünyası üzerinde yapacağımız kazılarda İbn Arabî'nin izlerini hep görürüz. Biliyorsunuz, *Şeyh Edebalî*'nin Şam'da *İbn Arabî* medresesinde yetişmiş bir âlim olduğu yönünde görüşler vardır. Bundan dolayı olsa gerektir ki Osmanlı Beyliği'nin, daha ilk günlerinden itibâren *İbn Arabî* mektebine özel önem verdiğini görmekteyiz. Sonraki dönemlerde de bu mektebe gösterilen özel önem giderek artmıştır. Ancak ne zaman ki, *Osmanlı İbn Teymiyyec*ileri diyebileceğimiz bir akım, ortaya çıkıp, -bunlara *Kadızâdeler* demekteyiz- medreseye ve medrese zihniyetine hâkim oldu, Osmanlı zihniyet dünyasında da daralma başladı. Bakınız bu dönemin fetvâ mecmualarına, "Cennet cennet dedikleri birkaç huri, birkaç gılman, isteyene ver sen anı bana seni gerek seni" cümlesini yargılayan, mecazdan, remizden anlamayan düz mantık kullanan salt fetvacı, kaba, ham softaların çıkmasına sebep olduğunu görürsünüz. Zihniyet dünyasındaki daralmanın ardından Osmanlı coğrafyası da daralacaktır. Bunun ilk emarelerini büyük sûfîlerden Malatyalı *Niyâzî-i Mısrî* çok açık bir şekilde şöyle dile getirir: *"Zâhiri Efrenc görünür, gizlidür a'dâ-yı din"*. Yâni dıştan bakıldığında Batı'dır İslâm düşmanlığı yapan, lâkin esas düşman içimizde gizlenmiştir.

Konuşmamıza yine İbn Arabî ile devam etmek ve günümüze gelmek istiyorum. İbn Arabî sâdece Anadolu topraklarında bilinen, tanınan bir isim değil. O, yaşadığı coğrafya itibarı ile İspanya'dan Suriye'ye uzanan bir velî. Günümüzde de mânevî gücü ve etkisi Batılılar tarafından özellikle aranıyor. Merkezi İngiltere'de bulunan İbn Arabî Derneği üyeleri onun ayak izini takip ederek Konya'ya kadar geliyor, burada yine

Sadreddîn Konevî Hazretlerinin türbesini ziyaret ediyorlar vs. Batılıların bu ilgisinin sebebi nedir?

Bir başkası gelip *İbn Arabî*'nin ayak izini arıyor. Ama *İbn Arabî*, Malatya'da yaklaşık 10 yıl yaşamıştır, biz bunun farkında değiliz. Biz mirasımızı reddettiğimiz, inkâr ettiğimiz için geçmişle, geçmişin kültürüyle de irtibatı kopardık. Bu düşündürücü bir husustur gerçekten. İslâm dünyasında bir İbn Arabî Enstitüsü, Gazzâlî Enstitüsü, Mevlânâ Enstitüsü, İbn Sînâ Enstitüsü gibi kurumlar hâlâ kurulabilmiş değildir. Bizim arayıp sormadığımızı dünyanın bir başka bölgesinden insanlar geliyor, arıyor, soruyor. Bu çok tabiî bir durum. Neyse birileri ilgilensin de hiç olmazsa biz de onlardan öğreniriz sonra. Yoksa bizim ilgileneceğimiz yok. Her şeyin modası bize Batı'dan geldiği, biz de şahsiyetimizi yitirmiş olarak hemen o modayı izlediğimizden kim bilir belki ileride böyle şeyleri de onlardan ithal ederiz. Çok mânidâr, fakat "Mârifet iltifata tabidir." demişler. İltifat gösterilmeyen yerlerden iltifat gösterilen yerlere doğru kaymayı da bu bakımdan tabiî karşılamak lâzım.

İnsan Kendini Arıyor

Söz Batılılara gelmişken şunu öğrenmek istiyorum. Siz işiniz gereği Batı'daki mânevî hayatı da yakından takip eden birisiniz. Batılı bir insan, İslâm'ı seçerken hangi vesileler ile seçiyor? Örneğin, Kuşadası'na turist olarak gelip de Müslüman olanların bir kısmının 'ezan sesinden' etkilenerek bu dini seçtiklerini Müftü Bey açıklamıştı.

İnsan kendini arıyor, aslını arıyor, mâneviyatını arıyor, rûhâniyetini arıyor. Dolayısıyla aşırı pıhtılaşmış, aşırı doymuş, maddede zirveye çıkmış bir toplumdan gelen bu insanlar burada bir spiritüalite, bir mâneviyat arıyor. İnsanların aradığı mânevî doyumdur. Maddî açlık daha çok bizim Doğu toplumlarında vardır. Sanayileşmiş toplumlarda artık işçisinden patronuna kadar temel ihtiyaçlar fazlasıyla karşılanmaktadır. İnsanın kendini düşünme, hayatın anlamını ve âkıbetini düşünme gibi konulara vakti olmaktadır. Bu insanlardan bâzıları ülkemize geldiği zaman bir ezan sesinin o mistik rûhâniyeti besleyen havasından etkilenmektedirler. Buna rağmen bizim bâzı

ilâhiyatçılarımız da maalesef İslâm dininin ne kadar rasyonel olduğunu, ne kadar maddî gelişme peşinde olduğunu ispatlamaya çalışan konuşmalar yapmaktadır. Elâlem ne arıyor bizimkiler ne satıyor... Tereciye tere satmaya çalışmak ne tuhaf... Bu, tabiî Osmanlı döneminde şehir İslâmı'nın, yüksek medeniyet İslâmı'nın ardından Cumhuriyet dönemi ile beraber İslâm'ın köylere çekilmesinin bir netîcesidir. Köy mollası, daha İstanbul insanının, gencinin ne gibi problemleri olduğunu bilmiyor ki Batı insanının mâneviyat ihtiyaçlarını anlayabilsin. Günümüz Müslümanlarının temel problemi budur aslında. Tasavvuf, sanat, estetik vb. gibi ince zevklerin karşısında yer alan kimselerin İstanbul'u ya hiç görmemiş veyâhut İstanbul'a sonradan gelen kimseler olması da tesadüfî değildir.

11 Eylül, bilhassa devletler nazarında İslâm'a bakışta yeni bir yaklaşım getirdi. Amerika ve İngiltere, İslâm toplumlarını "terör" bahanesi ile işgal etme sorumluluğunu üzerine aldı. Tabiatıyla 11 Eylül'ün bu yönü hepimiz için ağır sonuçlar doğurdu… Ancak, Shems Friedlander, -Amerika'da yaşayan mühtedi, sûfî- 11 Eylül'den sonra Amerikalıların, yeryüzünde İslâm diye bir dinden ve Müslüman toplumdan haberdar olduklarını ve bu dini aramaya çıktıklarını söylüyor. Bu anlamda bu tür olayların istemeden de olsa bir ihyâ hareketine vesile olacağını söyleyebilir miyiz?

Siz bâzı şeylerden gâfil olursanız bir ahmak gelir, sizin kafanıza bir tokmak vurup sizi uyarabilir. Shems Friedlander'ın sözünü öyle yorumlayabiliriz. Batı, İslâm'ı ciddiye alan bir araştırma yapmıyordu. Ama ne zaman ki, 11 Eylül hâdisesi vücuda geldi, o tokmağı yemek sûretiyle bâzılarında İslâm'a karşı bir merak oluştu. Görüldüğü gibi bu, bâzı yanlış eylemlerin, istenmeyen bâzı hâdiselerin bile hayra vesile olabileceğinin bir göstergesi. Ama bu eylemi doğru bulmuyoruz, sivillerin öldürülmesi ne insanî ne de İslâmî bir yöntemdir. Fakat buradan da bir ders çıkarmamız gerekiyorsa şunu hatırlayabiliriz. Allah diyor ki: *"Ben ölüden diriyi, diriden ölüyü, şerden hayrı, hayırdan şerri çıkarırım."* Ben bunu böyle yorumlamak gerektiğine inanıyorum.

Kutsal İnsanı Aramak Gerek

Konumuza modernizm ve gelenekle, iki kavgalı alan ile devam etmek istiyorum. Seyyid Hüseyin Nasr: "Modernizm, tanımı gereği geleneği unutmaktır. Dünyanın kutsal dışı bırakılmasıdır." diyor. Yine biliyoruz ki, din, mâneviyat, tasavvuf tamamen kutsal üzerinedir. Tasavvufun, mâneviyatın modern dünyada sahiden bir yer edinebilmesi mümkün mü? Bu çatışmayı biraz açar mısınız?

Gerçek ârifler bu konuda biraz karamsarlar. Şöyle söylerler; insanoğlu ve kâinat aslında kutsal bir eylemle, kutsal bir tabiatla yaratılmışlardır. Dolayısıyla insanın etrafında görülmeyen bir zar vardır. Bu zar kutsaldır, tıpkı anne karnındaki *fetüsü çepeçevre saran zar gibi insanın da etrafında mânevî, kutsal bir zar bulunmaktadır. İnsanın ulûhiyet kaynağı ile irtibatını kuran bir bağdır o. Ancak modern hayat, modern anti-kutsal yaklaşım, kutsal dışı yaşantılar, günahların büyükleri, bebek ölülerinin çöp tenekelerinden toplanması, canlı canlı yakılarak hayvanlara zulmedilmesi, tabiata zulmedilmesi, insana zulmedilmesi, bütün insanlık dışı suçların artması ve yaygınlaşması, insanın onurunu, şerefini zedeleyici suçlar ve bütün bu günahlarda devam etme, ısrar etme insanlığın etrafındaki o kutsal zarı delmiştir. O zar bir kere delindi mi onun tedâvisi mümkün değildir. İnsanoğlu her zaman günah işledi. Târihte de günah işledi. Günah insanın yanında yer alan bir şey. Fakat bu günahlar ontolojik günahlar değildi. Tedâvisi vardı. Modernite*nin insanlığı o kutsallığından soyup, insanı kutsallığı ile âdetâ alay eder bir duruma getirmesi ile beraber insanlıkla kutsallık arasındaki bağlar dünya târihinde hiç görülmemiş biçimde kopmaya başladı. Bu ürkütücü bir gidiş. Bunun netîcesinde ortaya çıkan insan tipinden hepimiz korkmaya, ürkmeye başladık. *"Kel en'am belhüm edall"* (Hayvanlar gibi, hatta belki de onlardan daha aşağı) fermân-ı ilâhîsi altına giren bir yaratık grubu oluşmaya başladı ki, bu ortaya çıkan "modern insan"dan ben de insanlık adına korkar oldum. Kutsal insanı aramamız lâzım…

Bu hayata, bu yaklaşıma, insanı insanın kurdu yapan bu gidişe tasavvuf ehlinin vereceği cevap nedir?

Tasavvuf ehlinin bu konuya vereceği cevap bellidir: *“Kişi kendini bilmeden Rabbini bilemez.”* İnsanın, kendisini bilmesiyle birlikte Rabbi ile olan irtibatını kurması, insanın yeniden kâinata kutsallık nazarından bakması bütüncül bir insan tipini ortaya çıkaracaktır. Medenî, yüksek insan tipi ancak böyle ortaya çıkar. Bu insan tipini maalesef bugünkü *hümanist felsefeler* veya *ideolojiler* üretememişlerdir.

Prensipler Düzeyinde Bir Boşluk Vardır

Günümüz Türkiyesi’nde “gelenek” kavramına hiç de iyi gözle bakılmıyor. Genel yaklaşımla “modern, çağdaş, laik gibi” kavramlar bir anlamda bu alana âit mânevî husûsiyetlerin üzerini örtmek için de kullanılıyor. Müslümanlığını önemseyen birisinin “gelenek” kavramına yaklaşımı nasıl olmalıdır?

Gelenekte yerleşmiş prensipler vardır. Gelenek derken, örf, âdet gibi şeyleri kastetmiyoruz şüphesiz. Bir şeyin geleneği kolay kolay oluşmaz. Hz. Âdem’den bu yana gelen bütün peygamberlere ve velî kişilere açıklanmış bir din algısı vardır ki, bunların tatbikatı sonucunda gelenek oluşur. Bu devredile devredile gelen bir büyük çemberdir. Geleneğin modernliğe gelinceye kadar yapmakta olduğu şey, bu ana esaslar, prensipler doğrultusunda çalışmaktır. Gelenekteki problemler ârızî alanla ilgili problemlerdir. Prensiplerde değildir. Onların da ıslah edilerek tedâvisi mümkündür. Geleneksel bir yapıda devrime ihtiyaç yoktur. Ancak o büyük geleneği, ana prensipleri yıktığınız zaman alternatif olarak ortaya referansı olmayan bir düşünce tarzı ikame etmek istersiniz ki, modernliğin yapmakta olduğu budur. Prensipler düzeyinde bir boşluk vardır. Bütün problemler bu arayışın tezâhürüdür. Doğru ve sahih prensipler, düsturlar vaz edilemediği için, ârızî problem çözülememektedir. Üstelik geleneğe çok fazla hücum edilmektedir. Modernlerin en büyük özelliği prensiplerini vaz edememenin hıncını geleneğe saldırmakla çıkarmaya çalışmalarıdır. Bizim ülkemizin de

neredeyse bir asırlık arayışı, bu ana prensipleri bulma noktasında düğümlenmiştir.

Burada sözü güncel bir konudan hareketle milletimizin Peygamber sevgisine getirmek istiyorum. Danimarkalı bir karikatüristin edepsiz yayını İslâm âleminde büyük bir tepki ile karşılandı. Bu sürecin sonrasını gerek Avrupa gerekse de İslâm âlemi için değerlendirir misiniz?

Müslümanların Hz. Peygamber'e olan aşkları ve muhabbetlerini ortaya koymaları için bir Danimarkalı'nın karikatürüne ihtiyaç duymaları beni çok rencide etti şahsen. Bizim Hz. Peygamber'e olan sevgimizin ne Danimarkalı'yla ne de Fransız'la bir irtibatı olmalı. Oralarda sâdece bizim Peygamberimizi değil Hz. Î̂sâ'yı da Hz. Mûsâ'yı da alaya alan karikatürler zaman zaman yayınlanır. Ateist bir kimsenin inanan bir kimsenin kutsallarına saldırmasına izin verilmesi Batı demokrasilerinin tam tarafsız olamadıklarının ve hatta inananlar aleyhine taraf almasının bir göstergesidir. Söz konusu inanç sisteminin târihî ve siyasî olarak düşman gördüğü bir inanç olunca -meselâ İslâm gibi- nedense bu tarafsızlığın ihmal edilmesi daha normal görülebilmektedir.

Hz. Peygamber Gizli Hazine'nin Anahtarıdır

Milletimizin Hz. Peygamber'e olan sevgisini Kutlu Doğum haftası vesilesi ile yeniden gördük. Orta Asya'dan Balkanlar'a Yûnus Emre ilâhîleri ve Süleyman Çelebi'nin Mevlid'i okunarak büyük bir program gerçekleştirildi. Bu sevgiyi nasıl izah edebiliriz?

Geleneksel düşüncede bir nebînin patronajı altında olmak, ondan feyz almak, onunla hayat bulmak çok önemli bir husustur. İster sultan olun, ister vezir olun, ister askeriyeden ister kalemiyeden olun, bir nebînin mâneviyatını hissediyor olmak, toplumu birleştiren üst prensiplerden birisidir. Bu, nübüvvet anlayışının, nebî anlayışının geleneksel toplumdaki yerini gösterir. Modern toplumlar böyle metafizik bir kategoriye sahip olmadıkları için yerine ikâme bâzı kahramanlar icad etme yoluna gitmişlerdir. Bu kahramanlar, peygamberler yerine ikâme edilmek istenen

şeylerdir. Fakat hiçbiri, bir peygamberin yerini tutmamıştır. Vahiy sahibi olmayan varlıklara biz nebî diyemeyiz. Belki içtimaî anlamda bir kahraman, bir lider, bir sanatçı, bir sporcu vb. olabilirler. Dolayısıyla toplumumuzun bir nebîye olan hürmetinin, bir nebî özlemi içerisinde olmasının çok uzun çağrışımları vardır. Bana öyle geliyor ki bundan sonra yaşayacağı her şey Peygamber'e olan özlemini daha da arttıracaktır. Ancak şunu da söylemek isterim ki Müslümanlar Hz. Peygamber'i doğru tanımıyorlar. Modern Müslümanların Hz. Peygamber imgesi daha çok O'nun devlet adamlığı yönünü, hangi savaşlarda komutanlık yaptığını öne çıkarıyor. Peygamberimiz mâneviyat önderi olarak tanınmaz hale geldi. Bu da modernistlerin bir kurgusudur; O'nu kutsal hayatından dışlayıp, sâdece bir ordu komutanı hâline indirgemek. Hâlbuki O, kendisiyle hak ve batılın ayrılacağı bir mihenk taşıdır. *"Küntü kenz"in* Sırrının açılmasını sağlayan anahtar. *"İlk Sebep"*, *"İlk Madde"*dir. Hâlâ salât ve selâmlarımızı almakta, hâlâ selâmlarımıza icabet etmektedir.

Burada şu örneği hatırlatmakta yarar görüyorum. Peygamber sevgisi ve O'na olan hürmet sâdece millete âit bir husus değil. Pâdişah da aynı sevgi ve hürmet ile O'na bağlı, O'nun emrinde olurdu. Topkapı Sarayı 'Kutsal Emânetler' dâiresinin temizliği pâdişahın vazifesi idi. Ramazan ayının 14. günü gümüş bir faraş ve ona uygun bir kürek ile burasını siler, temizler dışarı çıkınca elindekileri görevlilere verirdi. Pâdişah, Peygamberinin hizmetini yerine getirmeyi kendine bir vazife edinmişti.

Bu sevgi bütün Müslümanlarda olan bir sevgidir. Bu, Müslümanların tabiî bir yaklaşımıdır. Bugün Fas ve Tunus'taki Müslümanlar da Hz. Peygamber'i anar, O'na salavât getirir. Sultanın bu davranışını; "Yeryüzünün sultanı, siyasî erkin başı bile olsam aslında ben O Mâneviyat Rehberi'ne bağlıyım, benim başım O'nun ayağının altındadır." anlamında sembolik ama bir o kadar da derin anlamlar içeren bir gözle değerlendirmek gerekir. Bugün meselâ komşumuz İran'da da eski zamanlardan beri, bütün devlet başkanları, İran topraklarındaki en yüksek ehl-i beyt imamı, Meşhed'deki *İmam Rıza*'nın türbesini yılda bir kere, bütün resmi apoletlerinden soyunarak, tam sâde bir insan olarak ellerine süpürge ve faraş alarak temizlerler. Bu da komşu Müslüman bir toplumun ve onun kültürünün Nebî'ye ve onun ehl-i beytine olan hürmetini ve muhabbetini gösteren güzel bir uygulamadır. Osmanlı sultanının tahta geçtiği günün

ertesinde seyyidlerin imamı *nakîbu'l-eşraf* tarafından kendisine kılıç kuşatıldıktan sonra meşruiyet kazanması da aynı düşüncenin bir uzantısıdır.

1 Söyleşi: A. Sait Aykut, E. Efe Çakmak, *Cogito,* Sayı: 46, 2006.

2 Söyleşi: A. Tarık Çelenk, *www.ekopolitik.org*

3 *Altınoluk*, Sayı: 182, Nisan, 2001.

4 Söyleşi: İbrahim YARIŞ, *Somuncu Baba*, Sayı: 82, Ağustos, 2007.

5 Uluslararası Mevlana Yılı münasebetiyle bulunulan ABD'deki üniversitelerden mezun gençlerin oluşturduğu www.usamezun.com websitesine verilen mülâkat.

6 *Bilge Adam*, Tasavvuf Dosyası.

7 Söyleşi: Osman Toprak, *Milli Gazete*, 16 Mayıs 2006.

Tasavvuf Evrensel Bir Modeldir[8]

Tasavvufun Hz. Âdem ile başladığını söylüyorsunuz. İslâm'ın başlangıcını esas alırsak tasavvufun Hz. Muhammed ile ortaya çıkması gerekmiyor mu?

İfadelerin sâdece hakîkî değil mecaz tarafları da vardır. Târihsel olarak baktığınızda İslâm tasavvufunun mantıken Hz. Peygamber ile başlamış olması gerekiyor. Tasavvuf bir düşünüş tarzı olduğu için insanla birlikte ortaya çıkıyor. Tıpkı tevhîdin târihinin Hz. Âdem ile başlaması gibi. Tasavvuf, insanın din üzerinden Tanrı'sı ile kuracağı bir irtibat modeli. Aslında bu mânâda tasavvuf evrensel bir model... Evrensel olduğu için de insanoğlunun yeryüzü hayatıyla birlikte başlıyor.

Tasavvuf Hz. Âdem'den bu yana zaman içinde şekil değiştirip, dönüştü mü?

Tasavvuf "öz"e hitap eden bir bilim dalıdır. "Öz", Hz. Âdem'den bu yana aynı "öz"dür. Ancak form, tabiî ki değişebilir. Hz. Âdem'deki yaklaşımla, Hz. İbrâhîm'deki yaklaşım, Hz. Mûsâ'daki tasavvufî yaklaşım ve Hz. Muhammed'deki tasavvufî yaklaşım farkı bu yüzdendir.

Müslüman olmuş, ibâdetlerini yerine getirmiş ve de ömründe tasavvufla hiç karşılaşmadan yaşamış biri olabilir mi?

Elbette. Kendi içindeki cevheri fark etmeden yaşamış birçok insan vardır. Tasavvufu bilmeden, tanımadan, tanışmadan yaşamış ve vefat etmiş insan çok.

Onu bilmemek insanın kendi irâdesinden midir?

Şöyle, bu "Ben hayatımda hiç âşık olmadım." demeye benziyor. İnsanın içinde o meleke vardır ama onu çalıştırmamış olabilir. Tasavvuf biraz da nasip işidir. Kimisi bunu fark eder, kimisi de etmez.

Bu sâdece nasip işi midir? Kişilerin çabaları sonucunda ortaya çıkamaz mı?

Önce ihtiyaç duymanız lâzım. İçten gelen tabiî bir meyil, arzu olmazsa susamamış birisine su vermiş olursunuz.

Bir âyette "Bilenler ve bilmeyenler hiç bir olur mu?" buyruluyor. Tasavvuf bilmek midir yoksa yaşamak mı?

"Bilmek" önceye alınmıştır ama "yaşamak" da peşi sıra gelmelidir. Kur'ân kişisel gelişim terminolojisi üzerinde çokça duruyor. Bilmeye ve bilinçli olmaya teşvik ediyor.

Tasavvufa tâlib olmanın dînî bir derecesi ya da gerekçesi var mı? Avam için, dinin genel hususlarını bilmeden tasavvuf yoluna girmelerinin pek uygun olmadığı söylenir… Bu hususta ne dersiniz?

İnsanlarda katmanlar vardır. Ben sizin sâdece zâhirinizi görüyorum ama kendi iç bedenleriniz var. En samimi arkadaşınızın bildiği yönleriniz var. Ben sizin samimi arkadaşınız değilim. Bakınız halkalar var. 10 dk. içinde sizin bütün sırlarınızı öğrenebilir miyim?

Mümkün değil…

Bunun belirli bir süreci var. Yakınlaşma eylemi var. Yakınlaşmayla beraber bilginiz de artar. Aynı mekanizma dînî ilimlerde de geçerli. Dînî ilimler sâdece mantıksal kitap okumalarıyla gerçekleşecek bir şey değil. Din merkeze doğru bir yakınlaşmayla elde edilen, açığa çıkan bir bilgidir.

Her Şey Mertebeli Yaratılmıştır

Ama bu sâdece tasavvuf için söylediğiniz bir şey değil mi?

Tabiî. Ben tasavvufun öngördüğü din yönteminden bahsediyorum. Bunun yanısıra çeşitli anlayışların öngördüğü din yöntemi de var. Din bir tane olabilir ama anlayışları birbirinden farklıdır. Yeryüzünde her şey mertebeli yaratılmıştır. Yaratılan her şeyde katlar var ise metinlerde de dereceler var.

Yâni Kur’ân-ı Kerîm’de de var…

Elbette. Elimizde tuttuğumuz kitaba biz Kur’ân diyoruz. Aslında o *Kur’ân* değildir, *Mushaf*’tır. *Kur’ân* ise onun içindedir. Daha sonra *Furkân,* sonra *Ümmü’l-Kitâb*, en sonunda *Levh-i Mahfûz* diye katmanları vardır: *Mushaf – Kur’ân – Furkân – Ümmü’l-Kitâb – Levh-i Mahfûz*. Şu an Müslümanlar *Mushaf* düzeyinde Kur’ân’la muhataplar. Oysa sahabenin Kur’ân’a yaklaşımı “Yürüyen Kur’ân”dı. Benzer şekilde tasavvuf kitaplarının da kendi içlerinde dereceleri var.

Bu dereceleri herkes anlayabilir mi?

Siz hangi derecede ve hangi hâl üzerindeyseniz kitap size ancak o dereceden konuşabilir. Peygamberimizin ettiği dualar arasında *“Rabbim benim anlayışımı artır.”* duası vardır.

Allah’a Aracısız Ulaşılmaz

Allah’a duyulan aşk, aracı olmadan anlaşılamaz mı?

Bütün ilimler; ister dînî ilimler, ister din dışı ilimler olsun bir aracı, bir vesile sâyesinde yâni bir öğretmen vasıtasıyla öğrenilir. Meselâ; araba kullanmak, güreş yapmak, el sanatları gibi bütün ilim dallarında her zaman bir öğretici vardır. Yâni bir aracı vardır. Tanrı’ya aracısız ulaşan yoktur. Ancak bununla beraber aracı diye bilinen kimselerde problemler olabilir. Sokaktan rastgele birisini aracı olarak bulursan elbette menziline varamazsın. Kâmil olduğuna inandığın aracıya ise teslim olmak gerekir. İslâm da zâten teslim olmak demektir.

Tasavvuf bireyin benlik duygusunu yok etmeye çalışan bir sistem. O benlikten vazgeçerken birey kendi içinde başka bir benlik inşâ etme gibi bir tehlike ile karşı karşıya kalmaz mı?

Benlik inşâsı benlikten ne anladığımıza göre değişiyor. Bizim kim olduğumuzun, “ben” dediğimiz şeyin ne olduğuyla alakası var. Ben insan olarak Tanrı’dan bir rûh taşıyorum. Bu bana bir imtiyaz, ayrıcalık, farklılık veriyor. O zaman benimle onun arasında kimi *teolojik* anlayışların zannettiği gibi kopukluk ve ayrılık yok. O’nu görmek ve hissetmek için

bizim Allah'ın emânetini taşıyan kutsal bir varlık olduğumuzu anlamamız önem taşıyor. Bunun içinse epey gayret sarf etmemiz gerekiyor. İşte tasavvufun hedefi ve gâyesi kişinin nefsine, benliğine bu gerçeği kavratmak.

Burada biraz benliğin dereceleri hakkında bilgi verir misiniz?

Tasavvufta benlik ya da teknik tâbirle nefs, 7 mertebede ele alınır: *Emmâre – Levvâme – Mülhime – Mutmainne – Râziyye – Marziyye – Sâfiye*. Kur'ân-ı Kerîm'de geçen kavramlardır bunlar. Tasavvuf sizin sahip olduğunuz benliği dönüştürmeyi amaçlıyor. Bunu bir eğitim programı olarak düşünebiliriz.

Tasavvufî eğitim sürecine giren kimselerin çoğunluğu bu aşamaları kat edebiliyorlar mı?

Bu yolda olan kişinin kapasitesi ve yeteneği oranında tabiî ki ilerleyişi ve mesafe kat edişi farklı oluyor. Kimileri düşe kalka, kimileri ise dümdüz bir yolda yürür gibi rahat kat ediyor bu aşamaları. Bâzıları kuş gibi uçarak, bâzıları da iki ileri bir geri giderek ilerliyor. Genel itibâriyle insanî oluş, ister istemez düşe kalka gitmeyi beraberinde getiriyor. Kuş gibi uçanlar, velîler ve nebîlerdir.

Bahsettiğiniz benlik dönüşümünü gerçekleştirenlere örnek verebilir misiniz?

Tasavvuf târihinin büyük isimleri *İbrâhîm b. Edhem, Ma'rûf-ı Kerhî* gibi pek çok isim burada örnek sayılabilir. Bu kişiler, hayatlarında dönüşüm yaparak tasavvufa gelmiş kişilerdir. Bu aynı zamanda kötü bir hayattan iyi bir hayata geçiş şeklinde de olabiliyor. Meselâ yol kesicilik, haydutluk, zevk ü sefa içerisindeyken dönüşüm yaşayanlar var. Bunun yanısıra dînî ilimlerde dönüşüm geçirerek gelenler var. *İmâm Gazzâlî* örneğinde olduğu gibi...

Tasavvufî eğitim sâyesinde erişilen bu irfânî dönüşüm, çok ibâdet yapmakla mı elde edilir?

Yalnızca namazla, oruçla, zekâtla iş bitmiyor. Elbette tasavvuf ibâdetsiz olmaz. İbâdet, sâdece ibâdet olduğu için yapılırsa sorunludur. Bu tarz bir namaz kılmaya “namaz-perestlik” deniyor. Namaza tapılmış olunuyor. İbâdetleri böyle algılayan birisi ise “Ben günde şu kadar namaz kılıyorum.” diyerek yaptığı ibâdeti ile övünmeye başlıyor. İbâdetleri yerine getirmedeki ana hedef hiç şüphesiz bu değil. Tasavvufta ise ibâdet aşkla, şevkle yapılan bir şeydir. Rakamsal değildir, nicelikten ziyâde nitelik önemlidir.

Tarîkatlar Hakîkate Ermedikçe Bir İşe Yaramazlar

Tasavvuf sâdece tekke ve dergâhlarda mı yaşanır?

Hayır. Tasavvuf mekâna bağımlı değildir, rûhânî bir hayattır. Bütün yeryüzünde herhangi bir özel mekâna ihtiyaç duymadan yaşanabilir. Fakat her düşünce mekânını doğurduğu gibi onun da mekânı zamanla oluşmuştur. Tasavvufî yaşam için tarihte genelde dergâhlar tercih edilmiştir ama bu şart değil. Bugün dergâhlar kapatılsa bile tasavvuf kapatılamaz.

Günümüzde birçok yol ve o yolların isimleri var. Mevlevî, Bektâşî, Kâdirî, Nakşbendî, Halvetî vb. İsimler burada ne kadar önemli?

Burada önemli olan hakîkate ermektir. Hakîkate erişilmediği sürece ne şerîat ne tarîkat hiçbiri maksadı yerine getirmez. Tarîkatçılar araçlarını amaçlaştırdılar. Amaç hakîkate ermektir. Eğer ermemişsen bunların hepsi futbol takımı tutmaya benzer.

Tasavvufta herkes aynı eğitim metodlarından mı geçer?

Tasavvufta eğitimin tek metodu yoktur. Kişiye özeldir. Şöyle ki her insanın meşrebi farklı olduğundan tasavvuftaki eğitim de ona göre değişiklik arz eder.

“Ne Olursan Ol, Yine Gel!” İlâhî Bir Sözdür

Sözü Mevlânâ’ya getirirsek “Gel, ne olursan ol, yine gel!” sözü herkesçe farklı yorumlanıyor. Bunun bir dâvet cümlesi olma dışında taşıdığı başka anlamlar yok mu?

“Gel” ne demek? Bunun üzerinde düşünmemiz gerekiyor. Öncelikle Allah kimseyi kovmuyor. Sûfîlerin Allah anlayışında, *“Rahmetim gazabımı kuşatmıştır ve ben tövbeleri kabul ederim.”* diyen bir Allah var. Bu bağlamda “Gel, ne olursan ol, yine gel!” sözü ilâhî bir sözdür.

Peki, oradaki “gel” nasıl bir anlam taşıyor?

“Hele kapıdan içeri bir gir.” demektir o. Bazıları siz oraya gelmezden evvel sizden başka şeyler istiyorlar, ön şart koyuyorlar. Takva sahibi olmak gibi... Onların kalıbına uymayan biriyseniz siz, isteseniz de gelemiyorsunuz; çünkü kapıları kapalı. Tasavvufta ise kapılar sonuna kadar açıktır. Meselâ, içki içen bir insan müftünün yanına gidemez. Çünkü müftüye göre yaptığı iş haramdır. Dolayısıyla kapı baştan kapalıdır. Ancak tekkelerde öyle bir hoşgörü ortamı olmuştur ki “Al şişeni de gel.” denmiştir. Böylece aslında nefsin dönüşümü için bir ilk adım atılmış olur.

Günümüzde birden fazla ve de birbirinden çok farklı bir Mevlânâ algısı var. Bu durumu nasıl izah ediyorsunuz?

Gerçekte herkes Mevlânâ ile ya da Mevlânâ’nın ne dediği ile pek de ilgileniyor değil. Bu yüzden ortada birçok *Mevlânâ* var. Meselâ, elinde fotoğraf makinesiyle gezen bir turist *Mevlânâ* var, New York’ta geziyor. Kişinin kendini Allah’a değil de, Allah’ı kendine uydurması gibi *Mevlânâ*’yı günümüzde herkes kendine uydurmaya başladı.

Tasavvuf târihinde pek çok önemli sûfî olmasına rağmen Mevlânâ neden bu kadar popüler?

Meşhur olan kişi iyi kişidir, meşhur olmamış kişi iyi kişi değildir anlayışı tasavvufa aykırı bir yaklaşım. Yeryüzünden çok isimsiz kahraman gelip geçti. Kitap yazmamış ama kitap gibi adamlar var bu dünyada. Roman veya şiir yazmamış ama insan yetiştirmiş gönül ehli var. *Mevlânâ*’nın şöhretinin bugüne kadar gelmesinin sebeplerinden bir tanesi ve en önemlisi, eser bırakmış olmasıdır.

Anadolu’yu, Büyük Bilgelerin Nefesi Mayalamıştır[9]

Anadolu dendiğinde nereyi, neyi kastediyoruz?

Anadolu, biliyorsunuz *Anatolia* kelimesinden geliyor. Etimolojisinden yola çıkacak olursak, -uzmanları çok daha iyi bilir ama- “güneşin doğduğu yer” anlamında, bugünkü Yunan adasından Anadolu’ya baktığımız zaman Yunanlıların bu topraklar için kullandığı bir kelimedir *Anatolia*. “Güneşin doğduğu yer” demektir. Dolayısıyla bir bakıma maşrıktır. Maşrık, yâni güneşin yükseldiği yer. Anadolu topraklarından yükseliyor güneş. Dolayısıyla biz o kelimeyi Türkleştirmişiz, İslâmîleştirmişiz, ona değişik bir anlam haritası eklemişiz. Bugün Anadolu, o etimolojik kökenlerinden kopmuş, çok farklı bir hâle gelmiştir. Bugün tabiî ki Anadolu, sâdece coğrafî isim olarak, daha çok taşrayı, İstanbul dışı kültürü ifâde eder anlamda kullanılıyor. Oysa, Osmanlı döneminde, Rumeli’yi de kapsayan siyâsî bir coğrafyanın adı olarak kullanılıyordu. Dolayısıyla Anadolu ve Rumeli bir bütündür o mânâda baktığımız zaman. Dolayısıyla Anadolu kelimesini hangi anlamda kullanacağımızı tespit etmemiz gerekir. Osmanlı döneminde, irfân coğrafyamız açısından bakılacak olursa, Mîsâk-ı Millî’yi aşan, hatta Halep ve Şam’a uzanan bir Anadolu görüyoruz. Kuzey Irak’a, Tebrîz’e doğru giden, Nahçıvan’a, Saraybosna’ya, Kırım’a uzayan bir Anadolu coğrafyası... Anadolu bu mânâda bir potadır, buraya Horasan erenleri de geliyor. Kuzey Afrika’dan dervîşler de geliyor. Araplardan, Balkanlar’dan velîler geliyor. Çok enteresan bilgiler var bu konuda. Büyük bilge *Abdullah Bosnevî* var meselâ. Bosna’da doğuyor. İstanbul’da ders görüyor, Kâhire’de dersine devam ediyor. Konya’da vefat ediyor, mezarı Konya’da. Önemli oranda *İbn Arabî*’den etkilenmiş, o kaynaktan beslenmiş. Bunun gibi, doğduğu yer ile âhirete göçtüğü yer itibarıyla bize “Anadolu” denilen coğrafyanın sınırlarının ne denli geniş olduğunu gösteren birçok bilge var. Esasen, Anadolu’yu besleyen ana damarlardan birisi, *Muhyiddin İbn Arabî*’dir. Endülüslü... İspanya’da doğuyor. On yıl kadar Malatya’da yaşıyor. Sivas’ta bir kış geçiriyor. Konya’da yaşıyor; ama Şam’da vefat ediyor. *Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî* Belh’te doğuyor. Konya’ya yerleşiyor, Konya’da vefat ediyor.

Hz. Mevlânâ Anadolu’yu gezmiş midir? Belh’te doğduğunu, Konya’da öldüğünü biliyoruz. Başka bir beldeye gitmiş midir?

Konya'ya gelmeden evvel *Hz. Mevlânâ* ve âilesinin Anadolu topraklarına bugünkü Irak coğrafyası üzerinden girdiğini düşünecek olursak, Aksaray, Kayseri ve Karaman'a uğradığını, daha sonra Konya'ya yerleştiğini biliyoruz. O hat çok önemlidir. Bugün Konya'dan Malatya'ya doğru giden bir ticâret yolu üzerinde bulunan ama aynı zamanda bilgelik havzası bakımından zengin bir hattır. Aradaki köyler, kasabalar, şehirler, Selçuklu döneminde önemli ilim-irfân merkezleridir. Oradaki kervansaraylar, dârüşşifâlar, diyebiliriz ki dünyadaki en önemli bilgi üretim merkezleridir. Konya-Erzincan hattı böyledir. Ve bunun üzerindeki bâzı bölgeler… Tabiî ki eksenler, târih içerisinde kayabiliyor. Yâni bir dönemde o hat önde olabiliyor. Bir başka dönemde başka bir çizgi öne çıkabiliyor. Selçuklu döneminde o çizgi çok önemliydi.

Velâyet Allah'ın Dostluğunu Kazanmaktır

Velî kimdir? Anadolu'yu mayalayan velîler kimlerdir? Vasıfları nelerdir?

Velî, Anadolu tâbiriyle *"eren"*dir, belirli bir irfân seviyesine, kendini tanıma düzeyine ermiş kişidir. O seviyeye erdiği içindir ki, kendisine *eren* veya *ermiş* denir. Arapçada bilge kişiye, *velî* deniliyor. *Velâyet* sahibi, *velâyet*i elde etmiş kişi demektir. Onlar nâdir insanlardır. Ortalamanın üzerindedirler. Böylesi yetkin insanlar az bulunur. Her toplumun içerisinde, bu tür insanların sayısı azdır. Bu seviyeye çıkmış insan sayısı arttığı zaman, ister istemez o toplumun kalitesi artar. Modern zamanlara gelinceye kadar, Anadolu insanının bütün hayat değerlendirmelerini, bu kavrayış üzerine kurduğunu görüyoruz. Yâni bir insân-ı kâmil olmak, bir bilge, bir velî olmak, sultanın da, pâdişahın da, vezirin de, âlimin de, çiftçinin de herkesin en büyük özlemidir.

Velâyet ne anlama geliyor?

Velâyet, yeryüzündeki insânî hayatın anlamını öğrenip keşfetmek, sırlara vâkıf olmak, Allah'ın dostluğunu kazanmaktır. İnsan o hâle gelince, heyecanı gider, telaşı kalmaz, dünya kaygıları biter. Ondan dolayı etrafındaki insanlara muamelesi değişir. Kavgacı, parçalayıcı, bölücü olmak yerine hep iyiyi görmeye çalışır, pozitif enerji yayar etrafına. Birleştirici, barıştırıcı bir fonksiyonu ifâde ettiğinden dolayı Anadolu erenleri dediğimiz

bu grup, her zaman Anadolu’da ihtilâfların ortadan kaldırılmasında olumlu bir işlev görmüştür. *Gayb* ile *şehâdet* âlemi arasında, Kur’ân’la insanlar arasında, devletle toplum arasında tercüman olmuşlardır. Toplumun içerisindeki bâzı ihtilâfların çözümünde her zaman bu bilge kişilere başvurulmuştur. Bilge, “kendini bilen kişi”dir. Velîler, etrafına ışık saçan kişilerdir. O ışıktan mahrum kalındığı zaman diğer insanlar kendi başlarına yollarını bulamayacaklarından, tâbir câizse câhil olduklarından dolayı, rüzgâr nereye eserse oraya yönlenmiş, bâzı kötülüklere doğru da yönlendirilebilmişlerdir. Dolayısıyla insan, dönüştürülebilen bir varlıktır. Siz kâmil insanlarla onları eğittikten sonra, o toplum kemâle doğru, güzelliğe doğru ilerlerken kâmil insanları çekseniz; o toplumun kötüye doğru meylettiğini, dönüştüğünü görebilirsiniz. Dolayısıyla bu bir tercih meselesidir. Modernlik öncesi dönemlerde siyâsî erkin de, ilim erkinin de tercihi, her zaman birer kâmil insan, model insan olmak yolunda olmuştur. Hem kendilerini hem toplumları, bu hedefe doğru yönlendirdiklerinde, tabiî ki hedef büyük olunca, varılamasa bile o yolda giderken insan olgunlaşır. Herkes belki kâmil insan olamayabilir. Maksat o yola çıkmış olmaktır. Ama doğru hedefe yönelmek gerekir. Karıncanın hacca gidiş öyküsü gibi. “Kaç senede gideceksin ki?” dediklerinde, “Yola koyuldum ya, kaç senede gidersem gideyim, fark etmez!” gibi bir cevap veriyor. Dolayısıyla toplumların fikrî, toplumsal ve ahlâkî idealleri önemlidir. Ekonomik, siyâsî vs. alanlara bu idealler sonraki süreçlerde mutlaka yansır. Dolayısıyla toplumlara bir felsefe, bir hedef, bir gâye tespit edilmesi bu mânâda çok önemlidir.

İrfan Nazlı Bir Gelin Gibidir

Anadolu insanının o rûhu vardı zâten, diyorsunuz…

Vardı. Çünkü Anadolu kültürünün içerisinde rûh üfleyicileri vardı. Anadolu’ya farklı bölgelerden bilgeler gelmişlerdi. Burada bir terkip, iyi bir aşı vardı. Demek ki, bu toprakların bir rüçhaniyeti vardı. Niye bir Endülüs bilgesi olan *İbn Arabî* kalkıp Anadolu’ya geliyor? Niye *Mevlânâ*’nın âilesi dünyada birçok yer bulabilecekken gelip Anadolu’ya yerleşiyor? Bunların hepsinde şöyle bir sebep var: Su, nasıl yatağına doğru akarsa, yüksek irfân, yüksek bilgelik de onu alabilecek, hazmedebilecek bir yer bulduğunda tabiî

olarak oraya meyleder. O dönemdeki Anadolu insanının irfân seviyesi, bilgeliği anlama seviyesi o kadar yüksektir ki başka yerlerde bu hüsn-i kabûlü göremeyen bilgeleri, Anadolu'ya geldikleri zaman beyler, şeyhler, sultanlar şehrin dışında, atlarından inerek karşılamaktadır. Düşünebiliyor musunuz, *Muhyiddin İbn Arabî*, Kâhire'ye geldiği zaman, ulema tarafından öldürülmek istenmiştir. Ama Konya'ya girerken sultan, onu şehrin girişinde karşılamış, atını ona verip kendisi yanında yürümeyi tercih etmiştir. "Gerçek sultan sizsiniz efendim!" diyerek... Bu iki bakış açısı, tabiî ki ister istemez, bilgelerin burada toplanmasına sebebiyet vermiştir. Bu mayayı muhafaza etmek çok önemlidir. Size bir maya katılır, bir aşı yapılır; ama aşıyı korumak da çok önemlidir. Onu koruyamadığınız zaman, *Yûnus*'un beytinde olduğu gibi, "*Göçtü kervan kaldık dağlar başında*" diyebilirsiniz. Dolayısıyla bunları dâvet etmek, yâni yeniden bu bilgeliği çağırmak, belki şahıs dâvet etmekten ziyade o mertebeyi, o güzellikleri dâvet etmek çok önem arz ediyor.

İbn Arabî'nin gezilerinin özel bir anlamı var mı?

Bilgeler, genellikle yeryüzüne bilgi saçmayı hedefledikleri için sürekli gezerler. Doğduğu yerde vefat eden bilge sayısı çok azdır. Dolayısıyla meselâ *İbn Arabî*'nin Anadolu'ya gelmesi; Kâbe'de murâkabede iken kendisine, "Kalk ve Anadolu'ya git!" mânevî işâreti geldikten sonra olmuştur. "Kalk, Rum'a git!" Rum, Anadolu'nun o zamanki adı. Bu şekilde gelir. Yolda, *Kirmanî* diye bir zatla karşılaşır. O da aynı işâreti almıştır, Bağdat taraflarından Anadolu'ya gelmektedir. İrfân, nazlı bir geline benzetilir bizim geleneğimizde. İltifat gördüğü yere doğru meyleder. İltifat görmediği yerde, baş tacı edilmediği yerde de çantasını toplar ve ayrılır. Bu, dönem dönem farklı olabilmiştir. Anadolu'daki bu toplanma gerçekten önem arz ediyor. Aslında Osmanlı ve Selçuklu öncesine, Bizans dönemine baktığımızda da Anadolu'da bâzı özellikler görüyoruz. Yâni Bizans'ın içindeki dînî çatışmalardan bunalan bâzı bilgelerin, Bizans dönemi mistiklerinin, Keşiş Dağı denilen yere, Bursa dağının eteklerine çekildiğini, Kapadokya'ya doğru geldiklerini; Anadolu'nun bâzı dönemlerinde, yâni İslâm gelmeden evvelki dönemde de Hıristiyanlığın ya da diğer dinlerin mâneviyat erbabının burada yaşadığını görmekteyiz. Bu da çok önemli ve bu rûh aşağı yukarı devam ediyor. O kadar devam ediyor ki, bunlar bâzan

birbirine karışabiliyor da. Meselâ bugün Sivas Merkez Câmii’nin karşısındaki yatırda yatan zatın köken itibarıyla bir Hıristiyan azîzi olduğu rivâyet edilir. Bu geçişlilikler çok önemlidir. İstanbul’da Kilise Câmi vardır. Yâni kilise kilisedir, câmi câmidir. Ama bu adı dahi çok önemsenmemiştir. Bir ibâdet mekânıdır ve Kilise Câmi denmiştir adına. Bunun benzerine dünyada başka bir yerde rastlamanız zordur.

Kiliseden câmiye döndürüldüğü için mi böyle anılıyor?

Kiliseden câmiye döndüğü için ama burada dikkat çeken şudur: Demek ki, Anadolu insanı kelimelere takılmıyor. Kelimeler üzerine bir bağnazlığı yok; yâni, kilise kelimesi onu rahatsız etmiyor. Onu muhtevası ilgilendiriyor; yâni, “İçi boştu, ben onun içini doldurdum.” diye düşünüyor, rahatsızlık duymuyor. Kilise neydi? İbâdet mekânıydı. “Şimdi ben yine ibâdet mekânı hâline getiriyorum.” diyor. Hiçbir zaman, bizdeki gibi câmiyi ahıra, bâzı ülkelerde olduğu gibi bir ibâdet mekânını diskoteğe döndürmüş değildir Osmanlı. Yâni fonksiyonu neyse o devam ediyor. İbâdet mekânı yine ibâdet mekânı olarak devam ediyor. Hatta adını dahi değiştirme ihtiyacı hissetmiyor. Kiliseyken yanına bir câmi koyuyor, Kilise Câmi oluyor. Bakınız bu dahi Anadolu insanının ne kadar hoşgörülü bakabildiğinin göstergesidir.

Osmanlı’da Bilgeler Kurucu Unsurdur

Osmanlı medeniyetinin oluşumunda bilgelerin rolleri ne olmuştur?

Osmanlı yerleşim yerlerinde, ilk zümreleşmelerin olduğu dönemlerde, *Osman Gazi*’nin, *Orhan Gazi*’nin yanında bilgelerin bulunduğunu görüyoruz. Bunlar hem bilge hem de fakîhler. *Tursun Fakı* gibi zatların isimlerindeki ‘*fakı*’ kelimesi, Osmanlı’nın teşekkül döneminde bilge mânâsında kullanılmıştır. Kezâ, o dönemlerde, *Abdal Mûsâ*’ların, *Geyikli Baba*’ların bulunduğunu görüyoruz. Genel itibarıyla âriflerin, bilgelerin Osmanlı medeniyetinin teşekkülünde katkılarının büyük olduğunu biliyoruz. Osmanlı geneli içerisinde zaman zaman bâzı nahoş hâdiseler, Anadolu mayasındaki bâzı zümrelerle zaman zaman sürtüşmeler olmuşsa da bu, altı yüz senelik büyük zaman dilimi içerisinde aslında çok az bir döneme tekâbül etmektedir. Onun da sebepleri bulunmaktadır; yâni, o

dönemlerde bâzı sıkıntılar, rahatsızlıklar olmuştur. İran'da *Şah İsmail*'in öne çıkması, Safevîlerin yayılma politikaları netîcesinde Osmanlı Devleti tarafından karşı tedbirler alınmak sûretiyle bâzı politik hamleler yapılmıştır. Bunlar, doğrudur, yanlıştır, o döneme âit hususlardır; ama irfân geleneğimiz açısından baktığımızda genellikle hep bir barış ortamının hâkim olduğunu görmekteyiz.

Medrese ve Tekke Bir Bütündür

Dervîş, tekke ve medreselerin işlevi nedir?

Medreseler, zâhirî ilimlerin öğretildiği yerler... Anadolu mayasının iyi tuttuğu zamanlarda bu ilimler, bir bütün olarak ve birbirinin içinden geçen odalar hâlinde planlanmıştı. Yâni öncelikle siz, bu ilimleri tahsil ediyorsunuz. Onları tamamladıktan sonra iç odaya geçiyorsunuz. Bâtınî ilimlere. Yâni mânevî ilimlere, dolayısıyla dergâha, tekkeye geçiyorsunuz. Medrese ve tekke bir bütündür esasen. Birbirini tamamlayan iki ayrı kanaldır. Bir yapının dış ve iç boyutlarıdır. Bunlar, geleneksel dönemlerde, yan yana iki bina şeklindeydi. Hatta isim olarak da birbirinden ayrı değildi. Medrese, âdetâ tekke gibi çalışıyordu. Mâneviyatın da öğretildiği alanlardı. Tekkede de medrese ilimleri öğretiliyordu. Öyle tekkeler vardı ki, orada, bir Müslüman'ın bilmesi gereken bütün temel zâhirî bilgiler öğretiliyordu. Ama zaman içerisinde bu makas açılmaya başladı. Bu makas, XVII. yüzyılda daha fazla açılıp da, aradaki uçurum büyümeye başlayınca husumet başladı. Yâni medrese ehlinin tekke ehlini dışlaması, hatta fizikî saldırıların olması, Bursa Ulu Cami baskını gibi, İstanbul'da, bâzı Halvetî dergâhlarına softaların baskın düzenlemesi gibi nâhoş hadiseler olmaya başladı. Oysa, eskiden böyle bir ayrım yoktu. Burada, medreseye devam edenlere *talebe*; tekke müdavimlerine *dervîş* adı verilir.

Dervîş Mâneviyat Kapısında Durandır

Dervîş, kapı gözetleyen demektir. Yâni kapıda duran, mâneviyat kapısında, irfân kapısında bir ışık bekleyen kişi. Bunların değişik adları vardı: *Dervîş, sûfî, mürîd, tâlip, sâlik, velî, bilge, irfân ehli, gönül ehli, kâmil, ârif, âşık, sâdık* vs... Anadolu insanı, daha çok 'dervîş' adını vermiştir. Hatta zaman zaman çocuklarımıza isim olarak da vermişizdir.

Soyadı olarak dahi kullanılmıştır. Bir de “paşa”mız vardır, biliyorsunuz, Dervîş Paşa. Tabiî modern zamanlarda şöyle bir eleştiri de sıkça duyulur olmuştur: “Dervîşlik, dünyadan elini eteğini çekmek, bir lokmayla iktifa etmek, kırk yamalı elbise giymekse, o zaman yeryüzü hayatı, başkalarının eline geçecek demektir.” Bu, dervîşliği küçümseyen bir anlayıştır. Osmanlı’nın çözülme sürecini buna bağlayanlara bile rastlamak mümkündür. Dervîşliğe fazla rağbet edilmesi netîcesinde Batı’daki maddî gelişmeleri takip edemedik, geri kaldık gibi söylemler görülmektedir. Gerçi eleştiride kısmî bir haklılık payı vardır. Ama bütün olarak baktığımızda bunun böyle olmadığını görüyoruz. Çünkü Osmanlı’da onların tasavvur ettiği şekliyle âtıl bir dervîşlik hayatı yok. Dervîşlerin her zaman en önde olduklarını görüyoruz. Yâni medrese ehlinin dahi dervîş olduğunu görüyoruz. Dervîş deyince toplumdan elini eteğini çekmiş birinden değil, bilakis bilimsel faâliyetlerin başında bulunan kimselerden söz edildiğini biliyoruz. Matematik risâlesi yazmış, botanik, kimya, tıp risâlesi kaleme almış sûfîlerle karşılaşıyoruz. *Halvetî Şeyhi Ali Efendi* var meselâ, *Çiçek Risâlesi* telif etmiş. Meselâ, mûsıkî risâleleri yazan, mûsıkî üzerine çok güzel çalışmalar yapan tasavvuf erbabı olduğunu biliyoruz. Kendisini sûfî olarak niteleyen *Ömer Hayyâm*’ın, botanik alanında eser yazdığını biliyoruz. Tabiî büyük bir şâirdi; ama aynı zamanda çok önemli bir matematikçiydi.

Osmanlı’nın gerilemesinin birçok sâiki vardır. Tek sebebe indirgenemez. Bunların arasında, dervîşliğin yanlış yorumlanarak belirli oranda miskinliğe yol açmış olması da söz konusu edilebilir. Ama tek suçlu olarak dervîşâne yaşantıyı göstermek mümkün değildir. Osmanlı zihniyet kalıplarının, vakıf anlayışının, imâret sisteminin, açları doyurma anlayışının, şefkatinin, merhametinin, Osmanlı tokadının arkasında *celâl* ve *cemâl* vardır. Osmanlı’nın *fütühat* anlayışının arkasında hep, o *i’lâ-yı kelimetullah* vardır. Cihat anlayışında tasavvufî bir ton her zaman bulunmaktadır. Şöyle ki *ordu şeyhi* diye bir makâm vardır. Ordu her zaman, şeyhin veya şeyhlerin denetiminde tesbîh çekerek yâni, *evrâd*lı, *ezkâr*lı bir şekilde savaşa giderdi. Bir taraftan kösler, diğer taraftan bendirler vurulurdu. Bir-iki tane değil, yüzlerce bendirin aynı anda vurulmasıyla savaşa yürüyüşü tahayyül edebiliyor musunuz? Nasıl bir şevk, nasıl bir heyecan! Meselâ, militer amaçlı olarak algılanan mehter mûsıkîsi, tekke kökenlidir. Sonraki

yüzyıllarda Batı tesiriyle marşlar oluşmuştur. Ama başlangıçta *Hacı Bektâş* ocağının ilâhîlerinin ritmik hâle getirilmesiyle oluşmuş ordu ilâhîleri vardı. Özetle, Osmanlı'da tasavvuf, her yerdedir; hayatın her alanına nüfûz etmiştir. Meseleye tek yanlı bakmamamız gerekiyor.

Osmanlı'da nasıl bir insan ve âlem tasavvurundan söz edilebilir? Bunun ürettiği ahlâk, erdem ve güzellik nasıl ortaya çıkıyor?

Benim kanaatime göre, hukuk ağırlıklı bir İslâm anlayışından ziyade, tasavvuf ağırlıklı bir İslâm anlayışı Osmanlı'nın zihniyetini belirlemiştir. Osmanlı insanının sanat ve estetiğe daha yatkın olduğunu, daha çok meylettiğini görmekteyiz. Onun için Osmanlı'nın ibâdetleri bile bir cümbüş hâlindedir. Kandilleri vardır. Şerbetleri vardır. Mahalle kültüründe bile etkindir, *sıbyân mektebi*ne giden öğrenciden, medrese talebelerine kadar hepsinin ilâhîler ezberlediğini, zikirlere katıldığını görmekteyiz. Âdetâ, hayatın estetize edildiğini, dînî hayatın bir meşakkat olarak algılanmadığını, bilakis zevk ve neşve içinde yaşandığını görmekteyiz.

Tasavvuf Dînî Hayatı Zevk Hâline Getirir

Dînî hayatın neşve hâline, estetik düzeye çıkarılmasında ara bölge, tasavvuftur. Esasen bu, bütün toplumlarda böyledir. Tasavvufî süzgeçten geçmiş toplumlar, dînî hayatlarını bir zevk hâline getirirler. Sâdece hukûkî düzeyde kalanlarda ise algı, daha sığ, daha mekanik düzeydedir. Bundan dolayı Osmanlı insanı daha kanaatkârdır, buna ilişkin çok menkıbe üretilmiştir. Meselâ, Edirne esnafını sabah namazından sonra *tebdîl-i kıyâfet* ziyaret eden *Fatih Sultan Mehmet*'e, dükkân sahibinin, "Efendim ben bugün siftahımı yaptım; ama yandaki komşum henüz yapmadı, mümkünse ondan alışveriş yapın." dediği geçer bir menkıbede. Bu, tabiî kapitalist anlayışın çok dışında bir şey. Toplumsal eşitlik ve adalet duygusu çok güçlüdür Osmanlı insanında. Modern insanın kavramakta güçlük çekeceği bir hâdise. Bu yapının zeminini, bence, tasavvuf irfânı oluşturur. Hırs duygusunu olumlu bir yöne kanalize eder. Nefsinden ziyade başkalarını tercih etme anlayışını yerleştirir. Kanaati öğretir. Şükrü ve sabrı tavsiye eder. Bütün bunlar, dünyayı ilâhî ve tabiî sınırlar içinde algılamakla, yaşamakla ilgili ahlâkî öğretilerdir. Bunu sağlayan kaynak, tasavvuftur. Daha özüne inersek, *varlığın birliği* öğretisidir. Cümle varlık birdir ve kardeştir. Siz bir şeyi ne

kadar yontarsanız yontunuz, bütünün parçası olduğunuz için, bir başka parçanıza zarar verdiğiniz zaman aslında o dönüp sizi bulacaktır. *Fatih Sultan Mehmet*'in alışveriş yapmak için girdiği dükkânın sahibinin yapmak istediği şey, belki bugünkü ekonomik ortamda aptallık olarak görülecektir. Ama aslında o kişi, komşusuna göndermek sûretiyle, bir bakıma kendine göndermiş, kendine yatırım yapmıştır. Çünkü herkes bir bütünün parçasıdır. Hiç kimse bütünden bağımsız değildir. Siz o bütünle varsınız. Bütün yoksa, siz var olamıyorsunuz. Batı'nın bireyselciliğinin anlayamadığı nokta işte budur. İnsan bir bütündür. Hatta bırakınız insanın insanla ilişkisi, insanın tabiatla ilişkisi de İslâm tasavvufunda bu şekilde planlanmıştır. Yâni ben ağaç dediğim varlıkla bile bir irtibat içerisindeyim. Ben karbondioksit çıkaran bir varlığım, onun ihtiyacını görüyorum. O ise oksijen çıkaran bir varlık olarak benim ihtiyacımı görmekte. Bakınız karşılıklı biyolojik bir irtibatımız var. Dolayısıyla ağaca artık 'Allah'ın odunu' diye bakamazsınız, onda bir can var, size çok yakın. Yaratılmış olmak bakımından zâten bir kardeşlik, bir eşitlik söz konusu. Bu anlayış, Osmanlı ormancısına, ormana girdiğinde, kesim zamanı gelmiş ağaca doğru giderken, baltasının ağzını bir bezle sarmasını emretmiştir. Yasal bir emirden söz etmiyorum, bu vicdânî bir şeydir, bir ahlâktır. Neden? "Çünkü keseceğim ağaca gidene kadar, diğer ağaçlar benim baltamı görür de ürkerler, onları rencide etmiş olurum." anlayışından. Göç yolları üzerinde olduğu için kuzeyden güneye göç ederken yaralanmış, örselenmiş leyleklerin tedâvisi için kuş hastanesi kurma ihtiyacı hisseden zihniyetin arka planı, yine aynı açıdan çok önemlidir.

Anadolu'da oluşan ve gelişen medeniyetin mîmârî, şiir, mûsıkî, edebiyat gibi alanlarda ortaya koyduğu seviye nedir?

Bir din, o dini izleyenlerin hayatının her tarafını kuşatarak hayatı bir neşve hâline getirebiliyorsa, gündelik yaşamda kullanacağı araç gereci üretirken bile son derece yetkin bir sanat ortaya koyabilmelerine imkân veriyorsa medeniyet oluşturabilir. Dolayısıyla Osmanlı'da İslâm dininin, tasavvuf aracılığıyla medeniyet kuran bir üst yapı, bir fikir hâline geldiğini görmekteyiz. Bir idealler sistemi yarattığını görmekteyiz. Selçuklu'nun kervansarayında, darüşşifâsında, imarethânesinde; Osmanlı'nın şiir, mûsıkî, ebru, hat ve tezhibinde sâdece belirli bir fikriyatın etkinliği söz konusu

değildir. Belki İslâm irfânı, baskın konumdadır; ama diğer medeniyetlerin de etkileri söz konusudur. Zâten, medeniyetler birer terkiptir.

Aşkı Olmayanın İrfânı Olmaz

Osmanlı şâirlerinin neredeyse tamamı sûfîdir. Tekke mensubudur veya tasavvuftan beslenmiştir. Sahip oldukları irfân, o muazzam şiiri kendilerine söyletmiştir. Bakınız, tasavvuf, aynı zamanda şiiri besleyen, onu kışkırtan bir işlev görür. *"Dert ağlatır, aşk söyletir."* denmiştir. Aşkı olmayanın irfânı olmaz. Bir derdi, aşkı olan; konuşmak, yazmak ister. Tasavvuf, size bir dert veriyor, yeni bir mesele koyuyor önünüze. Bir meseleniz, bir hayat felsefeniz var ve o size bir şey söylettiriyor. Veya *Niyâzî-i Mısrî*'de olduğu gibi siz seyr ü sülûk içerisindesiniz. Seyr ü sülûk dikey bir yolculuktur. Yukarı doğru, merkezinize doğru mânevî hâller yaşıyorsunuz. Bu basamakları geçtiğiniz zaman, dilinizde bir açılma meydana geliyor, kaleminizde bir selâset oluyor ve yazmaya başlıyorsunuz, tâbir câizse, anlamlar söz kalıbı giyerek doğmaya başlıyor, *tuluât* veya *varîdât* denilen şey gerçekleşiyor, birdenbire mazmunlar, kelimeler, dizeler dökülmeye başlıyor. Bu, tekke şâirinde olabiliyor. Aynı zamanda *bâdeli* olan halk şâirinde de olabiliyor. Kendisine *bâde* içirilmiş halk şâirlerinde... Daha evvel hiç şiir söylememiş, eline bağlama almamış halk şâirinin, aşka dâir sözler söylediğini duymaktayız. Bunların köy köy, kasaba kasaba dolaşarak, insanları iyiye, hayra, güzele çağırdıklarını görmekteyiz. Bunlar *Alevî* toplumu içerisinde de olabilmekte, *Sünnî* toplumu içerisinde de...

İslâm dini, Osmanlı'da sâdece medreseye hapsolmuş, fakîhlerin uğraş alanı değildir. Toplumun her kesimini kuşatabilmiştir. Bu da tasavvuf üzerinde olmuştur. Bugün *Alevî* ile *Sünnî*'nin ortak İslâm'ı, *tasavvufî İslâm*'dır. Başka bir İslâm versiyonu üzerinden ittifak edebilmek mümkün değildir. Dolayısıyla *tasavvufî İslâm*'ın imkânları çok geniştir. Siz *fütüvvet* teşkilatında aynı zamanda *Ahîlik* eğitimi alırsınız, *Ahîlik* bir mânevî eğitimdir; ama maddî zanâat eğitimiyle beraber yapılır. Yâni siz ustanızdan demircilik sanatı öğrenirsiniz. Öğrenirken aynı zamanda çıraklıktan kalfalığa, kalfalıktan ustalığa doğru giden yolda seyr ü sülûk yaparsınız. Tasavvufta bilgilenme salt kitap okumak sûretiyle olmaz, mânevî bir yolculuğa da ihtiyaç duyulur. Bu yolculuk, çevreden merkeze, dıştan içe, arzdan semâya doğru yapılır. Aslında kalbin çevresinde gerçekleşir. Kalp,

insanda ilâhî merkezdir. Bu yolculukta insan bilgilenir, bir yere gitmeden o yerin bilgisini edinemezsiniz. Oturduğunuz yerden bir yöre hakkında ne kadar bilgi toplarsanız toplayın, o bilgiler ikinci derecededir, bizzat gidip görünce bilgi yakîne dönüşür.

Biyolojik Olarak Seyr ü Sülûk İçerisindeyiz

İsteyen herkes bu yolculuğu gerçekleştirebilir mi?

İstesin istemesin herkes, zâten o yolculuktadır. Her doğan insan, kaynağına doğru gitmektedir. Bugün doğan herkes yaşlanmaktadır. Yaşlanma doğumla başlar. Biyolojik olarak zâten seyr ü sülûktayız. Mesele, bunu fark etmektedir. Ömür, bir geçici andan ibârettir. Âlim ile câhil arasındaki fark, hayatın esasına nüfûz etmekle ilgilidir. Hiç bilenle bilmeyen bir olur mu? Buradaki bilen ve bilmeyen kavramlarını doğru okumak gerekir. Bu fark eden-etmeyen biçiminde okunabilir. Tadan-tatmayan şeklinde okunabilir. Yaşayan-yaşamayan şeklinde de okunabilir. Bilgi, yalnızca kitaplardan okumak sûretiyle elde edilene denmez. O da bilgidir; ama asıl bilgi, sizin bizatihi tattığınız şeydir. Bu anlamda, hayat yolculuğunun nereye doğru sürmekte olduğunu bilenler, âlimlerdir. Ona göre yaşayanlar ilim sahipleridir. Ârif ise, o gidişatın nereden nereye olduğunu keşfetmiş kişiye denir. Dolayısıyla, ölmeden önce, ölümün sırrını çözer. Ölmeden önce ölür. Ölüm, bizim geleneğimizde bu anlamda *düğün gecesi* (şeb-i arûs) olarak vasfedilmiştir. Bu bakımdan folklorumuzda, ölüm ritüelleri, doğuma göre daha coşkulu, daha derin ve etkileyicidir. Zira orada son yoktur. Aksine başlangıç vardır. Ölüm değil, âdetâ bir yeniden doğum söz konusudur.

Mîraç için de bu anlamda bir seyr ü sülûktur diyebilir miyiz?

Tabiî ki… Peygamber Efendimiz mîraç etmiştir. Fakat mîrâcın iki unsuru vardır. Biliyorsunuz Medine’den Mescid-i Aksâ’ya bir yatay yolculukta bulunmuştur. Kudüs’ten yukarıya doğru bir dikey yolculuk… Dolayısıyla mîrâcın unsurları çok önemlidir. Bakınız, bir yere kadar yatay ilerliyor, bir yerden sonra dikey ilerliyor ve dikey ilerlerken bâzı araçlar kullanıyorsunuz. *Burak* bir araçtır. Araçla bir yere kadar çıkıyorsunuz. Sonra o araç sizi başka bir araca intikal ettiriyor; O, *Cebrâîl*, biliyorsunuz.

Fakat bir yerden sonra diyor ki, “Seninle bir yere kadar gelebiliyorum, bir yerden sonra ben dahi giremem, sen yalnız girebilirsin.” İşte bunun tahlilini doğru yapmamız gerekiyor. Tasavvuftaki mîraç edebiyatında, insanın Rabb’ine doğru, asıl kaynağına yapması gereken yolculuğa ilişkin zengin bir birikim vardır.

Yûnus Peygamber’in balığın karnında, Hz. Mûsâ’nın Tur Dağı’nda, Efendimiz’in aynı şekilde Hira’da kırk gün kalmasının bu mânevî yolculukla bir ilgisi var mıdır?

Belki doğrudan ilgisi olmayabilir. Ama yolculuğun ilk aşaması zâten dış dünyadan soyutlanmak, içe doğru derinleşmeye başlamaktır. Kapanma zâten bir odada, mağarada, dağda veya dergâhın bir hücresinde gerçekleşir.

Dervîşlik Bir İç Elbisesidir

Melâmîlik ve rindliğe ilişkin neler söylersiniz?

Melâmet, bir tavırdır. Anadolu tasavvuf anlayışındaki çok önemli renklerden, tonlardan bir tanesidir. Sevenlerin sevmesinden, yerenlerin yermesinden korkmadan ve ona dikkat etmeden serbestçe hareket etmek anlamına gelir. Yâni, “Bu adam ne kadar dindar, ne kadar Müslüman, ne kadar takvalı!” sözlerini beklemeden, başkaları ne derse desin sâdece, Allah’ın hoşnutluğunu, onun emirlerini, rızasını düşünerek hareket etmektir. Sâdece Allah’tan gelen söze kulak kabartmayı esas alan bu anlayış, Kur’ân-ı Kerîm’deki bir âyete dayanır: “*Onlar, kınayanların kınamasından korkmazlar.*” Onlar için sâdece Rablerinin ne emrettiği önemlidir. Ondan bir ışık beklerler, yoksa insanoğlu onları övsün diye hareket etmezler. Bundan dolayı dervîşlik de zaman içerisinde bâzı şekillere girmiştir. Tabiî, halkımız dervîşliği, dervîşleri sever. Dervîş hırkasıyla dolaşanlara hürmet duyar, yardım eder, sevgi besler. İçi dervîş olmayıp görünüşü dervîş olanlar da bu muhabbeti ve hürmeti kullanabilirler. *Melâmîler* bunu kırmak için dervîş kıyafeti giymezler. O kisveye bürünmeksizin, kendilerini gizleyerek aramızda dolaşırlar. Namaz kıldıklarını bile bilemezsiniz. Hatta dışarıdan bakınca günahkâr bile görebilirsiniz. *Melâmîler*in haklı olduğu nokta burasıdır. Bunu *Yûnus Emre* çok güzel ifâde eder:

Dervîşlik dedikleri hırka ile taç değil
Gönlünü dervîş eden hırkaya muhtaç değil

Hırka giymekle, takke takmakla dervîş olunsaydı, onu çarşıdan alır, başımıza geçirir, sırtımıza giyer, dervîş olurduk. Oysaki dervîşlik bir iç elbisesidir. O elbiseyi giymektir esas olan... İşte *melâmet*, burada çok yüksek bir makâm olarak karşımıza çıkıyor. *Melâmet*, dervîşlik işâreti taşımamaktır.

Tabiî ki Osmanlı'da önemli rol oynamıştır bu ahlâk, merkezinde ise, *rindâne* tavır vardır. *Rind*, burada *kalender* meşrebi doğurmuştur. *Kalender*, *rind* ve *melâmet* birbiriyle örtüşen hâllerdir. Edebiyatımıza çok güzel bir renk vermiştir. Tabiî ki her şeyin ifrat ve tefriti problem olabilmektedir. Gerek *melâmîlik*te, gerekse *rindâne* tutumda, bâzan abartılı durumlar, uçlara savrulmalar olabilmektedir. Ölçünün kaçması, yolun edebinin, erkânının karışması açısından bir soruna yol açabilmektedir. Nitekim bunun yüzlerce örneği kitaplarda nakledilmektedir. Ama bütün olarak baktığımız zaman, meselâ *Azîz Mahmûd Hüdâyî* gibi bir sultanın en önemli danışmanlarından olan bir âlimin, sokakta atlas libas giyercesine çok kaliteli elbiselerle dolaştığını, cübbesinin de çok kaliteli olduğunu görmekteyiz. Tabiî bu, "İnsanlar bana dervîş demesin." diye... Ama eve gidip cübbesini çıkardığında o çıplak tenine değen ve batan hırkayı giydiğini görmekteyiz. Bu zat, yün hırkayla dışarıda dolaşabilirdi, ama o zaman herkes diyecekti ki, "Ne büyük bir dervîş, ne kadar Allah dostu ki, kendine eziyet eden bu hırkayı giyiyor." Oysa dışarıya renk vermemek, sırrını ifşâ etmemek, Rabb'iyle arasındaki özel hâli gizlemek esastır *melâmet*te. Bundan dolayı tasavvufta *melâmet* ve *melâmîlik* anlayışı bir tarîkat olarak da zaman zaman tezâhür etmiştir. Acizâne bendenize göre bu bir neşvedir. Her yoldan melâmet neşvesine sahip insanlar gelebilmiştir. *Fuzûlî*'de vardır, *Yûnus*'ta vardır, *Niyâzi*'de vardır; birçok zatın şiirlerinde *melâmet* tonu görmekteyiz.

İbn Arabî, bu bilgeliğin neresindedir?

Muhyiddîn İbn Arabî, hem bilgeliğin içinden konuşan biridir hem de tasavvuf irfânını son derece sistematik, derin ve zengin biçimde yeniden dile getirmiştir. Hem kendi devrinde hem de sonraki asırlarda çok büyük etkileri olmuştur. En temel eseri, *"Hikmetin Yüzük Kaşları"* diye tercüme edebileceğimiz *Füsûsu'l-Hikem* isimli eseri, Sultan III. Murad'ın emriyle

Ahmet Bîcân tarafından tercüme edilmiştir. *Füsûsu'l-Hikem*, İslâm dünyasının bâzı bölgelerinde dışlanırken, hatta Kâhire uleması "*Füsûsu'l-Hikem*'i, Nil Nehri'ne atasın, attığın zaman da uzakta durasın, sakın üstüne bir su damlamasın. Damladığı yeri de kesmek lâzımdır." diye aleyhte fetva verirken, Anadolu'da baş tacı edilmiştir. Medreselerde okutulan bir kitap hâline gelmiştir. O açıdan *İbn Arabî*'nin görüşlerinin, Osmanlı yönetici zümresine, ulemâ ve sanatkârlarına her zaman fikir veren, rûh veren önemli bir kurucu unsur olduğunu görmekteyiz. Bunu *Alevî*sinde de *Sünnî*sinde de görmekteyiz. Bugün farkında olabilirler veya olmayabilirler, *Alevî-Bektâşî* edebiyatında olsun, bâzı *erkânnâme*lerde olsun, Hazret'in etkisi bâriz biçimde görülmektedir. *İbn Arabî*'nin belli bir tarîkatı yoktur. Onunla ilgilenen her insana fikir vermiştir.

Devletle ilişkisi olmuş mu? Selçuklu'yla arası nasıldı?

Selçuklu, payitahtını Malatya'dan Konya'ya aldıktan sonra, Malatya bir ilim merkezi olarak kullanılmıştır. Şehzâdelerin eğitimi, genellikle burada yapılmıştır. *II. Gıyaseddîn*'in tahta geçmeden evvel, *İbn Arabî* tarafından on yıl boyunca Malatya'da eğitildiğini biliyoruz. O arada *Sadreddîn Konevî*'nin babası olan *İshâk*'la Malatya'da buluşmuştur *İbn Arabî*. *İshâk* da, Selçuklu Sultanı *Keyhüsrev*'in başdanışmanıdır. Onunla beraber bulunmuşlardır. Konya'ya geldiği zaman meşhur bir hâdisedir o. Konya'nın en zengin konağını *İbn Arabî*'ye anahtarlarıyla teslim etmiştir Sultan. "Efendim, bu ev sizin olsun, dilediğiniz gibi oturun." demiştir. Ama o anahtarları aldıktan sonra, -tabiî bu bir imtihandır- karşısına çıkan bir fakir, "Oturacak bir yerim yok." deyince, elindeki anahtarı ona vermiştir. *İbn Arabî*'nin, beş yüzü aşkın eser yazmak sûretiyle en alt seviyesinden en üst seviyesine ilmek ilmek işlediği İslâm irfânı, Anadolu'yu yeniden mayalamıştır. Bugün, ilk dönem Osmanlı İslâmı'nda, İbn Arabî'nin adını açıkça görmekteyiz.

İnsan Evvelâ Kendini Tanımalı

İnsanın kendine ve ötekine acı vermeden yaşayabilmesinin yolu nedir? Anadolu insanının bu anlamda özelliği nedir?

İnsan her şeyden evvel kendini tanımalıdır. “Ben kimim, nereden geldim, neyin parçasıyım? Ve öteki denilen, yâni diğer insan kimdir? Bu benden ayrı mıdır? Yoksa aslında biz, bütün insanlar, bir zamanlar rûh kardeşi miydik? Şimdi ayrı bedenler içerisine mi düştük? O, o bedeni kullanıyor, ben bu bedeni kullanıyorum. Dolayısıyla biz, bir zaman beraberdik, tekrar beraberliğimize geri döneceğiz, şimdi aramızı iyi tutmamız lâzım. Çünkü beraberliğimize geri döndüğümüzde, aramızı iyi tutmalıyız.” anlayışı tasavvufî bir anlayıştır. Bu anlayış olmadığı zaman siz kendinizi tanımadığınız, tanımlayamadığınız için ötekini de tanımlayamazsınız. Ötekini düşman yaparsınız. Bırakın ötekini tanımayı, bir ağacı, bir canlıyı tanımaktan uzak olursunuz. *Vahdet-i vücûd* esaslı İslâm tasavvufu, bize, “İnsanı en mükemmel sûrette yarattım ve ona kendi rûhumu üfledim.” demek sûretiyle insana bir emânet, bir şeref verildiğini ileri sürer. Bu emânet ve şerefli oluş, bu mükerrem oluş, bu mükemmel oluş, insanı, diğer insanlara karşı daha merhametli bir hâle getirir. Bu açıdan Osmanlı insanı, kendisiyle barışık olduğundan, bu eğitimi almış insan, bir kere nereden geldiğini bilen ve nereye doğru gitmekte olduğunu gören insandır. Diğer insanlarla beraber bu yolculuğu yapacağını bildiğinden dolayı bir diğergamlık, bir hoşgörü, bir yardımseverlik ister istemez oluşacaktır. Bugün Anadolu insanının misafirperverliği, Tanrı misafiri anlayışı, kapıların herkese açık olma tavrı, İslâm tasavvufunun bereketindendir. Bu, *Sünnî*sinde de böyledir, *Şiî*sinde de, *Alevî*sinde de...

Anadolu mayasının modern zamanlardaki durumu nedir? Modernleşme mayayı ne ölçüde etkilemiştir?

Bu mayadan son zamanlarda uzaklaşıldığı görülüyor. Tabiî ki bir ağaç aşılanmaya devam edilirse, iyi uzmanlar tarafından bu aşılama sürdürülürse o bitki, o ağaç yaşamaya devam eder. Aşı yapılmazsa kurumaya başlar. Maalesef modern dönemlere geçildiğinde bir kere zihniyet kalıplarında değişmeler baş gösterdi. Modern hayatın kıblesi olan ileri kapitalistleşmiş, sanayileşmiş ülkelere doğru bir gidiş, bir bakış açısı kayması oldu. Çünkü onların oyuncakları bizi cezbetmeye başladı. Onların son model arabaları, teknolojileri var. İlerlemiş kültürleri var; ancak bununla beraber hiçbir zaman biz mânevî arayışımızla maddî arayışımızı birlikte düşünmedik. Maalesef bu da beraberinde problemler getirdi. Yâni biz Batı’nın

medeniyetini almamız için kendi medeniyetimizi bırakmamız lâzımdır, diyerek bunların birbirini iten şeyler olduğu algısına düştük. Bu ciddi bir problemdi. Mâneviyatın onayladığı, tasvip ettiği oranda maddî gelişmeleri alalım, dediğimiz zaman ortaya daha güzel bir terkip çıkacaktır. Medeniyetler, ötekini yok ederek veya kendini ortadan kaldırarak öteki hâlinde var olmazlar. Târih boyunca, Doğu ile Batı dünyası bir alışveriş içinde olmuştur. Etkilenmiş, etkilemişlerdir. Bu, zâten târihin önümüze getirdiği verili bir durum. Ama biz, modernleşmeyi radikal biçimde *Batılılaşma* olarak algılama hatasına düştük. Bu dilemmadan kurtulmamız gerekiyor. Tabiî öncelikle kendi mirasımızı yeniden keşfetmemiz lâzım. İkincisi, belki daha önemlisi, komplekssiz, rahat bir şekilde, bütün dünyaya bakabilmeli, yeryüzünün hâsıl ettiği birikimi tahlil edebilmeli, insanlık için faydalı olanı alabilmeliyiz.

Krizden çıkmak için başka yollar var mı?

Gelenekle ilişkilerimizi güçlendirmeksizin modern dünyanın sorularına cevap üretemeyiz. Biz yitirdiğimiz şeyi başka yerlerde arıyoruz. Biz, imtiyazlıyız. Çünkü tecrübe ettiğimiz, yaşadığımız bir geleneğimiz var. Bu geleneğin her ne kadar üstü örtülmüş, ihmale uğramışsa da tekrar keşfedilecek bir târihî tecrübeye sahibiz. Yapacağımız şey, yeni bir mayalanma, buna bağlı bir terkiptir. O açıdan *simyacı*lara ihtiyacımız var. Bilgeler, bu topraklara, târihin her döneminde, o mayayı yeniden çaldılar. Aynı şekilde bizim de ihtiyacımız olan budur. Eksik olan bunu tek taraflı düşünmektir. Tek kanatlı kuş uçmaz.

Tarîkatlar Bir Spor Ya da Hobi Kulübü Değildir[10]

Yasaklanmış birer faâliyet olarak tarîkatlar nasıl görünüyor size?

Her şeyden evvel bir faâliyetin kanunla yasaklanmış olması, fakat bu yasaklanan faâliyetin insan denen varlığın iç yapısıyla çok sıcak bir bağ ile bağlı olması, bir açmazı da beraberinde getiriyor. Bu paradoksu aşarak, bu konular üzerinde sağlıklı ve soğukkanlı bir değerlendirme yapmak çok zor. Her şey toz duman. Tarîkat denen oluşumlar bir spor ya da hobi kulübü gibi değerlendiriliyor. O derneğin kapısına kilit vurulduğu anda derneğin

mensupları dağılır giderler ve dernek kapanır. Tarîkat gerçeğinin insan hayatına sunduğu anlam haritaları bunlardan çok öte şeylerdir. Bütün dünya inançlarında ve felsefelerinde mevcut olan bir yapıdır bu. En geniş anlamıyla tarîkat herhangi bir düşüncenin, dinin, felsefenin iç katmanlarına, temel görüşlerinin hakîkatine ermek için izlenecek yol demektir. Sûfî din felsefesinde, dinler genellikle dört mertebede ele alınır. Birincisi *şerîat* mertebesidir ki *formel*, dışsal olan ilk düzeyi belirler. Aslında sâdece dinler değil bütün düşünce sistemleri de bu dört katlı yapıdadırlar. Meselâ madem illâ aktüel sahada konuşalım diyorsanız bizim ülkemizdeki birçok ideolojinin -buna *Kemalizm* de dâhil- şerîatçı olduklarını söylersem ne dersiniz?

Ooo! Şerîatçi Kemalistler. Sıkı bir paradoks oldu derim!

Her ideolojinin *normatif* tarafı ve iç katmanları vardır. Bugün Türkiye'de belirli bir ideolojiyi izleyenler, ister *Kemalist* ister *İslâmcı* olsunlar, her ikisi de şerîat düzeyinde kalmışlardır. İkisi de birbirlerine hukuk dayatırlar, norma dayalı faâliyet yaparlar. Gönle hitap etmezler. Hukûkî dayatmayla kendilerine katılmayı sağlamaya çalışırlar. Bu yüzden Türkiye'deki çatışma bir bakıma "şerîatçılar" arası çatışmadır.

Birliğin Tohumları Derinlerdedir

Türkiye'nin sağcısı da solcusu da "şerîatçı" ise ülkenin kurtuluşunu herkesin kendi görüşünde derinleşmesinde arıyor olmalısınız.

Evet. Ancak bu da vakit alacak bir süreç. Kalitenin ve seviyenin artmasıyla bu yol açılacaktır. Türkiye'de hiç kimse ideolojisinde derinleşmemiştir. Buna maalesef günümüz dindarları da dâhildir, diğer ideoloji mensupları da. Düşüncenin katmanları arasında arkeoloji yaparak ana prensiplere, altta yatan gâyeye ulaşma çabası sarf edilmemektedir. Birliğin tohumları derinlerdedir. Yüzeyde ise ayrılık ve gayrılık vardır. Dışta ne kadar birbirlerine ters olursa olsunlar içte birçok görüş birbirlerine yaklaşmaktadır. Meselâ en radikal *Marksist sol ideoloji*nin derininde yatan düşünce "insanlar arasında sömürüye, zulme, ayrımcılığa son vermek" değil midir? *Milliyetçi sağ söylem*in derininde yatan "vatan" duygusu değil midir? *Radikal İslâmcı*nın görüşlerinin derinlerinde "insanları toplumsal ve

bireysel günahlardan uzaklaştırmak” yatmaz mı? *Kemalist*in felsefesi “muâsır medeniyet seviyesine çıkmak” değil midir? Derin mânâda bunların hepsi sizce bir yerlerde örtüşmüyor mu? O zaman bunların beraberliğinden müthiş bir sinerji yaratmanın “yollarını” aramak lâzım gelmez mi? Didişmek bize enerji kaybettiriyor ve bu da Türkiye’nin düşmanlarının işine yarıyor.

Bu sinerjinin işâretlerini görüyor musunuz, yoksa bu bir ütopya mı?

Ben şahsen bu toprakların mâneviyat mirasının, Türkiye’de müthiş bir sinerji yakalayacağını, *sağ-sol*, *Alevî-Sünnî*, *Kürt-Türk* vs. türü kamplaşmaların önüne geçeceğine kâniyim. Bir örnek vereyim. Pazar günleri bâzan çıkar, tezgâhlardaki ikinci el kitaplara bakarım. Bir hafta tezgâhta görmüş olduğum küçük bir kitabı satın aldım. *Devrimci Marşlar* kitabı. Bir sol militan grubunun marşları. Karıştırıyorsunuz, ilk sayfalarda *Enternasyonel Marşı*, diğer marşlar falan. Kitapçığın yarısı bu tür militan ve ideolojik marşlar. İkinci bölümüne geldiğimiz zaman *Nesîmî*, *Pir Sultan*, *Hatayî*, *Yûnus Emre*’den deyişler görmekteyiz.

Bu figürler Anadolu sûfîleri.

Evet. Birkaç hafta sonra bir başka kitapçık buldum. O da ülkücü gençlerin marş kitabı. Birinci sayfada *İstiklal Marşı*, ardından *Çırpınırdı Karadeniz* ve bunun gibi marşlar. İkinci bölümde yine *Yûnus Emre*, *Mevlânâ*’yı görmekteyiz. Daha sonra İslâmcı gençlerin marş kitabı elime geçmez mi? Dağa taşa, kuşların gözbebeğine hak yol İslâm yazacağız marşları falan. En arkada yer alan ilâhîlerde bizim tasavvuf büyüklerimizden alınmış aynı sözleri görmekteyiz. Bakınız ülkemizin üç ayrı, birbirine sırtını dönmüş gençlik grubu arka sayfalarda bir yerlerde birleşiyor. Bu çok büyük bir imkândır. Ama maalesef bunun farkında değiliz. Bu yüzden ayrışmaya doğru gitmekteyiz. Bir toplum birleştirici unsurlarını öne çıkarmadığı sürece ayrılıkların, ihtilâfların sonu gelmez. Sonra bu türlü parçalanmayı silah kuvvetiyle bir araya getirmek de mümkün olmaz hâle gelir. Gönüllere girilmediği sürece bu asla olmaz.

Şerîat Tarîkat Yoldur Varana

Şerîattan tarîkata yâni ikinci mertebeye geçiş nasıl oluyor?

Bir dâire düşünün. O dâirenin dış çemberi onun fizikî yapısını, yâni şerîatini belirliyor. Oradan merkeze giden bir iç çizgi var. O çizginin adı "yol". Arapçası "tarîk". Yoldan geçerek merkeze varılıyor. Merkezin adına da "hakîkat" ve "mârifet" deniyor. Geleneksel tasavvufî anlayışta esas olan hakîkat ve mârifettir. Yâni meselenin bilgi ve oluş boyutu. Şerîat ve tarîkatin her ikisi de izâfîdir, yâni değişkendir, ârızîdir, mutlak değildir. Binektir, vâsıtadır bunlar. Gâye bu araçlara binerek o pâdişahın sarayına, merkeze varabilmektir. Yûnus bunu bir dizesinde ne güzel açıklar: *"Şerîat tarîkat yoldur varana – [Fakat] hakîkat mârifet ondan içeru"*. Bu süreç, her yerde görülen evrensel bir süreçtir. Edebiyatta, sanatta dahi bu evrensel prensipler geçerlidir. Bir metin ile onun anlam katmanları arasındaki irtibata *hermenötik* ilmi bakar ki bu da o ilmin "tarîki" olmuş olur.

Binek dediğiniz şey insan, tarîkat olayında. O zaman da şeyh, Tanrı'nın yerini mi alıyor, O'na eş mi koşuluyor soruları cevap bekliyor modern insanın zihninde.

Zâten yeryüzünde, Tanrı bizatihi Tanrı olarak kimsenin karşısına çıkmış değil. İnsan "Tanrı" tecrübesini dahi yine bir insan üzerinden yaşadı. Bir Tanrı elçisine inandı, Tanrı'ya inanmış oldu. O insanı inkâr etti, Allah'ı inkâr etmiş oldu. Allah yeryüzü planında insan üzerinden bilinir, tanınır. İnsanı tanımayan Rabb'i tanıyamaz…

Tarîkata ve tarîkatlar meselesine devam edersek. Günümüzde artık -varsa- tarîkat erbâbının kendilerini tam olarak ifâde edebilmeleri gerektiğini düşünüyorum. Tarîkatların yasaklanması onları, denetimi yapılamaz hâle getirmiştir. Üstüne üstlük bu yapıları yasaklamak söz konusu oluşumları ortadan kaldırmıyor. Ayrıca meselâ, siz bugün herhangi bir câmiye imam hatta müezzin olmak isteseniz olamazsınız. Birçok kuralı, imtihanı, onaylanma mercii vardır. Ancak siz şeyh olmak isterseniz bunun için herhangi bir engel yoktur. Siz, ben şeyhim, dediğiniz anda şeyhsinizdir bugün. Hemen iki üç de mürîd bulursunuz...

Önüne gelenin kendini şeyh ilan etmesi, tarîkatlar yasaklandığı için mi yâni?

Tabiî ki tek sebep bu değil. Bâzı sorunlar buradan, bâzıları da o yapıların kendilerinden kaynaklanıyor. Bakınız tarîkatların ilgâsına kadar, yâni 30 Kasım 1925'e kadar bütün tarîkat yapıları *Meclis-i Meşâyih* tarafından denetlenmekteydiler. O târihte İstanbul'un nüfusu altı yüz bin civarındayken aktif kayıtlı üç yüz elli küsur dergâh vardı. Yirmi civarında da hâne-dergâh dediğimiz, yâni kayda geçmemiş hâne/konak-dergâhları da buna katarsak dört yüz civarında dergâhın olduğu bir şehirdi İstanbul.

E hâliyle nerede çokluk orada problem…

Tabiî ki, insanın olduğu her yerde problem de vardır. Ama *Meclis-i Meşâyih* bu ihtilâfların çözüm yeriydi. En kıdemli şeyhin başkanlığında seçimle bir araya gelirdi. Günümüze geldiğimizde ise bunların bâzısı yer altına indi, bâzısı da ehil olmayan insanların eline geçti. Tarîkat çift taraflı bir bıçaktır. İyi kullanılırsa bir cihan imparatorluğunu yaratan ocak hâline de gelebilir. Selçuklu, Osmanlı, Safevî, Bâbürşâh devletlerinde olduğu gibi. Ama öbür taraftan eğer doğru bir şekilde kullanılamazsa aynı derecede çok tehlikeli bir olgu hâline de gelebilir.

İnsân-ı Kâmil Size Sizde Olanı Gösteriyor

Şeyhi olmayanın şeyhi şeytân mıdır sorusunun tam zamanı.

Bütün geleneksel eğitim felsefelerinde bir bilen ile eğitim görme anlayışı vardır. Bu sâdece İslâm'a özgü değildir. Siz *Platon*'un *Akademya*'sına gider onun talebesi olursunuz. *Pythagoras*'ın derslerine katılır, onun şakirdi olursunuz. Bir mürebbiyi, bir öğretmeni, birisinden bir şeyi öğrenmeyi reddetmek, bilgide anarşi ve kaos yaratmaktır. Şeyhin geleneksel dünyadaki anlamı size mânevî konuları öğreten kişidir. Bir *insân-ı kâmil* bulasın ki o kâmil sana seni tanıta, demişlerdir. Bakınız, *insân-ı kâmil* size kendisini tanıtmıyor. Bu kâmil, size yine sizde olanı tanıtıyor. Geleneksel eğitim anlayışında bir kişinin kendisini tanıyabilmesi için dışarıdan birisinin ona kendini görsün diye ayna tutması gerekir. Buna *"Cemâl cemâle karşı"* denir. İşte bu noktada demişlerdir ki bir öğretmeni kabullenmeyen kişi kendi hodbîn nefsini öğretmen edinmiş olur. Nefs de şeytândandır. Nefsin öğreteceği şeyler de dolayısıyla şeytânî şeyler olacaktır. Bunun mânâsı budur.

Bir şeyhe bağlılık özgür düşünmeyi engeller mi?

Bütün eğitim felsefelerinde öğretmene empati duyma, öğretmenin hâlini giyme, öğretmenden hâl transfer etme pratiği vardır. Eğitimde etkili yöntemlerdendir. Bugün bırakınız tarîkatı, siz bir sinema rejisörü olacaksanız eğer, falanca rejinin sehpasını, kamerasını taşırsınız yıllarca. Ona hizmet etmek, yâni kamerasını, sehpasını taşıyarak setlerde uzun yıllar geçirmek sûretiyle siz orada eğitilirsiniz aslında. Ne demek efendim gitsin kendisi bir adam bulsun, ona taşıttırsın, diyebilirsiniz. Böyle söylerseniz de siz ondan eğitim alamazsınız. Bu aslında bütün sistemlerde vardır. Ama reji, reji değilse yandın.

Ama şeyhle ilişki teneşirdeki ölü ile yıkayıcısının ilişkisine benzemektedir sûfîlere göre. Modern dünyanın bunu kabulünü bekleyebilir misiniz?

Evet, bu öğretiye göre gerçek bir mürîd iyi bir eğitim almak istiyorsa ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi bir mürşide teslim olmak zorundadır. Modernlerin kabul edemediği hususlar bunlar. Ancak bu geleneksel eğitim metodlarında olan bir şeydir.

Önce Benliği Bırak, Sonra İçeri Gir

Tarîkat mensubiyeti bireyselliği öldürmez mi yâni?

Siz nesiniz, siz kimsiniz? Zâten kişi kim olduğunu anlamak için giriyor oraya. Kim olduğunu anlamanın birinci yolu benlikten geçmektir. Siz o meydana benlikle beraber giriyorsanız size bir şey öğretilmez. *Taptuk Emre*’nin kapısını çaldığı zaman *Yûnus Emre*’ye önce odun taşıttılar. Ne demektir o, dışarıda bırak benliği, öyle içeri gir, demektir. Odun taşıtmak, ona hakaret etmek, onu küçümsemek veya ekonomik anlamda burada bir ameleye ihtiyacımız var, anlamına gelmez. Burada bir kişisel gelişim eğitimi vardır. Meselâ biz erkekler tıraş oluruz. Tıraş aslında çok tehlikeli bir eylemdir. Bir berbere gideriz, berber koltuğuna otururuz. Hiç gık çıkarmadan berber eline jilet denen çok kesici bir aleti alır ve gırtlağımızın üzerinde dolanır. En ufak bir hareketi ile bizim hayatımız gider. Hiçbirimiz bir laf söylemeden, ölünün ölü yıkayıcıya teslim olduğu gibi berberin sahasındaki otoritesine teslim oluruz. O da sanatını üzerimizde icra eder.

Fakat biz dersek ki hey berber ne yapıyorsun, öyle yapma, böyle yapma. Berber kulağımızdan tuttuğu gibi git defol, başka bir yer bul, der. Yalnız burada bir problem vardır. O da şudur, tıraş olmak istiyorsanız, berberin önüne oturmak zorundasınız. Eğer hakîkî bir berberin önüne oturmazsanız orada problem olur. Kasapta tıraş olunmaz. İşte ölünün ölü yıkayıcısına teslim olması hadisesi herkese göre değildir. Herkese teslim olunmaz. Onun için tasavvufta *İmam Gazzâlî*, der ki, gerçek kâmili buluncaya kadar şüphe esastır. Şüphe edeceksiniz, neden niçin? Ama kâmili bulduktan sonraki şüphe kemâle mânidir. Perdeli kalmaya mahkûmiyettir.

İşin hakîkatini bilenler ortadan kalktığı için mi hikmet arayanlar tüccarların eline düşüyor?

Doğrudur. Ehil olmayanların eline düştüğü için. Oysa bunlar antik Yunan'ın felsefe okulları gibi veyâhut Hindistan'ın bilgelik okulları gibi çalışabiliyorlardı eskiden. Buralardan yüksek kültür ve sanat erbabı yetişebiliyordu. Yüksek ahlâk, irfân ve terbiye bir medeniyetin en önemli yapı taşlarıdır. Şimdiki hâlimizi görüyorsunuz. Alternatif olarak bu değerlere muâdil değerler üretebildik mi? Bunun sonucunda da insan kalitemiz çok bozuldu. İnsan kalitemizin bozulmasını maalesef sorumlularımız göremiyorlar. Bunun turizmde, ekonomide, ihrâcatta ne gibi negatif tesirleri olduğunu, bizlere neler kaybettirmeye başladığını rakamlar vermeye başlayınca belki anlayacaklar…

Tarîkatta Birincil Gâye Seyr ü Sülûktür

Tarîkatın iyi ya da kötü olduğunun ölçüsü nedir?

Böyle bir eğitim anlayışını kendi iç felsefesine göre tanımlarsanız, yâni nefs basamaklarında ilerlemek sûretiyle ortaya iyi bir insan, kâmil bir insan çıkarmak düşüncesi var ise tarîkatta, buna kim kötüdür diyebilir? Ayrıca bunun pratik olarak incelenmesi de mümkündür. Meselâ mahkeme kayıtlarına bakılır ve kaç tarîkat mensubu cinâyet, hırsızlık, uyuşturucu ticâreti, hakka tecâvüz vb. gibi suçlardan ispatlanmış cezâlar almış ise ortaya bir istatistik konabilir. Ancak o zaman, bilimsel olarak ortada "kötü vatandaş" üreten bir yapı var hükmüne varabiliriz.

Ya şirketleşmek, ticârete el atmak, bankası olmak, tencere tava satmak… Bunlar da tarîkatin saflığı ile ilgili bir gösterge değil midir?

Bu saydığınız faâliyetler tasavvufî düşünce içerisinde de bir tür bid’attir. Ben size şablonu koyayım, siz istediğiniz yapıya tatbik edin. Meselâ bir şeyh efendi etrafındaki insanlara, “Bizim gâyemiz kendimizi tanımaktır, dünyanın süsleri geçicidir, aslolan O’nun rızasını kazanmaktır. O’nun cemâlini gördüğünüz zaman bütün diğer güzellikler gözünüzün önünde silinir.” kabîlinden sohbetler yaparak insanları mânevî bir eğitime teşvik ediyor ve kendisi de böyle yaşıyorsa, bunun yanında siyâset ve ticâret gibi faâliyetlerle doğrudan ilgilenmiyorsa biz o yapıya “tarîkat” diyebiliriz. Çünkü o yapıda birincil gâye *inisiyasyon*dur yâni *seyr ü sülûk*tür. Seyr ü sülûk yaptırılan yere tarîkat denir. Ben şeyhim diyen kişinin de kendine müracaat edenlerin ayaklarını yerden kesip yedi kat semâya çıkarıp gezdirecek güce sahip olması gerekir. Bu da öyle kolay elde edilecek bir derece değildir. Yâni bu işler öyle herkesin harcı değildir.

Bâzan şeyh efendinin vefatından sonra, yerine aynı mâneviyat derecesine sahip olmayan birinin görevi devraldığı görülüyor.

Bâzan şeyh efendi sağlığında alenî olarak “Benden sonra bu kişi sizlerin velîsidir.” demek sûretiyle bir şahsı işâret edebilir. Bu durumda ihtilâf olmaz. Fakat tıpkı *genetik bilim*de olduğu gibi nasıl bâzı soylar kesiliyorsa, mâneviyat ocakları da yükseldiği gibi kesilebilir. Literatürde bâzı şeyhlerin yüzlerce, binlerce mürîdi olsa da geriye mâneviyatına vâris olacak bir vekil bırakamadığı çok örnek olay vardır. Bu durumda geride kalanların kimisi diyor ki, tarîkatının ne olduğu fark etmez biz başka bir kâmile intisap edelim. Ve ediyorlar, sonuç olarak o yapı dağılıyor. *Muhyiddîn İbn Arabî* gibi büyük bir düşünür, üç yüz altmış tane şeyhe hizmet ettiğini söyler. Ama hiçbirisinin tarîkatının adını bile söylemez. Çünkü tarîkat adı önemli değildir. Önemli olan bir kâmile hizmet etmektir. Modernlerde ise isimler, markalar öne çıkmıştır: *Nakşbendî*, *Kâdirî*, *Bektâşî*, *Mevlevî*, *Alevî* vs... O şeyhin yerine kimseyi bırakmaması durumunda şöyle bir şey de oluşabiliyor. Tamam, şeyhimiz birisini bırakmadı. Ama içimizde birisi var. Bu âlim bir insan. Dini biraz biliyor. Biz de şu kadar adamız. Bunlara yazık

günah değil mi? İçimizde şu kişi, Allah kelâmını iyi bilir. Hocaefendi konumundadır, diyerek o kişinin etrafında toplanmaya başlıyorlar.

Tarîkata Dâvet Etme Yoktur

Peki, ya benliği yok edelim diye yola çıkıp benliğin bu kadar parlaması, bizim şu kadar mürîdimiz var, herkes bize gelir demeler, gel bize katıl diye dâvet etmeler…

Bunlar bizzat tasavvufun kendi felsefesine tezat teşkil eden hususlardır. Benlik göstergesidir. *Ene*'den geçmeden kimse şeyh olamazdı eskiden. Dâvet etme yoktur işin aslında.

O kişi âlim olabilir ama âlim olmak ile şeyh olmak farklı kategoriler değil midir?

Tamamen farklıdır. Âlim olmak dinin zâhirini bilmek veya dinle ilgili bâzı bilgilere sahip olmak demektir. Ama şeyh olmak, bir *mânevî ilham*a sahip olmak, bir *mânevî silsile*nin içerisinden geliyor olmaktır. Peygamberin *zâhirî ilmi*nin vârisleri fakîhlerdir, İslâm hukukçularıdır, âlimlerdir. Ama peygamberin bir de *mânevî ilmi* vardır. İşte tasavvuf mektepleri içinden kâmiller, peygamberin mânevî vârisleri olarak ortaya çıkar. Şimdi bu âlim kişi o tarîkatin mensupları ile ilgilenmeye başlıyor. Ve ortaya bir cemâat çıkıyor. Şimdi bu yapı artık tarîkat değildir. Çünkü artık ortada seyr ü sülûk yoktur.

Bugün tarîkat denilen yapıların birçoğu tarîkat değil, cemâat o zaman.

Aynen katılıyorum size. Üçüncü merhalede diyelim ki o âlim kişi vaazlar eder. Yâni dinin şerîatıyla ilgili konuşur, din sohbetleri yapar. Bir siyâsî parti kuralım, bir fabrika kuralım, bir kooperatif kuralım, bir televizyon kanalı kuralım, diyebilirler. Yâni birinci gâyenin dışındaki gâyelere rağbet etmeye başlarlar.

Peki, âlim kişi kendinin şeyh olmadığını bilmekte midir?

İşte problem buradadır. Aslında o kişi, ben şeyh değilim, böyle tâyin edilmedim ama ben de bir âlimim, gördüğünüz gibi âcizâne birtakım

hizmetler içerisindeyim, dese hiç problem olmayacak. İslâm dünyasındaki birçok cemâat, bu şekilde tarîkatların transformasyonu ile ortaya çıkmıştır. Şimdi o âlim kişi de vefat ettiğinde yerine akrabası, oğlu veya herhangi biri, -bir tasavvufî eğitimi ve hatta dînî eğitimi yokken- sırf bu cemâatin ticarî faâliyetleri dağılmasın diye oturtulmaya çalışıldığı zaman üçüncül bir grup çıkıyor ortaya.

Bu dönüşüme güzel uyan örnekler var yakın geçmişimizde. Meselâ *Şeyh Abdülhakîm Arvâsî* zamanında birinci gâye seyr ü sülûktur. Sonra cemâatleşme süreci başlamıştır. Bir sonraki merhalede ise ticâret öne çıkar. *Max Weber*'in kulakları çınlasın. Şimdi ilk dönem, yâni *Abdülhakîm Arvâsî* zamanı, tasavvuf târihi ilminin inceleyeceği bir dönemdir. Fakat ikinci dönem sosyolojinin alanına girer. Üçüncü dönem de ekonomistlerin inceleme alanına girer. Dönüşümü takip edebiliyor musunuz? Şimdi böylesi ekonomik faâliyetleri veyâhut cemâat yapılarını kötülemek istemiyorum. Benim alanım değiller. İyi mal üretirler üretmezler bunlar iktisatçıların bileceği şeyler. Ha şunu da söyleyeyim, tarîkattan cemâate oradan ekonomik bir yapıya geçme sürecinin örnekleri bütün dünyada vardır. Bugün birçok Japon firmasının kökenleri bir tarîkatın dönüşümüne dayanmaktadır. Bâzı uluslararası şirketlerin örgütlenmesi tarîkatvaridir. Çok da güzel üretimler yapabilirler…

Doğrunun Olmadığı Yeri Yanlış Doldurur

Bildiğim kadarıyla geleneksel tarîkat yapısında mürîd ile şeyh sık sık yüz yüze gelir. Şeyh mürîdi nakış gibi işler. Binlerce mürîdi olan şeyhler var. Şeyh efendilerinin yüzünü bir kez bile görmüyorlar. Bu da çok sakat bir durum değil mi?

Bu bana göre böyle bir faâliyeti tenkit etmek için yeterli sebep değil. Yâni sayısal rakamın on bin olması, yirmi bin olması hiç önemli değil. Bugün *Michael Jackson*'ı görmeyen binlerce hayranı vardır. Onun gibi giyinir, onun gibi hareketler yaparlar. Yâni *"fenâ fi'l-Jackson"* olmuşlardır, onun hâlini giymişlerdir. Siz kâmil insanları model olmaktan dışlarsanız oraya başkaları girer ve iş yine devam eder. Zira âlem boşluk kaldırmaz. Doğrunun olmadığı yeri yanlış doldurur.

Bir dakika. Michael Jackson seyr ü sülûk mu yaptırıyor?

Guénoniyen tarzda *sahte-inisiyasyon* diyebiliriz buna. Duygusal bağ, fizikî bağdan çok daha güçlüdür. Dolayısıyla benim kendi tenkit mekanizmam içerisinde bu çok önem arz etmiyor. Ama kadîm metinler ideal olanın, bir mürîdin mürşidinin yanında, feyzini tam alabilmesi için ona hizmette bulunması, onunla sohbet etmesi, onunla günün 24 saati olmasa bile 20 saatini geçirmesi gerektiğini söylerler. Öte yandan mânevî kanal açmak sûretiyle -ki *râbıta* denir buna- dünyanın öbür ucunda olan bir insanla kalbî bir bağlantı hattı kurmanız mümkündür. "Gönül Dağı" türkümüzün sözlerini hatırlayın. Hepsi orada anlatılıyor: "Gönülden gönüle gizli bir yol vardır." *Veysel Karânî* isimli Yemenli bir zat Hz. Peygamber'i hiç görmemiştir. Görmeden açtığı bir kanal ile Hz. Peygamber'den feyz almıştır.

Şimdi üveysî meşrep insanlar istisnâdır. Bana Veysel Karânî örneği vermeyin hocam.

Tekrar söylüyorum. İdeal olan, sûrette de beraber olmaktır. Çünkü sîretten sûrete geçiş vardır. Bir kâmil insanın yanında bulunmanın şüphesiz çok önemli katkıları vardır. Ama bu herkes için birincil derecede şart değildir. Özellikle modern hayatta iletişimin ve ulaşımın zorluğu açısından bakıldığında bu daha önem kazanır. Burada esas prensip "bağlanma" duygusudur.

Gurular Serbest Ama Şeyhler Yasaklı

Modern insana musallat olan, güvensizlik içinde olduğu duygusu onda aynı zamanda sığınılacak liman arama isteğini de kışkırtıyor. Bu kadar güvensizleştirilen insan, amaçlananın tersine, o gruplara gidiyor. Bu da karşı tarafın güvensizliğini büyütüyor. Kısır döngüden çıkış var mı?

O sinerjiyi yakalamak çok önemli. Bir kere modası geçmiş, gayr-i insânî, yâni insanı "*spiritüel* ihtiyaçları olan bir varlık" olarak görmek istemeyen aşırı *materyalist* yaklaşımlardan arınmak gerekiyor. Salt "tarîkat" kelimesi etrafında oluşturulan tabularla dikkati bir taraf üzerine çekerek başka türden

bâzı tarîkatların bu ülkeyi tepeden tırnağa ele geçirmesinin de gizli planları yapılıyor olmasın sakın. Tarîkatçılık fonksiyonel olarak tarîkat kelimesini telaffuz etmeksizin de yapılabilir. Bir felsefe dersi içerisinde bile tarîkat faâliyeti yapılabilir. Bu açıdan baktığımız zaman bugün ülkemizde tarîkatvari çalışan yüzlerce yapının olduğunu söyleyebiliriz. Bunlardan sâdece İslâmî olanlarına medyanın dikkati çekilmektedir. Ama *Gülhaç* tarîkatından tutunuz da, Uzak Doğu akımlarına, oradan *Kabalacılığa* dayanan yüzlerce tarîkat faâliyet göstermektedir. Yanlış anlaşılmasın bunlar da yasaklansın demiyorum. Ben şahsen düşüncelerin özgürce ifâdesinden yanayım. Ama herkes eşit şartlarda malını pazarda satabilmelidir. Yoksa haksız rekabet ortamı doğar.

Kişisel gelişim adı altında verilen kurslar var, dünya paralar karşılığında. New age tarîkatlar başlığı altında, Uzak Doğu'dan gelen gurular var…

Efendim "*guru*" demek mevzuatta o isim geçmediği için serbesttir. Ama *guru* fonksiyonel olarak şeyhtir. Şeyhim demek yasak ama ben "spiritüel koçum" dediğiniz anda aynı faâliyeti sürdürürsünüz. Size *mantralar* verilir. Değişik seanslar yapılır. Bakınız adı *zikir* değil, *esmâ* değildir ama fonksiyonel açıdan ortada bir tarîkat faâliyeti vardır.

Tekkelerin kapatılmasında hiç mi hayır unsuru yok sizce?

Belki başlangıçta iyi bir amaca hizmet etmek için düşünülmüş bir şey olabilir tekkelerin kapatılması. O esnada buna ihtiyaç görülmüştü belki. Ama üzerinden seksen sene geçtikten sonra bir yasak kendi içinde zararlı bir hâle de gelebilir. Tekkelerin yerine açılan *halkevleri* o ihtiyacı karşılayamadı. O ihtiyaç ölmedi kılık değiştirdi. Hatta o kadar ki, bir futbol müsabakasında, bir konserde dahi tarîkat fonksiyonları göze çarpmaktadır, bu hissedilmektedir. Bir genç bir futbol maçına giderken, belirli bir kisveye girmektedir, rozet, şapka takma ihtiyacı hissetmektedir. Bir grupla, ellerinde davullarla gitmek istemektedir. Hep beraber coşku içerisinde vecd yaşamaktadırlar. Ben sol görüşe mensup gençlerin yüzde doksan beşinin *Karl Marks*'ın *Das Kapital* kitabını satır satır okuyup altını çizerek Marksist olduklarını zannetmiyorum. Ama *Ahmet Kaya*'nın, *Edip Akbayram*'ın konserlerindeki o spiritüel, o mânevî coşkuyla katılmışlardır oraya. Veyâhut *Yıldırım Gürses*, *Ozan Arif* aynı duyguları yaşatmıştır başka

gençlere. Duygusallık insanın yapısında vardır. Dinden dahi bu duygu boyutunu kaldırdığınız zaman kupkuru ve soğuk bir din anlayışı çıkar ortaya.

İslâm'ın En Güçlü Yanı Mâneviyatıdır

Diyanet işlerinin İslâm yorumu ne yana düşüyor?

Diyanetinki *pozitivist İslâm* yorumudur. İlahiyat fakültelerindeki *pozitivizm*, fen fakültelerinde yoktur. Bu da insanların mânevî ihtiyaçlarını gidermekten uzaktır. Câmilerimiz âdetâ soğuk, resmî devlet dâireleri gibi olmaktadır. Minaresi bir futbol takımının rengine boyanmış bir câminin kutsallığı kalmaz. Orada başka bir şey vardır. Bundan dolayı bir manastır ile, bir meditasyon merkezi ile mukâyese edildiği zaman câmide o mânevî havayı teneffüs edemeyen insanlar, câmiden soğuyarak bu tür bâzı spiritüel akımlara gitmektedirler. Bunu düşünsünler.

Geçenlerde bir gazete haberi vardı. İlkokul öğrencileri yoga ile streslerini atıyorlar diye, dehşet içinde kaldım.

Evet... Ve bu kanunen yasak değil. Aslında *yoga*, *Hindu* dininin bir tarîkat pratiğidir. Olay bilimsel olarak budur. İslâm dini son vahiy olması sebebiyle içinde son Tanrısal formülasyonları barındırır. Bugün "Om mani padme hum" deseniz, ki Tanrı'ya hamd olsun, demektir. Bu sözü bu şekilde söylemek ilericilik, son formülasyonuyla yâni "elhamdülillah" demek gericilik olur. Oysa "Allah" kelimesinin taşımış olduğu spiritüel enerji "Om" kelimesinin taşıdığı enerjiden çok çok fazladır. Onun için İslâm tasavvufunda seyr ü sülûk çok seri, çok kısa ve çok enerji yüklüdür. İslâm'ın en güçlü yönü ideolojisi değildir. Politik İslâm, geçici bir ideolojidir. İslâm'ın en güçlü yönü mâneviyatıdır.

Said Nursî'nin "Devir, tarîkat değil, hakîkat devridir." sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Bâzı gençler sanki dünya düşünce târihi veyâhut İslâm düşüncesi *Bediüzzaman Said Nursî* ile başlamıştır, daha öncesi yoktur gibi bir yaklaşım içerisindeler. *Said Nursî*'nin gelmekte olduğu o düşünce damarı

neydi, neyin uzantısıydı bilmiyorlar. *Said Nursî,* Doğu Anadolu medrese geleneğinin bir ürünüdür. Doğu Anadolu medrese geleneği bugün Taliban'ın Afganistan'daki medrese anlayışı gibi değildi. Zâhirî ilimler, mânevî ilimler ile beraber verilirdi. Binâenaleyh, *Said Nursî*'yi iyi anlayabilmek için arkasındaki o güçlü tasavvufî medrese geleneğini iyi bilmek gerekir. Bir *Hazreti Ali*'yi, bir *Abdülkâdir Geylânî*'yi, bir *İmam Rabbânî*'yi, bir *Mevlânâ Hâlid*'i bilmeden *Said Nursî*'yi bir yere oturtmak mümkün değildir. Fakat dönem imparatorluktan ulus devlete geçiş dönemidir. Aynı zamanda bâzı medreselerin, bâzı dergâhların tıkandığı pıhtılaştığı bir dönemdi o dönem. Bunu bizzat yaşıyor *Said Nursî*. Dolayısıyla *Said Nursî*'nin o sözünü o konjonktür içerisinde değerlendirmek gerekir.

Tasavvuf Değil Tarîkatlar Yasaklanmıştır

Tarîkatlarda çözülmenin Cumhuriyet dönemi yasaklarından önce başladığını hatırlatmanız iyi oldu.

Aslında 1925 yılı yâni tekkelerin kapatılma hâdisesi soğukkanlı bir şekilde hâlâ incelenmiş değil. Bu bir total, felsefî bir red miydi? Bakınız tasavvuf yasaklanmıyor. *Tekke ve Zâviye Kânunu* ile beraber yasaklanan belirli işler var. Yâni negatif bâzı özellikler yasaklanıyor. *Tekke ve Zâviye Kânunu*'nun çıkması aslında tasavvuf ehline yardım etmiştir gibi bir görüş de var. Bâzı *Melâmîler böyle düşünür. Mecliste kapanmaları yönünde oy kullanan şeyhler vardır, Şeyh Saffet* gibi. Neden? Çünkü bir pıhtılaşma, tasavvufun rûhuna aykırı müesseseleşmeler oluşmaya başlamıştı. Bunun en tipik özelliği, özellikle Rumeli ve Doğu Anadolu tarîkatlarını harap eden *"evlâdiyelik"* usulü. Yâni *beşik şeyhi* dediğimiz olay. Sizin babanız şeyhse, otomatik olarak onun yerine geçiyorsunuz. Bu tasavvufun rûhuna aykırı bir şeydir. Osmanlı'nın son devir büyük âriflerinden *Kuşadalı İbrahim Halvetî*, *Said Nursî*'den çok önce, biz dergâhları kapattık, artık zaman dergâh zamanı değildir demiştir. Çünkü dergâhlarda sorunlar var. Zaman şimdi, mâneviyat zamanıdır dediler. Yâni erkânlarını başka yerlerde ve başka şekillerde sürdürdüler. Ben *Mustafa Kemal*'in dergâhları kapattığı esnada beyninin arka planında yatan zihniyetin tasavvuf felsefesini külliyyen reddetmek olduğu kanaatinde değilim. Bakıyorsunuz, Sivas'ta falanca şeyh

ile oturabilmekte. Kendi yakın arkadaşlarından tarîkat mensubu insanlar olabilmekte, onlara bir şey demiyor. Yakın arkadaşı *Mustafa İzzet Paşa* tarîkat hizmetini ölünceye kadar sürdürdü. Cumhuriyet kadrolarında tarîkat mensubu insanlar da yer alabilmiştir. Bu bağlantılarından dolayı dışlanmamışlardır. Kültür Bakanı *Hasan Âlî Yücel*, bir *Mevlevî* dervîşidir. Ve saklamaz bunu. Konya'daki *Mevlevî* Âsitânesi bâzı ayrı muamelelere uğrayabilmekte. Demek ki ortada mutlak bir redden ziyade bir düzenleme yapma ihtiyacı var.

Mevlevîliğin de biraz daha folklorik bir renge indirgenerek bu açığı kapatmak üzere devlet tarafından desteklendiğini düşünürüm.

Değişik dönemlerde değişik tarîkatlar gözetilmiştir politikada. *Abdülhamid* kullanmıştır, Kurtuluş Savaşı'nda kullanılmıştır, bu hep olmuştur ve olmaktadır. Aynı problemlerle ülkemizin *Alevî mâneviyat ocakları da karşılaşmaktadır. Ki Alevîlik*, bir dedeye bağlı olmayı gerekli kılar, yani bu bakımdan bir tür tarîkat faâliyetidir. Semah töreni de bir zikir âyinidir.

Mevlevîyim demek tepki çekmez. Ama Nakşîyim, Cerrâhîyim vs. demek soru işâretleri doğurur.

Sebebi yine aynı şey. Bu konu bilimsel olarak bir zemine oturtulmadığı için her zaman manipülasyonlara açıktır. Bâzan bir tarafa, bâzan diğer tarafa meylederler. Sonra da başları döner. Prensipler ve doktrinin olmadığı yerde kaos vardır, kargaşa vardır. Türkiye felsefesini buluncaya, metafizik referans noktalarını buluncaya kadar bu konudaki tartışmalar sürer gider…

Müslümanların Mevlânâ ile Barışmaları Gerekiyor[11]

Hz. Mevlânâ daha dört beş yaşında bir çocukken arkadaşları kendisine damdan dama atlamayı teklif ediyorlar. Celâleddîn ise "Damdan dama kedi köpek sıçrar. Canınızda benîâdem kuvveti varsa gelin sizinle gökleri

gezelim." diyor. Hz. Mevlânâ'nın çocukluğunu da anlamak adına bu sözünü nasıl değerlendiriyorsunuz?

Tasavvufta kimi Allah dostlarının, velîlerin olağanüstü yâni normal insanların yapıp ettiklerinden farklı derecelerde eylemleri olduğunu görüyoruz. Bunların toplamına birden, olağanüstü hâller diyoruz. *Mûcize* peygamberden sâdır olana denildiği gibi *kerâmet* ise bir Allah dostundan sâdır olana denir. Biz inanıyoruz ki peygamberler Allah'ın yeryüzüne özel olarak seçip görevlendirdiği kişilerdir. Onlar henüz bedenlenmezden evvel hamurlarında bir farklılık vardır. Sâir insanlardan farklıdırlar. Binâenaleyh aynı mantıkla, aynı yaklaşımla tasavvufî metinler diyorlar ki, resûllerin ve nebîlerin hamurundan arta kalandan Allah dostlarının hakîkatleri yaratıldı. Bundan dolayıdır ki onların yâni *ricâlullah* dediğimiz Allah dostlarının tabiatlarının, sâir insanların tabiatlarından birtakım farklılıkları vardır. Bu farklılıklar, yaşadıkları dönemde yanlarında bulunan insanlar tarafından görülebiliyor. Bunların sayıları çok fazla. İşte *Mevlânâ* Hazretleri'nin de daha bülûğa ermeden hatta daha öncesinde beşikteyken veya anne karnında iken ya da dünyaya gelmeden evvel kendileri ile alakalı bâzı işâretler, bâzı kerâmetler gösterdiklerini görmekteyiz. Dolayısıyla naklettiğiniz örnekte olduğu gibi daha sonra olgun, kâmil bir insan misyonu ile hareket edecek bir kişinin çocukluk çağlarında da basit şeylerle ilgilenen birisi olmaması gâyet doğaldır. Bu demek değildir ki onlar çocukluk dönemini çocuk olarak yaşamadılar. Hayır! Çocukluk çağlarında, çocukluk yaptılar her çocuk gibi. Ancak o çocukluk dönemlerinde dahi bir kalite, bir farklılık olduğunu peygamberlerin hayatlarına baktığımız zaman görüyoruz, velîlerin hayatlarına baktığımız zaman da görüyoruz.

Bu husûsî örnekten de anlaşılacağı üzere damdan dama atlamak mesele değil; mesele mîraç edebilmek, mânevî rûhânî yükselişi gerçekleştirebilmektir. *Mevlânâ* bunu söylemek istiyor bize. -Şayet bu nakil gerçekten doğru ise- Mâlûm-ı âlîniz bizim *menkıbe kültürümüzde daha sonraki dönemlerde bir zatın büyüklüğünü anlatmak için bâzı menkıbeler düzenlenir.* Bu menkıbelerin hepsi gerçekten târihsel olaylar olmayabilir. Dolayısıyla biz bunlara yumuşak bir bakışla bakıyoruz yâni kesin naslar olarak bakmıyoruz. Bir kültür göstergesidir. Binâenaleyh *Mevlânâ*'ya atfedilen bu sözde olduğu gibi, daha sonra babası ile Halep'ten Şam'a gelirken rivayet o ki -hiçbir kaynakta bulunmuyor teyit edemiyoruz ama

çok güzel bir menkıbe- *Muhyiddîn İbn Arabî* ile karşılaşırlar. *İbn Arabî*'nin Mevlânâ'yı babasının arkasında yürürken görünce "Bir okyanus bir gölün arkasında yürüyor." dediği nakledilir. Bunlar bâzı zatların büyüklüklerini göstermeleri açısından güzel sözlerdir. Ama gerçekten *İbn Arabî* Hazretleri böyle bir söz söylemiş mi söylememiş mi o ayrı bir konu.

Aşk, Mevlânâ'ya Şems'le Yüklenmiştir

Hz. Mevlânâ'nın yetişmesinde babası ve hocalarının rolü ne olmuştur? Mevlânâ zahirî ilimleri tahsil etmiş midir?

Bilindiği üzere *Hz. Mevlânâ*'nın babası *Sultânu'l-Ulemâ* her şeyden evvel bir âlim. O dönemde zâten -bunun altını ısrarla çizmek istiyorum- tasavvuf; dînî ilimlerin, *zâhirî ilimleri*n arkasındaki ana fondur. *Zâhir ilimleri*ni tâlim eden kişilerin aşağı yukarı hepsi ârif kişilerdi. *Mevlânâ*'nın bidayet hâlinde *zâhirî ilimler* tahsil ettiğini biliyoruz. Hatta Anadolu'ya geldikten sonra hayatında bir dönem medrese hocalığı da var. Medrese hocasıdır, "Molla Hüdâvendigâr"dır.

Peki, tasavvufî eğitimini nasıl gerçekleştirmiştir Mevlânâ?

Gerek babası gerekse babasının talebesi *Burhâneddîn Muhakkik Tirmizî* üzerinden *Mevlânâ mânevî eğitimini gerçekleştirmiştir. Sonra Şems-i Tebrizî* ile karşılaşmasıyla, var olan, hazırlanmış olan yapı âdetâ son noktayı bulmuştur. Yâni aşk boyutu ona *Şems* ile yüklenmiştir. *Mesnevî* ve diğer eserlerini dikkatli okuduğumuz zaman; kuru kuruya zâhirî ilimle bir yere varılamayacağını, ilmin bir aşk ve mânâ boyutunun bulunduğunu, mânâ boyutundan soyutlanmış zâhirî ilimlerle tamamen kuru bir hayat sürüleceğini söylediğini görürüz, Mevlânâ'nın. İşte burada, bana göre, *Mevlânâ*'nın *Mesnevî*'si ve diğer şiirleri, bütün bu dinde kurumaya, dinde pıhtılaşmaya, *Yahûdîleşme*ye bir *Îsâ* nefesi üflemek, bir aşk boyutu yüklemek işlevini üstlenmiştir. Kendisi de zâten böyle bir fonksiyonu görür. Aslında bütün sûfîler bir bakıma kendilerini *şerîat-ı Muhammediyye içerisinde "dem-i Îsâ" yâni Hz. Îsâ nefesi ile özdeşleştirirler. Buradaki sembolik anlatım çok çok önemlidir.*

Hz. Mevlânâ'nın gelişim evreleri hakkında başka neler söyleyebiliriz? Bugünün insanı için bu basamakları tatbik imkânı var mıdır?

Mevlânâ'ya soruyorlar "Sen bu hakîkatleri nasıl elde ettin?" "Sen, ben olursan anlarsın." şeklinde cevap veriyor. *Mevlânâ* gibi olmadan, onu, o düzeyde anlamak mümkün değildir. Çünkü herkes hakîkate durduğu noktadan bakar. *Mevlânâ*'nın durduğu yerden hakîkate bakabilmek için *Mevlânâ*'nın olduğu yere gelmek gerekir. *Mevlânâ*'nın mânevî tekâmülü eserlerinde uzun uzun anlatılmıştır. Ayrıca *Mevlevî* geleneği içerisinde de *Mevlânâ*'nın eserleri bu açıdan tekâmül derecelerine göre ayrılmıştır. *Mesnevî* meselâ *etvâr-ı seb'a*'ya göre ilerleyenlerin de okuyacağı bir metin iken; *Dîvân-ı Kebîr, tevhîd dersleri*ne geçen mürîde câizdir gibi yaklaşımlar söz konusudur. Ayrıca *Rusûhî Dede*, *Mesnevî*'yi ve *Hz. Pîr*'in şiirlerini mânevî terakkî derecelerine göre tanzim etmiştir.

Beş Duyu Organı İle Allah Bulunmaz

Mevlânâ'nın akla dönük yapmış olduğu tenkitleri nasıl anlamalıyız?

Modern Müslüman'ın zihni karışıktır. Bu karışıklığın en açık göstergesi ise onun akıl târifi ve onun akla yaklaşımındadır. Oysaki doğru akıl târifi, modernlik öncesi geleneksel İslâm düşüncesinin hâkim olduğu zaman ve zeminlerde ortaya çıkmıştır. Bu gözle baktığımız zaman *Mevlânâ*'nın "Bu iş akılla olmaz, aklın anlayacağı şey değildir." anlamındaki sözleri yâni bir nevi akıl tenkitleri, küllî mânâda akla yönelik tenkitler değillerdir. Yapılan tenkit *akl-ı meaş* denilen günlük akıl, pratik akıl yâni akıl derecelerinin en altında yer alan akıl içindir. Bunu bir beytinde çok güzel dile getirir: "*Biz akla karşı değiliz. Aklın adını kötüye çıkaran, bizim ilmimizde aklı kötü kılan şey aslında akl-ı cüz'îdir."* Aslında bir bakıma *akl-ı cüz'î* de değildir *akl-ı cüz'î*nin Allah'ı bulmaya zorlanması fiilidir. Yâni ârifler der ki *akl-ı cüz'î* evin yolunu zor bulur. Beş duyu organı ile Allah bulunmaz. Ama bunu söyleyen âlim, *akl-ı cüz'î*sini de kullanır. Bakkala gittiğinde alışveriş yapacaksa eğer *akl-ı cüz'î*siyle alışveriş yapar, *akl-ı küllî* ile değil. Bakkalda alışveriş yaparken kullandığı akıl mertebesini ise yüksek semâda aşkı ve füyûzâtı elde etmek için kullanmaz. Onun için aklın tekâmülünü gerçekleştirir. Bu dönüşüm içerisinde akıl ziyâlanır, aydınlanır. Küllî akıl hâline gelir. Allah'ı bilen, tanıyan, gören, Allah'ın ilk yarattığı zaman,

kendisine muhatap olup “Ben senin Rabbin değil miyim?” dediği akıldır. O akıl da “belâ” demiştir. Kabul etmiştir. O akıl düzeyine çıkıldığı zaman gerçek mümin olunur.

Abdurrahmân Câmî, Mevlânâ hakkında, “Peygamber değil ama kitabı var.” şeklinde bir ifâde kullanır. Mesnevî’nin bir tür Kur’ân tefsîri olduğu söylenir. Kaymış anlamları yerine oturtmak bahsinde Hz. Mevlânâ’yı nereye yerleştirebiliriz?

Genel mânâda bütün âriflerin umûmî fonksiyonlarına baktığımız zaman onları, bir dinin içerisindeki kaymış anlamları aslına oturtmaya çalışan kimseler olarak görmekteyiz. Bu bağlamda onlar aslında tevîl ehlidirler. Ayrıca ârifler derler ki kullandığımız kavramları ilk defa bizler kullanıyor değiliz. Bunlar var olan, mütedâvil olan, zâten hâl-i hazırda bilinen kavramlardır. Ancak anlamları kaymış, öz ile irtibatı kopmuş olan kavramlara biz asıl anlamlarını üfleyen kişileriz. Meselâ *vücûd* kavramı *İbn Arabî*’den öncede kullanılan bir kavramdı. Fakat vücûd denilen kavramı aslî anlamıyla tevîl edip açıklayan o olmuştur. Bu yönüyle baktığımız zaman aslında bir bakıma peygamberlerin fonksiyonu ile velîlerinki örtüşmektedir. *Toshihiko Izutsu, Kur’ân’da Allah ve İnsan* isimli kitabında “Allah” kelimesinin Hz. Peygamber’e nübüvvet gelmezden evvel Mekke’de bilinen bir kavram olduğunu söylüyor. Burada Hz. Muhammed var olan kavramların, semantik kaymalarını gidermiş içlerine doğru anlamları üflemiştir. Bu yönüyle nebîler ve velîler *müceddid* (yenileyen) ve *muhyî* (hayat veren) kişilerdir. Eğer siz bir kavramın aslına ilişkin hiçbir fikre sahip değilseniz onda yapacağınız tevîl ihyâ ve inşâdan ziyade tahrif eder. Dolayısıyla kişi ehl-i tevîl değilse yapacağı her tür yorum onu ehl-i tahrif sınıfına sokar. Bu gözle baktığımız zaman, *Mesnevî* Fars dilinde yazılmış bir Kur’ân tefsîridir, yorumudur. Tefsîr denildiği zaman genel olarak âyetlere yapılan gramatik açıklamalar anlaşılır. Oysaki bunun yanısıra, Kuran’ın *mânevî* ve *işarî tefsîri* vardır. Dolayısıyla sûfî büyüklerin yazdıkları eserleri bu minvalde değerlendirmek gerekir.

Mecâz Hakîkate Götüren İşâretlerdir

Tasavvufta mecaz kelimesinin çok yüksek metafizik bir anlamı vardır ve diyebilirim ki *Mevlânâ'*nın yüzlerce ana fikrinden bir tanesidir. Mecaz nedir? Hakîkat nedir? Mecaz ve hakîkat irtibatı hem felsefenin hem de tasavvufun ana konularındandır. Bütün âriflere göre mecaz, hakîkate giden işâretlerdir. Hakîkatler hakîkaten oldukları gibi ifâde edilecek olsalardı, bütün denizler mürekkep, bütün ağaçlar da kalem olsa bu mümkün olamazdı. Biliyoruz ki peygamberler târihinde kendisine yalnızca bir sayfa gönderilmiş peygamberler var. Kimisine iki sayfa, kimisine sahifeler (suhûf)... Fakat kendisine bir sahife gönderilmiş peygamberin sahifesi için dahi şu ifâde kullanılıyor: *"Yaş ve kuru ne ararsanız onun içinde var."* Şimdi yaş ve kuruyu fizikî olarak düşünecek olursak bir sayfanın içinde nasıl olsun? Bu şu demek: Burada biz genel prensipleri gönderdik, detayları değil!

Rüyâlarını İşgalden Kurtar!

"Kulak Medeniyeti" idik, "Göz Uygarlığı" olduk. "Göz, yol göstericidir; kulak yol buldurucudur." diyor Hz. Mevlânâ… Bunun için mi düşünemiyor, "yeni şeyler" söyleyemiyoruz?

Semâ', yâni işitme, tasavvufta gerçekten çok önemli bir husustur. Aslında geleneksel eğitimde işitme çok önemlidir, işitmenin ardından görme gelir. Görme ameliyesi önce kafa gözüyle başlar, ardından tamamen *kalp gözü* veya bâzı geleneklerde *üçüncü göz* olarak tâbir edilen gözün açılmasıyla sürer ki gerçek görme odur. Aksi takdirde görmek ve bakmak ayrımı olur. Zîrâ her bakan, görmez. Bu Kur'ân-ı Kerîm'de dahi ifâde edilir: *"Ey Habibim! Onları sana bakar görüyorsun ama onlar seni görmüyorlar."*

Aşırı televizyon seyretmenin çocuklarda imajinasyon zayıflığına sebebiyet verdiği kimi araştırmacılar tarafından dillendirilmektedir. Çünkü televizyonda herhangi bir bilgi bir görüntüyle birlikte verilmekte ve siz o görüntüyü hazır kalıplar olarak almaktasınız. Ama annesinden, babasından, dedesinden ya da ninesinden masal dinleyerek büyüyen çocuklarda durum bunun aksidir. Beş-altı yaşında bir çocuğu alın, kulağına bir şeyler söyleyin. Çocuk önce şöyle bir dalar... İşte o dalma noktası çok önemlidir. Çünkü gözünün önünde o an bir film çeviriyordur. Sizin verdiğiniz bilgilerle o kendi hayalini kuruyordur. Yâni *imajinasyon*u aktif hâle gelmiştir. Hem

beynini hem de kalbini çalıştırmaya başlamıştır. O kişiden daha sonra sanatçı çıkabiliyor... O kişiden daha sonra şâir çıkabiliyor... O kişiden bâzı yetenekler çıkabiliyor... Ama televizyonun karşısında yirmi dört saat mahkûm olan bir çocuk ise sürekli kendisine hazır kalıplar sunulduğundan o filmler içerisinde aktif rol alamıyor. Hep dışta kalıyor. Bundan dolayıdır ki bugün Batı'da evinden televizyonu çıkaran, özellikle çocuklarına televizyon izlettirmeyen, sâdece hafta sonlarında veya günün belirli saatlerinde izlemesine izin veren çok geniş bir kitle var. Bizde olsa buna gericilik denir.

Kalp Gözünü Açmak Gerekir

Semâ', işitme kültürü bu açıdan gerçekten önemlidir. Ârif kelâmı önce işitilir; kulaktan içeri girer o nutuk, çünkü ârifin kelâmı dölleyici kelâmdır, içinde enerji taşır. *"Logos spermaticus"* denilmiştir, *"Gerçek söz gebe bırakır."* Kulaktan içeri girdiğinde kalbi döllüyor ve kalbi döllediğinde kalpte *veled-i kalb yâni kalp çocuğu doğuyor. Kalp çocuğu doğduğu zaman o kişi tekâmül basamaklarında ilerliyor. Ârif olmayanların sözleri ise bu kulaktan girip öbür kulaktan çıkan, dölleme gücüne sahip olmayan kelâmlardır. Zâten onların bir tesiri olmaz, silinip, kaybolup giderler. Onun için ârifin kelâmı hakkında "Ârifin her bir sözün duymaya insan gerek/ Sanma ki âlemde hayvan olan anlar bizi"* diyor *Niyâzî-i Mısrî* bir şiirinde. Ârifin sözünü duymaya kulak gerek. Dolayısıyla insan gerek, her kulak bunu işitemez. Hz. Ebûbekir, Hz. Ali, Hz. Muhammed'i işittiklerinde ondan etkilendiler ama aynı sözü Ebû Cehil de işitti, onda hiçbir tesir olmadı. Demek ki onun döl yatağı, onun rahmi döllenmeye müsait değildi ve o spermi alacak güce sahip değildi. Bundan dolayı da îmân ağacı ondan yeşermedi, cehâletin babası olarak gitti. -Hafazanallah.-

Binâenaleyh, işitme önemlidir, ardından *müşâhede* makâmı gelir. Bu yüzden sûfîlerde "görme" mutlak mânâda dışlanmaz. Önce *semâ'* ile başlanır ardından *müşâhedât* gelir. Göz anlamına gelen "ayn" aynı zamanda "göze, kaynak" anlamlarına da gelir. Bütün âlem bir göz olur orada. Kim gören, kim görünen? Kim şâhid, kim meşhûd? Bilinmez. İmam Ali'ye nispet edilen bir söz vardır: "Görmediğim Rabb'e ibâdet etmem." Bu aslında "Ben Rabbimi müşâhede etmekteyim." anlamını taşır. Dünyada âmâ olan âhirette de âmâ olacaktır. Yâni dünyada kafa gözü âmâ olanlar değildir

bu. Dünyada âmâ olanlar, kalp gözü açılmayanlardır. Onun için bu dünyada o gözü, kalp gözünü açmak gerekir.

Evet, *imajinasyon dünyamız pıhtılaşıp dondurulduğu için başkaları bizim için ürettikleri şeyleri bize empoze etmekte, hatta gece saat on ikiye bire kadar seyretmiş olduğumuz bir filmle beraber yatmaktayız.* Modern nörofizyolojik araştırmalar, uyumadan evvel en son seyretmiş olduğumuz görüntülerle beraber yattığımızdan dolayı televizyonu kapatmış olsak bile şuuraltımızda o filmin devam ettiğini söylemektedir. Bir bakıma böylece modern insanın rüyaları bile işgal altında. Bundan dolayı birçok insan geliyor hocam ben bir türlü rüya göremiyorum, diyor. Neden? Çünkü rüyaların bile işgal altında. Rüyalarını işgalden kurtar ki kendi mâneviyatın başlasın.

Allah'a Giden Yollar Sonsuzdur

Yûnus'u, Hacı Bektâş-ı Velî'yi, Mevlânâ'yı ayrı zihniyetlerin temsilcisi gibi görmek ve göstermek isteyen bir dönemden geçtik. Mevlevîlik ve Bektâşîlik gibi Hakk'a giden yolları nasıl anlamalıyız? Özde bir farktan söz edilebilir mi?

Allah'a giden yollar mahlûkâtın nefesleri sayısıncadır; ancak öz birdir, hakîkat birdir. İçi birdir, yalnızca kabukta farklılıklar vardır. Rûh, Allah'ın rûhudur. Allah, rûhunu tek tek üflememiştir, bir kerede üflemiştir. Öz, Allah'ın bize üflemiş olduğu rûhtur. Kısacası özde birlik vardır, dışta ise farklılık... Şerîatlar da buna benzer. Şerîatların özü birdir ancak dışta farklılıklar vardır. Aynı bu şekilde olduğu gibi Hz. Muhammed'in rûhuna tâbi olan âriflerde de tabiî kendi neş'eleri ve zevkleri doğrultusunda bâzı farklılıklar söz konusudur. Bunlar çok tabiîdir.

Hatta peygamberler arasında da farklılıklar vardır. Bir Hz. Mûsâ'nın neşvesi, Hz. Îsâ'da yoktur. Bir Îsâ'daki cemâl Mûsa'da yoktur. Hz. İbrâhîm kendi başına bir ümmettir. Bir zevke sahiptir kendi içinde. Ama bunların hepsi hak peygamberdir. Bundan dolayı *Muhyiddîn İbn Arabî*, *Füsûsu'l-Hikem* isimli kitabında yirmi sekiz peygamberin her birinin sahip olduğu zevkleri anlatır. Birinde *subbûhî*dir, diğerinde *kuddûsî*dir. Her birinde farklı farklı tecellîler vardır. Tecellîlerin farklılıklarından dolayı bu âleme kesret

âlemi, çokluk âlemi denilmiştir. Hiçbir zaman burada tam anlamıyla *tevhîd* olmayacaktır. Pek çok konuda çoklukta birliği bulmamız gerekecek. Ama çokluğu bizatihi ontolojik olarak birleştirmeye çalışmak bir kadını erkek yapmak, bir erkeği kadın yapmak gibidir. Bırak, erkek erkek kalsın, kadın da kadın! Ama problem erkek ve kadını hangi harmoni, hangi üst prensipte birleştirebilirsin. Yoksa onların cinslerini tamamen yok et, anlamında değildir bu ve bu tabiî bir şeydir. Bu yüzden âyet-i kerîmede *"Biz sizi tanışasınız, aranızda bir kaynaşma olsun diye kabile kabile, farklı farklı yarattık. İsteseydik, biz sizi tek bir ümmet kılardık."* denilmiştir. Aksi takdirde o zaman devinim olmazdı. Hak ve bâtıl arasındaki ilişki bile böyledir! Bu mânâda şeytân bile îmâna hizmet etmektedir. Yâni kötülüğü gösterdiği için insanlar hidayete gelir olmuştur. Bâtıl olmasaydı hakkı nerden bilecektik. Onun için bu zıtlık felsefesini iyi anlamamız gerekir. Şirk kıyamete kadar olacak, tevhîd de kıyamete kadar olacak. Hak ve bâtıl mücadelesi kıyamete dek sürecek.

Ashâb-ı kirâm arasında da farklılıkları gözleriz. Hz. Ali'nin neşesinin Hz. Osman'da olmadığını görüyoruz. Hz. Osman'ın tabiatının Hz. Ömer'de olmadığını görüyoruz. Huzeyfetü'l-Yemânî'ye, Peygamber tarafından verilen bilgi, Hz. Ömer'e verilmedi. Benzer şekilde İslâm âlimlerinde de birinin meşrebi bir diğerinden farklı olabilir. Kimisinde celâl vardır kimisinde ise cemâl. Her Allah dostunu Hz. Îsâ meşrebinde zannetmeyin. Hz. Îsâ'yı da bugün anlatıldığı gibi bir yanağına vurulduğunda öbür yanağını çeviren biri zannetmeyin, yeri geldiğinde onun da celâl yanı vardır.

Hülâsâ Allah dostlarının celâlli olanları da vardır, cemâlli olanları da vardır. Dolayısıyla bu meşrep farklılığı onların eğitim metodlarına da yansımıştır. Meselâ geleneğimizde denir ki *Rifâîler* ve *Kâdirîler* ateşle yâni celâlle eğitirler adamı. *Nakşîler* ise daha çok cemâle yatkındırlar. *Nakşî* metodu daha yumuşak olduğu için *Nakşîler, Îsevî* meşreptirler. *Kâdirîler* ve *Rifâîler* ise *Mûsevî* meşreptirler. Yâni daha celâllidirler. *Mevlânâ Celâleddîn Rûmî* de aşk ehli bir kişidir ama bir bakınız künyesine *Celâleddîn* vardır. Dinin celâli; o da celâl sahibidir, celâl tecellisi vardır kendisinde.

Yöntemler Zaman ve Zemine Göre Değişir

Ayrıca bir de tabiî ki Allah dostlarının bedenî farklılıkları var. Doğmuş olduğunuz coğrafyanın, iklimin bâzı husûsiyetleri sizin üstünüze sinebiliyor. Bir Fars kültürü içine doğduğunuz zaman Farsça ile ifâde ediyorsunuz hakîkatleri. Bu bir biçemi belirliyor. Siz bir Türkmen olarak büyüyorsunuz, hakîkatleri Yûnusça dile getiriyorsunuz. Bunlar doğal farklılıklardır. *Mevlânâ*, *Fîhî Mâ Fîh*'in girişinde der ki: "Ben hiç yazma niyetinde değildim. Şâir olma hevesinde değildim. Şiir benim neyime. Hatta ve hatta benim için şiir yazmak işlerin en kötüsü sayılırdı. Ben Belh'te kalsaydım eğer, oranın *reviş*inde olacaktım, (nedir oranın revişi, gidiş tarzı? Medrese ilimleri, yâni) ben zâhirî ilimlerle görüşlerimi izhar edecektim. Nesir yazacaktım. Ancak Anadolu insanının şiire kâbiliyetli olduğunu, şiire önem verdiğini, bâzı hakîkatlerin şiirle ifâde edildiğini görünce şiiri tercih ettim yoksa şiir benim pek tercih ettiğim alan değildi. Şiir benim için şekillerden bir şekildir, illâ şart değildir." Ve bu durumu îzâh için şöyle bir temsil kullanır: "Bir gün bir evde konaklayan misafirin, kendisine 'Sana ne ikram edeyim?' diye soran ev sahibine 'Canım işkembe çekiyor!' demesi üzerine istemeye istemeye ev sahibinin işkembeyi temizlemesi gibidir, şiir."

Bakınız zamana ve zemine göre farklı yöntemler kullanabiliyor. Ama öz çok mühimdir onun için mânâ ve sûret, öz ve kabuk, lüb ve kışr her zaman için bütün tasavvufî ilimlerde anahtar terimler arasında yer alırlar. *Lübbiyyûn* ve *kışriyyûn yâni özcüler* ve *kabukçu*lar ayrımı her zaman vardır. *Lübbiyyûn*lara, öze dikkat edenlere Batı dillerinde *perenniyalist*ler deniliyor, diğerleri de kabuğu, ayrılıkları, farklılıkları esas alanlardır. Onun için bilmeyenler, tarîkatlardeki veya seyr ü sülûk yöntemlerindeki isimlendirme farklılıklarından dolayı, yüzlerce meşrep, meslek var, bunların hepsi bid'attır, zannederler. Durum bunun aksidir. Tarîkat müntesipleri asla bölücü ve parçalayıcı değildirler. Ama modern zamanda, hakîkatı bilmeyen, hakîkate ermeyen, ben dervîşim, falanca tarîkata bağlıyım diyen perdeli kimseler aksi şekilde davranabilirler. Bölüp parçalayabilirler. Eski yöntemde bu yoktur. Eskiden bir insanın bağlı olduğu bir yol olurdu, ama bunu hiçbir zaman telaffuz etmez, öne çıkarmazdı. Günümüzde ise durum biraz değişti. Bu kimseler hakîkat ile aralarına mesafe koymaya başlamışlardır. Ben bunlara "tarîkatçı" diyorum. İslâm'da tarîkat vardır ama tarîkatçılık yoktur. İslâm'da şerîat vardır ama şerîatçılık yoktur.

Hz. Mevlânâ hakkında zaman zaman dile getirilen olumsuz ithamlar için ne diyorsunuz?

Mevlânâ için yapılan ithamlar genel olarak bütün âriflere ve nebîlere yapılmıştır. Dolayısıyla tabiî bir süreçtir. "Hoşaftan anlamak"la alakalı bir husustur. Âriflerin kullandığı mecaz sanatını bilmek gerekir. Mevlânâ zaman zaman döneminde şuyû bulmuş hâdiseleri -ki bu târihsel olarak olmuş olabilir-, çoluk çocuğun dahi ağzında anlatılır olmuş bir hikâyeyi alıp ona tasavvufî bir anlam yükleyerek aktarabilmiştir. Olayı böyle bilmemiz gerekiyor. Târihte Hâricîlerin bir grubu Kur'ân-ı Kerîm'deki Yûsuf kıssasını çıkararak taşırlardı yanlarında mushaflarını ve derlerdi ki: Biz bu âyetleri inkâr ediyor değiliz ama biz onları namazda okumayı müstehcen olarak görüyoruz. Yâni böylece -hâşâ- Allah'tan daha takvâlı olduklarını zannediyorlardı! Bu gözle baktığımız zaman aynı yaklaşım bütün peygamberlere de yapılmıştır. Bu iz'an ve anlayış seviyesindeki gelişmişlikle alakalıdır. Bu iftiralar için söylediğim cevap… Onun hâricinde, bilimsel anlamda Mevlânâ'nın yöntemini, şiirini, ifâde ediş biçimini beğenmiyorum, bana hitap etmiyor demek de herkesin tabiî hakkıdır, yâni bunu söyleyebilir bir insan, bunun için söylenecek hiçbir şey yoktur. Yâni *Mevlânâ*'ya îmân etmek, îmân şartlarından değildir. Zevk meselesidir bu. Beni etkileyebilen bir kişi, bir başkasını etkilemeyebilir. Yeter ki iftira edilmesin. *Mevlânâ*'ya iftira atılmıştır, kendileri bu iftiralara cevap verememektedirler ama "*Kabağın sahibi var!" sözünü de unutmamak gerekir, gayret-i Hakk'a dokunması sebebiyle müfterînin sonu, âkıbeti çok zor olur; -hafazanallah-, iyi düşünsünler iftira etmeden evvel.*

Sûfîler, Yokum Diyerek Var Olurlar

Hz. Mevlânâ; "Âlemde herkes nefsî nefsî der, ben ise bir hiçim, bir hiçim" diyor? Benliğini sürekli olarak besleyen günümüz insanına bu hakîkat nasıl anlatılabilir? Nedir hiçlik?

Mevlânâ'nın hiçlik felsefesi bütün sûfîlerde de vardır. Ben yokum diyerek sûfîler var olurlar. Modern insan ise ben varım dediği için aslında yok. Olmaktır esas olan. Ancak modern insana "Ne kadar sahip olursan o kadar var olursun." telkini yapılmaktadır. Aslında yanlıştır. Modern insana varoluş

dersleri vermek lâzım. Varoluşun yok oluştan geçtiğini söylemek lazım. Kişinin yokum dedikçe varolacağını vurgulamak gerekir. Bu önemli bir sırdır. *Mevlânâ'*da da aynısı var. "Hîçî" der o. Yâni "Ben yokum."

Mevlânâ'nın ve Mevlevîliğin gelecek nesillere aktarılmasında bugün nasıl bir yol izlenilmeli?

Mevlânâ'nın kendisi zâten evrensel ve insanî noktayı yakaladığından ve diğer dillere tercüme edildiğinden dolayı bütün dillerde aktif olarak çalışmaktadır. Bu mânâda herhangi bir yardımcıya ihtiyacı yoktur, *Mevlânâ*'nın yardımcısı Hak'tır, çalışmaktadır. Biz ne yapabiliriz? Müslümanların öncelikle *Mevlânâ* ile barışmaları gerekiyor, *Mevlânâ* hakkında söz söyleyenler *Mevlânâ*'nın irfân mektebinde eğitilsinler. Ondan sonra *Mevlânâ*'yı anlayıp *Mevlânâ*'yı aktarabilsinler. Günümüzde *Mevlânâ* adı altında bir hayli manipülasyonlar yapılmaktadır. *Mevlânâ*'yı tanımayan hatta kendi özel sohbetinde *Mevlânâ*'ya küfreden insanların televizyonlarda arz-ı endâm ettiklerinde *Mevlânâ* adını kullanmaları, bana çok büyük bir ikiyüzlülük olarak geliyor. *Mevlânâ*'nın yolu herkese açıktır, ümitsizlik dergâhı değildir ama inat etmesinler, insaf etsinler. *Mevlânâ*'nın yüksek irfânını öğrenmeye dâvet ediyorum. Çünkü *Mevlânâ büyük bir ummândır. Bugünün modern insanına, ülkemiz insanına çok büyük ışık tutacağı kanaatindeyim.*

Son olarak, bu noktada size başımdan geçen bir hâdiseyi aktarayım: Yıllar evvel bir İran seyahatinde, bindiğim bir otobüste, iki gencin birbiriyle kavgaya tutuşmuş olduklarını görmüştüm; önce laf dalaşı, daha sonra ilerledi ilerledi, iş neredeyse yumruklaşmaya varacaktı ki, emekli öğretmen olduğunu zannettiğim 55 yaşlarında bir amcanın koltuğundan kalkarak *Mevlânâ*'nın "Biz birleştirmeye geldik, kavga etmeye, ayırmaya, parçalamaya gelmedik." meâlindeki sözlerini hatırlatarak "Kardeşler, ne yapıyorsunuz?" demek sûretiyle o kavgayı yatıştırdığını ve sükûnun, sulhun hâkim olduğunu gördüğümde içimde derin derin düşüncelere dalmıştım. Bir geçmiş ârif, hâlâ nasıl toplumdaki huzurun sağlanmasında kullanılabiliyor. Bizim Milli Eğitim bakanlarımızın, Milli Eğitim Projesi yapanların, bütün eğitim felsefemize şekil verenlerin kulakları çınlasın. *Yûnus*ların *Mevlânâ*ların öğretisi, ilkokuldan itibâren toplumumuza öğretilmediği sürece, ne okullarda ne de okul dışında huzur biraz zor bulunacak gibi.

Mevlânâ Düşüncesi Bir Zevk-i Selîmin Ürünüdür[12]

Türk halkı Mevlânâ'yı ne kadar tanıyor?

Modern yapımız içerisinde, geleneksel düşünürlerimize olan referans noktalarımızı kaybettiğimiz için *Mevlânâ*'yı hiç kimse tam anlamıyla tanımıyor, bilmiyor. Günümüzde *Mevlânâ*'yı keşfetmek Türkiye'deki "modern Müslüman"ın en büyük sorunlarından biridir. Osmanlı ve Selçuklu ile yaklaşık bin yıl boyunca *Mevlânâ*, *Yûnus Emre*, *İbn Arabî* gibi âriflerle oluşmuş bir sûfî İslâm düşüncesine sahiptik; bunu kaybettik. Modern Türkiye Müslüman'ı, bu gelenekten kopmuş durumda.

Peki, biz onu yeteri kadar tanımazken, Batılılar Mevlânâ ile, Mesnevî ile nasıl bu kadar yakınlaşabildi?

Geleneksel insanın ilâhî bir yapısı vardır; "Ben Tanrı'dan geldim. Basit bir mahlûk değilim. Şerefli bir varlığım." derdi geleneksel insan. Modern insan ise kökenlerini bilmeyen bir varlık hâline geldi, "meta"ya dönüştü. Tanrı bâzı vasıfları insana vermiştir. Dünyadaki bütün varlıklar insanın önünde secde ederler. Buna eskiler "eşref-i mahlûk", yâni "yaratılmışların en şereflisi" derler. *Mesnevî*, okuyana bu duyguları yaşatır, büyük bir özgüven verir. Halkımız üzerinde oturduğu zenginliğin farkında değil ama Brezilya'dan bir *Paulo Coelho çıkar, Mesnevî*'nin İngilizce tercümesini okuyup etkilenerek *"Simyacı"* adlı romanını yazar.

Batı toplumunun Doğu'nun değerlerine ilgi duyduğunu biliyoruz. Budizm'den sonra sûfîlik belki de bu yönde öne çıkıyor. Bunu neye bağlıyorsunuz?

Bunu "geleneksel değerlere" dönüş hareketi olarak algılıyorum. Geleneğe demiyorum dikkat ederseniz; geçmiş geçmiştir, ona geri dönemezsiniz. Modern değerler sistemi, Tanrısallığından, ilâhî yolundan kopmuş; açgözlü, tüketme meraklısı, savaş odaklı, merhametsiz bir eğitim metodu içerisinden çıkmış; kimliğinde ve genetik yapısında oynamalar yapılmış; samimi olmayan ve başkalaşmış modern insanı sorunun kendisi hâline getirdi. Bundan arınmak isteyenler aralarında *Mevlânâ*'nın da olduğu ârif insanları

okumaya başladı. Amerika'nın saygıdeğer psikiyatri hocaları bir araya gelip, *Mevlânâ*'nın sözlerinden tedâvide kullanabilecekleri düsturlar çıkarmaya çalışıyorlar. Bizde bırakın psikiyatrlarımızı, imamlarımız bile vaazlarında *Mevlânâ'*dan, *Yûnus Emre'*den beyitler okumaz. Çünkü yüksek ihtisas kurslarında bunlar okutulmamaktadır. Bırakın okutulmayı, dışlanırlar, aleyhlerinde laflar edilir.

Mevlânâ'nın öğretilerini özümseme ya da Mesnevî'yi okumada, sizce ilk etapta karşılaşılacak zorluklar nelerdir?

Mesnevî'de mecazlar, metaforlar vardır ve okuyanın anlayabilmesi için bunların karşılığını bilmesi gerekir. *Mevlânâ düşüncesi, imparatorluğun, İstanbul kültürünün, o zevk-i selîmin ürünüdür. Bu yönde altyapısı olmayan bir Müslüman'ın, Mevlânâ'*daki o ince zevkleri, anlaması mümkün değildir. İmparatorluk, taşrasını bile İstanbul hâline getirdiği için o düşünceler anlaşılabiliyor, yorumlanabiliyordu.

Mesnevî'nin Yazılması Bir Kadının Çocuk Doğurmasına Benzer

Mesnevî'nin temel özellikleri nelerdir?

Mesnevî, *Mevlânâ*'nın "Bir kitap yazayım da meşhur olayım, ödüller kazanayım." gibi gâyelerle yazdığı bir kitap değildir. *Mevlânâ bırakın kitap yazmayı, şiir söylemek niyetinde bile değildir. O, aşk rotası içerisinde yanmak sûretiyle bu bilgece düşüncelerini kendi içinde yaşamaktadır. Mesnevî*'nin yazılması, bir kadının çocuk doğurmasına benzer. *Mevlânâ aşk potasında, ilâhî mânâlara hâmile kalır; o hâmilelik onda yıllar sürer, sıkıntı yapar. Bu sıkıntıyı ve içindeki cevheri gören yardımcısı Hüsâmeddîn Çelebi*, doğum vaktinin geldiğini hissederek "Haydi üstadım, haydi hocam!" demek sûretiyle şiirlerin bir bir gelmesini sağlar. *Hüsâmeddîn Çelebi*'ye borçluyuz. O olmasa *Mevlânâ*, o çocukla göçüp gidecekti belki de.

Mevlânâ edebî açıdan hangi noktada duruyor?

Klasik vezinde şiir yazan şâirler, kalıplarla düşünürler; şiirlerinin ritmini sağlamak, ölçüsünü korumak için kelimeleri değiştirir, en uygununu

kullanırlar. Bu açıdan bakıldığında şu bir gerçek ki *Mevlânâ* en mükemmel Fars şâiridir diyemeyiz. Hatta kimi beyitlerinde ölçüyü tutturamadığı için *Mevlânâ*'yı küçümseyenler de vardır. Onun yanıtıysa *"Sen benden vezin bekliyorsun, oysa sevgilim bir ân evvel kavuşmayı bekliyor"*dur. *Mevlânâ* derdini söylemek için şiiri araç olarak kullanır. Şiir, *Mevlânâ*'da sûrettir, formdur; esas olan anlamdır.

Mevlânâ'yı Anlamadaki En Büyük Engel Kendimiziz[13]

Mevlânâ tüm dünyada ilgi gösterilen bir düşünürümüz. Onun insanlığa seslenebilen evrenselliğinin nedenleri nelerdir?

Bütün insanlar gibi düşünürler de yaşadıkları coğrafyanın insanıdırlar; ama bâzıları kendi topraklarından yola çıkarak evrenselliğe ulaşırlar. Sâdece kendisi hakkında, kendi yöresi hakkında, fânî dünyanın güncel yaşamı hakkında, günlük şeyler söylemekle yetinen düşünürün söyledikleri târihin karanlıklarında kaybolur gider. Yaşamının üzerinden sekiz yüz sene geçmesine rağmen *Mevlânâ*'nın görüşlerinin güncelliğini koruması söylediklerinin insânî öz hakkında olmasındandır. Yeryüzündeki hayatı sınıflandırmaya yarayan bâzı kategorik ayrımlar vardır; ırklar, cinsiyetler, diller vb. gibi... Fakat bunlar asla ve öze âit değil ârızî olana ve değişken olana âit sıfatlardır. Bir de değişmeyen, evrensel sıfatlar yâni insan olmanın ortak özellikleri vardır ki biz buna insanın ontolojisi yâni onun varlıktaki yeri diyebiliriz. İnsanın nereden gelip nereye gittiği konuları üzerine derinleşen ve bu derinlikten bilgi çıkaran düşünürler evrenselliği, bir nevi ölümsüzlüğü yakalar ve unutulmaz olurlar. *Platon böyledir, Mevlânâ böyledir meselâ.*

Yâni bir anlamda belli bir bölgenin insanında tüm insanlığın ortak özelliklerini görmek ve anlatmak mı?

Mevlânâ bir yanıyla geleneğe çok bağlı iken diğer yandan kuşatıcı bir düşünürdür. *Mevlânâ*'nın evrenselliği insanın değişmeyen özelliklerine dâir şeyler söylemesinden kaynaklanır. Nedir bunlar? Meselâ aşk. Peki, nasıl bir aşk? Mecâzî değil "mutlak aşk". Yeryüzünün tüm aşklarının illetli olduğunu söyler *Mevlânâ*. Erkekle kadın arasındaki aşk, -her ikisi de noksan varlıklar

oldukları, mükemmel varlıklar olmadıkları için- noksandır diyor. Bir süre sonra zedelenmeye başlar; gerçek aşk zamanın etkilerinden âzâdedir, insanlar arasındaki fânî aşk bu mutlak aşktan çekilen kopyadır, *Mevlânâ*'ya göre.

Felsefî akımların insan hakkında farklı yaklaşımları var. Mevlânâ insana nasıl bakıyor?

İnsan hayatını anlamlandırmak *Mevlânâ*'nın birinci gâyesidir. İnsan hayatının *seküler*, *politik* tarafına dâir şeyler ikincil önemdedir. Bâzı *materyalist* teoriler der ki sen bir anne babadan doğdun; ölünce işin de bitecek, karanlık bir kuyuya atacaklar seni. İnsan kendine sorar, ben o zaman çok ucuza gitmiyor muyum? Bir hayvana, bir bitkiye nazaran çok şey yaptım; altmış senede işim bitecek mi benim? Böyle sorular sizi o zaman başka yerlere götürüyor, "Ben kimim?" sorusuna götürüyor meselâ. Tanrı, peygamberler aracılığıyla insanla konuştuğu noktalarda ne diyor? Birçok Müslüman bu konulardaki âyet ve hadîsleri dikkat etmeksizin okuyup geçebilir; *Mevlânâ işte burada durup uzun uzun düşünmek gerektiğini söylüyor. İnsanın kendinin farkında olmasıyla ilgili şeyler var burada. O zaman idrak seviyesi giriyor işin içine. Şuur seviyesinden söz ediyor Mevlânâ,* açılımlardan söz ediyor. İnsan ölümlüdür; ama Tanrı'dan gelen bir yanı vardır, ölmeyen, zamanın etkisinden etkilenmeyen bir yanı da vardır. Bunun farkına varan insan ölümden, yaşamdan korkmamaya, hayatı çok ciddiye almamaya başlar. Hayattaki iyilik ve kötülükler karşısında aşırı tepki vermemeye başlar, sâkinleşir; çünkü bunu idrak eden insandan korku alınmıştır.

Geldiği Yeri Unutmamalı İnsan

Korku, psikoloji biliminin insanın ruhsallığını açıklarken dayandığı önemli konulardan biri. Mevlânâ insanın korkuyla ilişkisini nasıl açıklıyor?

Modern felsefenin en önemli argümanıdır korkunun varlığı; *anksiyete*, *belirsizlik*, *nihilizm*... İnsanın ilâhî yönünü unutup aşırı anksiyeteyle kendine fazla yüklenmesinden kaynaklanıyor bence çağımızın psikolojik

arazları. İnsanın ilâhî yönünü unutması sorunlara yol açıyor. Kaynağını, geldiği yeri unutmamalı insan. Neresi orası: Tanrı. Tanrı, insana; çok da uzaklarda, göklerde olmadığını, insanın çok yakınında bulunduğunu söylüyor. Dînî görüşler içinde insana dâir farklı şeyler söyleyen yaklaşımlar vardır; bunları da eleştirir *Mevlânâ*. Bunu anlatmak için şöyle bir örnek vereyim; önümüzde bir bardak çay var diyelim. Bu bardağın duruşunu, sıcaklığını, hatta çayın tadını târif edebilirsin; ama târif yoluyla çayı tattıramazsın. *Mevlânâ* bunu söyler; târifin ötesine geçmeyi, onu anlamak için çayı tatmak gerektiğini söyler. Kaynağı işâret eder.

Mevlânâ insanı kavramsallaştırırken nelerden yola çıkıyor?

Değişik felsefî akımlardan yola çıkarak insan hakkında birtakım bilgiler öne sürebilirsiniz. Bilgiden bilgi üretmektir bu. *Mevlânâ* doğrudan kendinden, yâni insandan yola çıkar; dolayısıyla yapmacıklıktan uzak ve samimidir. O nedenle sâdece târiften kaynaklanan bilgiye itibar etmez. Bilginin bu türünü eleştirir; çünkü kendini deneyimlemiştir ve kendinden yâni insandan yola çıkarak bilgi üretir. 40 bin beyitlik *Dîvân-ı Kebîr*'i, 25 bin beyitlik *Mesnevî*'yi yazan *Mevlânâ*, ben şâir değilim, diyor. Şiir konusunda ısrarı yoktur, zaman zaman düzyazıyı da kullanır. Çünkü sözün kendisini amaçlamaz o; söze dâir biçimleri insanı anlatmanın araçları olarak görür. O nedenle şâir olmadığını söylüyor. Şiir söylemek ikincil önemdedir onun için. O dönem Anadolu'da rağbet edilen ve sevilen bir tarz olduğu için şiir biçimini kullanıyor.

Mevlânâ, Farsça yazdığı için günümüz okurunun önüne dille ilgili engeller çıkıyor. Bunları aşmanın yolu nedir?

Bugünün okuru için *Mevlânâ*'nın anlaşılmasını zorlaştıran dille ilgili engeller olduğu belki söylenebilir. Ancak *Mevlânâ*'nın sözlerinin, bütün dillerin ötesinde evrensel yönleri vardır; dolayısıyla kim olursa, hangi dili konuşursa, hangi millete mensup olursa olsun bütün insanlar için söylenmiştir; ama ona kalbini açana... Yâni *Mevlânâ*'yı anlamak isteyen insanın önündeki asıl engel, evvela kendisidir. Onun sözüne kendini, kalbini açan insan için aradaki diğer engeller artık ortadan kalkmıştır; çünkü aradaki en önemli engeli, kendi engelini ortadan kaldırmıştır.

Mevlânâ diyor ki, söz vardır bir kulaktan girer diğerinden çıkar. Günümüzde bırakınız *Mevlânâ*'nın sözünü anlamak için kendini ona açmayı, onun sözlerini sahiplenmek konusunda bile sıkıntılar var. Yunanlıların baklavayı, kemençeyi sahiplenmesi son dönemde gündemde. Buna bir yenisi eklendi. *"Rumi is Greek"* diye bir kitap çıktı. Şimdiye dek Türkler, Afganlar, İranlılar ve Tacikler *Mevlânâ*'yı sahiplenirlerdi. Şimdi Yunanlılar *Mevlânâ*'nın adındaki *Rûmî* kelimesinden dolayı onun Grek milliyetinden, Büyük İskender'in soyundan geldiğini dolayısıyla Yunan olduğunu söylüyorlar. Biz iyi sahiplenemediğimiz için oluyor tüm bunlar. Konya'daki *Şeb-i Arûs törenlerine gidenler bilirler, oraya tüm dünyadan; Amerika'dan, Japonya'dan, Çin'den ziyaretçiler gelir.* Bunların bâzılarının turistik nedenlerle geldiğini kabul etsek bile Mevlânâ'nın sözünün evrenselliğinin kanıtıdır bu. Tüm dünyanın insanları ülkemizde yapılan bu törenlerde *Mevlânâ*'nın sözünü daha yakından duymak için Anadolu'ya geliyorlar. Bunu unutmayalım.

Tasavvufta Kitap Değil Kâmil İnsan Önceliklidir

Mesnevî'yi okurken yardımcı kitaplara gerek var mı? Varsa bunlar nelerdir?

Kitaptan bilgi öğrenilmesi modern bir kurgudur. Gelenekteki usul insanla öğrenmektir; kitap bunu ancak destekler. Bunu kutsal kitaplardan başlatabiliriz. Hiçbir peygamber; örneğin Hz. Muhammed, alın size kitap getirdim, deyip kenara çekilmemiştir. İnancı yaymaya başladığı zaman kitap yoktur ortada, kitap otuz yıl sonra tamamlanmıştır. Kitapla öğrenme günümüzde ortaya çıktı; bir bakıma günümüzün Müslümanlarının sekülerleşmesinin nedeni de budur. Bugün yeni Müslüman olan birine hemen Kur'ân hediye edilir. Gelenekte böyle bir şey yoktur. Tasavvuf geleneğinde kâmil insan sözü yayar ve ona "yürüyen Kur'ân" denir. O kişinin sohbetinde bulunulur, ondan feyz alınır. Şimdi insanı değil kitabı esas alma merakı ortaya çıktı. Bilge insanlar bugün yok mu? Var; onları çok yüksek mevkilerde aramaya da gerek yok. İnsanın özünü anlayan kâmil insanlar her yerden karşımıza çıkabilir. Tuvalet bekçisi ya da bakkal olabilir; ama şimdi lafazanların devri ve boş lakırdıya itibar ediliyor. Davranışla öğretmeye önem verilmiyor. Eskiden *Galata Mevlevîhânesi*'ne

giderdiniz; orada *İsmail Ankaravî* ve *Şeyh Gâlib* vardı. Kâmil insanlar olarak *Mesnevî*'yi anlatırlardı. *Yenikapı Mevlevîhânesi*'nde *Osman Selahaddîn Dede* vardı. *Bahâriye Mevlevîhânesi*'nde *Hüseyin Fahreddîn Dede* vardı. Hiçbiri size, niye zahmet ettin buraya kadar, al sana şu yayınevinden çıkmış *Mesnevî*. Oku öğren, demezdi. Kendileri anlatırdı. Tasavvuf geleneğinde böyledir, insân-ı kâmil önceliklidir. Bir bilenden dinlersiniz önce. Dînî kurallar için de böyledir. Tasavvufta insan önce gelir. Kısacası ben öncelikle bir bilene danışılmasını öneriyorum *Mesnevî için. O bulunamazsa yeni harflere aktarılan şerhlerle birlikte okunmasını tavsiye ederim. Günümüzde artık Mevlânâ*'nın eserlerinin Türkçe tercümeleri mevcut; yâni dil engeli de ortadan kalktı; ama başta da dediğim gibi *Mesnevî* hangi yoldan okunursa okunsun, okur önce *Mevlânâ*'nın sözüne kalbini açmalı; ancak ondan sonra tüm engeller ortadan kalkacaktır.

Burada şerhlerin üstlendiği görev nedir?

Şerhler açıklama metinleridir, şerh yazarlarına *şârih* denir. Şârihler ilk dönemlerden beri şunu söylerler: Biz *Mevlevî* geleneğinde iki anneden süt emdik. Mecâzî bir sözdür bu; şunu söylemek isterler; *Mevlevî* geleneğinde iki büyük isim vardır: *Mevlânâ* ve *Şeyh-i Ekber Muhyiddîn İbn Arabi*. *Mevlânâ* daha hissî ve zevkîdir; *İbn Arabî* daha doktrinerdir. Şerhler yazılırken bu ikisi esas alınır ve bir bütün olarak kabul edilir.

Mevlânâ Öze Nazar Etmeye Çağırıyor

Mevlânâ denilince aklınıza ilk gelen düşünceleri, hissettiğiniz duyguları ifâde edebilir misiniz?

Her insanın hayatında ışık aldığı şahsiyetler olabilir. Çocukluğunuzdan itibâren gözünüzde büyüttüğünüz bâzı modeller vardır. Büyürken babanızı örnek alırsınız meselâ. Aslında insan büyümeyen bir çocuktur. 50-60 yaşınıza da gelseniz, belki biyolojik olarak şekliniz-şemailiniz değişir; ama model insan, üstün insan arayışı, ihtiyacı her zaman devam eder. Çocukluktaki baba imajı yerine daha sonra *rûhânî, spiritüel* anlamda olgun insan geçer. O mânâda *Mevlânâ* ve *Mevlânâ* gibi insanları, ben, gerçekten şu iki günlük geçici dünyada hayatın anlamını, rûhunu, felsefesini

özümsemiş, anlamış ve böylece yaşamış yüce insanlardan biri olarak görüyorum. Hem kendisi hem mirası hem de mesajı önünde saygı ile eğiliyorum. Onu ve onun gibileri çok seviyorum, sevmek, kendimi bulmak anlamında da olabilir. Kendi iç dünyamda *Mevlânâ*'nın düşünceleriyle çok büyük paralellikler görüyorum. Dolayısıyla özel bir muhabbetim var, diyelim. Bundan ötesi de târif edilemez. Bu, bir insana duyduğunuz aşk, sevgi gibi bir şeydir. Sevgi târif edilemez.

Mevlânâ'nın felsefesi neyi anlatıyor?

Mevlânâ'nın felsefesi her şeyden evvel İslâm tasavvuf geleneğine dayanır. Bir düşünürü, bir bilgini ve ârifi değerlendiririrken onun yetiştiği ortamı bilmemiz gerekir. *Mevlânâ* evrensel bir insandır. Evrenselliğini ise ayağını bastığı yerden yâni tasavvuftan almıştır. O bu meseleyi izâhında pergel metaforunu kullanır. O metaforda pergelin bir ayağı sâbittir, yere basar. Öbür ayağıyla da 72 milleti, 72 topluluğu, düşünceyi, dini gezebilir. Ama o bir ayak sâbit değilse bir yere, pergelin her tarafı oynuyorsa o kişi evrensel değildir, olamaz da. O kişi, rüzgâr nereden eserse oraya savrulur durur. *Mevlânâ*, rüzgâr nereden eserse oraya savrulup duran bir insan değildir, onun bir sâbitesi vardır, ayaklarını sağlam bastığı bir yer vardır, ordan hareketle gezer her tarafı, bu çok önemli bir noktadır. Onu bu hâle getiren İslâm tasavvufu geleneği içerisinde yetişmiş olmasıdır. Belli bir eğitim izlemiştir, o eğitimin içinden çıkmıştır onun felsefesi. Evrenselliği, bütün yaratılmışlara hoşgörüyle yaklaşması; sâbit olduğu, ayağını bastığı yerdeki derinleşmesi netîcesinde elde ettiği bir noktadır. İslâm dininin bir *bâtın*ı (içi), bir *zâhir*i (dışı) vardır. Geçmiş dönemlerde *iç*i, *dış*ından daha önemliyken, *iç* zenginliğiyle tüm dünyayı aydınlatırken son zamanlarda bu *iç* çalışmaları ihmal edilip İslâm dininin sâdece *normatif* yapısı öne çıkarılmıştır, oysaki aysbergin sâdece görünen yüzü değil, altta yatan çok derin bir yüzü vardır; ama nedense o unutuluyor. Dolayısıyla *Mevlânâ* gibi, ki *Mevlânâ* tek bir örnek değil, *Muhyiddîn İbn Arabî*, *Yûnus Emre* vd. Doğu'dan, Batı'dan, Kuzey'den, Güney'den yüzlerce bilgin ve ârifin bu mânâda evrensellik noktasını yakaladığını görürüz.

Esas Olan Özdeki Birliktir

Mevlânâ'nın üzerinde durduğu hususlar insanın nereden geldiği, nerede bulunduğu ve nereye gitmekte olduğuna dâir olan, en temelde varoluşa ilişkin sorulardır. Bu soruları soran insan ister Kuzeyli, ister Güneyli, ister Türk, ister Fars, ister İngiliz olsun, insanlığın ortak sorularıdır bu sorular. Bütün insanlık aynı kaderi yaşıyor; doğuyor, büyüyor ve ölüyor. Yâni bu evrensel bir kader. Müslüman olsun olmasın, herkesin ortak belli başlı özellikleri var. İnsanlar ayırıcı özelliklere takılıp kalıyor, sıfatlarla düşünüyor. Dolayısıyla artık insanların kimisi sarışın, kimisi esmer, kimisi Çinli, kimisi Maçinli oluyor... Bütün bunların hepsi *Mevlânâ*'ya göre ârızî, yâni dışsal ve geçici özellikler, aslolan özellikler değil. Son genetik bilim de zâten bunu ispatladı. İnsan *DNA*'sında bir Çinli ile bir zencinin hiçbir farkı olmadığı, ayrılığın tamamen derideki *pigment* yoğunluğundan kaynaklandığı ortaya çıktı artık. Bir ağaçla yüz küsür *genom*dan sâdece üç *genom*da ayrılıyormuşuz. Yâni varlık alemiyle 96-97 *genom*da müştereğiz zâten.

Vahdet-i vücûd öğretisinde tüm varlık bir bütündür, tek tek varlıkların her biri bir diğerinden etkilenmektedir. Evet, bu sâdece bildiğimiz bir ilişki. Bunun hâricinde pek çok ilişki ağı var. Dolayısıyla ayrıymış gibi duran bütün bu varlığın içinde aslında birlik noktaları var. Önce insanlığın kendi içinde birlik noktası var, hepsi aynı özden geliyor, hepsi Tanrı'nın yarattıkları. Bu yüzden *Mevlânâ* gibi insanlar ayrılıklardan yâni en dıştaki ayırıcı özelliklerden başlayıp onların içerisinde ilerleyerek yukarılardaki birleşme noktalarını bulan kimseler. Bu birlik noktasına *tevhîd* noktası denir. *Tevhîd* noktasını bulduktan sonra da diğer insanlardan farklı bir dil kullanmaya başlıyorlar, tamamen birleştirme esaslı, ayrılıkları vurgulamayan bir dil. Bununla beraber *Mevlânâ*, ayrılıkları kaldırma taraftarı da değil, hatta ayrılıkların bu âlemin düzeni için gerekli olduğunu söylüyor. Geceyi gündüz yapmak, gündüzü gece yapmak gibi bir derdi yok onun. Gece gece olmalı, gündüz gündüz olmalı ki, birbirlerini çeksinler. Ona göre dinamizmi sağlamak açısından zıtlığa ihtiyaç vardır. Ancak bu ayrılıkları esas zannedip burada takılıp kalmayı ve bunun üzerine ayrılık felsefesi, siyâset, savaş, kavga üretmeyi ise reddediyor. Esas olan *özdeki birlik*tir. Dolayısıyla Mevlânâ *öze* nazar etmeye çağırıyor.

Pramidin alt katmanları kantite olarak çoğunluğu temsil eder ama keyiyet olarak azınlığı. Oysa, piramid yukarıya doğru daraldığı zaman keyfiyetin

yükseldiğini görüyoruz. *Mevlânâ* da o keyfiyeti yüksek azınlığın temsilcisi; onun için ileri geri tenkit edenler olmuştur. Günümüzde de hâlâ *Mevlânâ*’yı anlayamayan Müslümanlar vardır. *Mevlânâ*’nın felsefesi kişinin kendi özünü bulmasına yöneliktir ve samimidir. İfadeleri yapmacık, ikincil ifâdeler değildir, başkasından naklettiği sözler değildir. Söylediği her bir sözün kendisinde karşılığı vardır; bu, modern zamanlarda kaybettiğimiz bir özelliktir. Modern zamanlarda bütün insanlar maskeler ardında konuşmaktadır; hiç kimseyi “çırılçıplak” göremeyiz, herkes maskelerin, etiketlerin arkasındadır. Dolayısıyla saf, öz, katıksız, samimi, tasannudan uzak, yâni sanat yapmaktan, yapmacıklıktan uzak, makyajsız insanlardır bunlar. Bu açıdan da zâten özü arayan bütün insanlığa hitab ediyor *Mevlânâ*. Bugün Japoncaya, İngilizceye ve pek çok dile çevrildi *Mevlânâ*. Müslüman bir sûfî olarak *Mevlânâ*’nın bu sözleri, yalnızca onun âit olduğu dinin içine yayılmış değil, onun dışına da taşmış vaziyette. Hatta ve hatta şu çok düşündürücüdür; kendi dindarlarından daha fazla, başka dinlerden onu anlayanlar çıkmaktadır.

Ne Arıyorsan ‘O’sun Sen!

Onun en çok sevdiğiniz cümlelerini sarf eder misiniz?

Öyle sözleri vardır ki *Mevlânâ*’nın, bir sözüyle ciltler dolusu kitaplar yazılabilir. Çünkü bu tür bilgeler prensiplerle uğraşır, detaylarla uğraşmaz, bir söz söyler, o söz üç kelimeden meydana gelir; ama siz ondan on ciltlik bilgi çıkarırsınız. O açıdan muhteşemdir sözleri.

Aklıma gelen bir tanesi: *“Ne arıyorsan ‘o’sun sen.”* Bu özellikle modern hayatta ne aradığını, ne olduğunu ve ne olmak istediğini bilmeyen insana çok önemli ipuçları veriyor, yâni insanın varlık sebebi ve hayatının anlamına dâir bir şeyler fısıldıyor. Günümüzde öyle gençler var ki, hiçbir şeyin peşinde değil. Anlamsızlık bu, bir tür *nihilizm*.

Bir diğer sözü: *“Bizler birleştirmeye geldik, ayırmaya gelmedik.”* Her obje ayrı durabilir; ama bunların hepsi görüntüde ayrı, içte bir bağlantıya sahipler, işte insanoğlu olarak bu dünyaya o iç bağlantıyı bulmaya geldik. Ârifler gerçekten o iç bağlantıyı kuranlardır.

Onda o kadar değerli sözler var ki... Hemen anımsadıklarımdan bir tanesi daha: *“Bizlerin kabrini toprakta aramayın, bizim kabrimiz âşıkların*

kalbidir.” türbesinin kalp olduğunu söylüyor.

Biraz da semâ’dan bahseder misiniz? Semâ’, Allah’a varış için yapılan rûhânî bir yolculuk mudur?

Kendi özüne yönelik çalışmalar yapan insanda *ekstaz* veya *vecd*e gelme gibi hâller baş gösterir. Bu *vecd*e gelen insanların üzerinde yapılan araştırmalarda, o insanların birtakım evrensel hâllerde bulundukları gözlenmiştir. Biri, bebeğin anne karnındaki duruş hâli. Genellikle ilâhî aşk içerisinde yanan insanların, bebeğin anne karnındaki katlanma pozisyonu gibi kendilerini katlamaları hâli. Bâzılarında ise evrende dönen her şey gibi bir ânda dönmeye başlama hâli. Sâdece *Mevlevî* gelenekte değil, birçok dînî gelenekte de görülür bu. *Mevlânâ* bir gün demirciler çarşısından geçerken demirci esnafının demiri döverken çıkarmış olduğu örs sesini dinlerken, o ritim onu vecde getirmiş ve o vecde geliş hâliyle durduğu yerde dönmeye başlamıştır. Bir müddet dönmüş, sonra bırakmıştır; daha sonra buna *semâ’* denmiştir.

*Semâ’*nın kelime karşılığı işitmektir. İşitmek yâni birdenbire kulağınızın açılması... *Mevlânâ*’nın işitmesi başka türlüdür, birdenbire yeryüzü gürültülerini değil, sevgilisinin sesini duyar. Sevgilisinin sesini duyduğu ânda bir insan, heyecanlanmadan, hareketsizce, herhangi bir tepki vermeden durabilir mi? İşte *Mevlânâ*’nın *semâ*’sı da kendine hâkim olamayıp yerinden fırlamasının tezâhürüdür. Dolayısıyla bu hareket evrensel bir harekettir, bir tür dönüştür; ama çok rûhânî ve spiritüel bir harekettir, gösterişten uzak, çok içten gelen bir harekettir. Kaynaklarda *Mevlânâ*’nın hayatında bir-iki kere *semâ’* yaptığı, düzenli olarak *semâ’* yapmadığı mevcuttur. Çünkü *semâ’* her zaman yapılamaz, o hâle gelmedikten sonra *semâ’* yapamazsınız. *Semâ’* içten gelen bir coşkunluk hâlidir. O coşkunluğa ermediğiniz sürece o *semâ’* olmaz. O vecde girmek bir atmosfer ve hâl işidir. Bir tını duyarsınız, bir ses, söz sizi o hâle getirir. Daha sonraki *Mevlevîlik* geleneği içerisinde *Mevlânâ*’nın bu uygulaması geliştirilmiş ve bir ritüel hâlini almıştır. Bu yüzden zaman zaman da özünden kopma gibi tenkitlerle karşılaşmıştır.

Semâ’ Bir İbâdettir

İlk dönem *semâ'*larında izleyici kabul edilmezken, çok loş bir ışıkta, biri sizi görüyor mu, görmüyor mu, bunlara bakmadan, tamamen gözünüzü kapatarak yapılan samimi bir ritüel iken sema', sonraları izleyici locaları oluşturulmuştur. Günümüzde ise artık folklorik özelliğe sahip bir âyin hâline gelmiştir. Bu da bir kültürel zenginliktir; ama ilk yapılış tarzı daha spontan, daha naif ve daha farklıdır. Hatta ilk dönemlerde mûsıkî heyetinde üç tane saz (kudüm, rebap, ney) varken, daha sonra bunun sayısı artmış âdetâ bir orkestra hâline gelmiştir. Semâ', subjektif bir hâldir. Herkes farklı şeyler hissedebilir semâ' yaparken. Ama son yıllarda işin daha çok görsel tarafı ortaya çıkmıştır. Ücret karşılığında "Siz yemeğinizi yerken ben şurada döneyim." diyen semâzenler türemiştir. Mevlânâ yılı dolayısıyla bâzı modacılar mankenlerin ortasına iki semâzen atarak Mevlânâ defilesi yapmaya kadar götürmüşlerdir işi. Bunların hepsini yanlış şeyler olarak görüyorum. Çünkü netîcede semâ' bir ritüel, bir ibâdettir, saygı duymak lâzım. Çok fazla ayağa düşürmemek gerekir.

Mevlevîliğin din, ahlâk, kültür, sanat, edebiyat ve toplum hayatına tesirlerine dâir kısa bir değerlendirme yapabilir misiniz?

Mevlânâ öğretisi Osmanlı toplumunda çok yüksek kültürlü insanlar yetiştirmiştir. İstanbul kültürüdür Mevlevîlik. Tabiî ki bu, Mevlevîliğin Anadolu'da olmadığı anlamına gelmez. İlginç bir tespittir, mevlevîhânesi olan şehirler ile mevlevîhânesi olmayan şehirler arasında kalite farkı vardır târihte de. Yâni bir yerde mevlevîhâne açılmışsa orada mûsıkî kulağı olan, mûsıkîden anlayan, estetik duygusu olan, rafine, ince zevke sahip insanlar var demektir. Bâzı yerlerde de mevlevîhane yoktur ve oralarda daha sert yorumlu din anlayışı var olduğu gözlenmiştir. Mevlevîhâne, İstanbul kültürünün dominant bir parçasıdır. Paşasından âlimine kadar her türlü insanın gelip gittiği bir meclistir ve bir tür sanat merkezidir. İlk konservatuarımızdır denilebilir, ilk mûsıkî eğitimi orada yapılmıştır. Mevlevîhâne deyince sâdece dönen insanlar akla gelmesin, orası; hat, cilt, ebru, tesbîh yapımı, sikke yapımı, ney açımı, terzilik gibi çok boyutlu sanatların öğretildiği kültür ve sanat merkezidir. Mevlevîlikte ayrıca mutfak kültürü çok önemlidir. Şeyh olacak kişi aşçı olur sonra baş aşçı... Şeyhin bir alt rütbesi aşçılıktır. Târihte III. Selim gibi Osmanlı pâdişahlarından tutun

da birçok bestekâr Mevlevî kültürü ile yetişmiştir. Mevlevîlik, mensuplarına çok zengin bir iç dünyası kazandırmıştır.

Aşk Aşktır

İlk başta sorulması gereken soru sona kaldı. Mevlânâ'nın öğretisinde öne çıkan önemli kavramlardan birisi de aşktır. Aşk nedir sizce? Beşerî aşkla ilâhî aşk arasında ne gibi farklar var?

Aşkın mekanizması aynıdır, aşk aşktır. Aşk iki ayrı parçanın birbirine doğru olan çekim kuvvetinin adıdır. Evrensel bir doğa kanunudur, insan icadı değildir. İnsan dünyaya gelmezden evvel, en başında insanın içine yerleştirilmiş bir çekim kanunudur. Aşk, insanı diğer varlıklardan ayıran en temel özelliklerden birisidir. Aşkın sâdece cinsel boyutu olmadığı insan-hayvan ve insan-bitki arasındaki farktan anlaşılır. Hayvanlar âleminde ilişki vardır, ama aşk yoktur. Dolayısıyla burada aşk çok daha kapsayıcı ve çok daha farklı bir husûsiyet arz eder. Bu açıdan bakıldığı zaman beşerî aşk ayrıdır, ilâhî aşk ayrıdır şeklinde bir ayrım söz konusu değildir, aşk aşktır. Onun için ârifler bir insana âşık olmanın da bir yetenek olduğunu söylerler. Bir başkasına âşık olabilen insanda Allah'a da âşık olabilme potansiyeli vardır. Meselâ bâzı insanlar vardır, "Ben hiç kimseye âşık olmadım, ben sâdece Allah'ımı seviyorum." der. Kulunu sevmeyen Allah'ını da sevemez. *Mevlânâ* der ki, aşkın objesi değişir sâdece.

Leylâ'nın aşkından yanan *Mecnûn* her yerde *Leylâ*'nın adını zikir ede ede onu ararken bir gün karşısına *Leylâ* gerçekten çıktığında -*Leylâ*'da o kadar fânî olmuştur ki- "Hayır! Sen *Leylâ* değilsin." diyor. İşte buna *Leylâ*'dan *Mevlâ*'ya geçiş diyorlar. Ben birisine âşık olduysam, o ilâhî aşka giden yolda ilk adımdır. İlâhî aşkın başlangıcı, önce sevmeyi bilmektir. Allah'ı hiç görmedik ki nasıl sevelim? Dolayısıyla bir bilinenle başlıyoruz önce, bilinen ise karşımızdaki cins. Sende olmayan özellikler onda, onda olmayanlar sende var. O sana karşı meyil duyuyor, sen de ona karşı meyil duyuyorsun ve böylece elinde olmadan bir itim gücü seni arkandan itiyor. O da yaklaşıyor, ikinizde de var bu itim gücü, farkında olmadan yaklaşıyorsunuz. İşte bu itim gücü ilâhî kuvvet. Daha sonra tanışıyor, görüşüyor, ilerliyor aşk ilişkisi, sonra problemler baş göstermeye başlıyor, her aşk hikâyesinde olduğu gibi. Neden? Çünkü o yaratılmış bir varlık

dolayısıyla sınırlı, mutlak ve mükemmel değil. Dolayısıyla verilen sözler tutulmuyor, anlaşmazlıklar baş gösteriyor. Evlilikler aşkı öldürüyor. Öldürmesi de gerekiyor. Çünkü vuslat aşka karşıdır, aşk olabilmesi için hâlâ iki parçanın ayrı durması gerek, ayrılık aşkı körükler, ama vuslata erdiğinizde onun adı aşk olmaz, mârifet olur, bilgi düzeyine geçilir. Peki neden, bu şekilde mutlak mânâda kalınsaydı, ben onun Tanrısı olurdum, o da benim Tanrım olurdu, ben ona tapardım o da bana tapardı, böylece o gölgelenirdi. Önce bizi birbirimize doğru çektirdi, ondan sonra hafif noksanlıklarımızı birbirimize gösterdi ve aşkımız zedelendi.

“Sarhoş Olduğumuzda Henüz Üzüm Yaratılmamıştı”

Önce beşerî aşkta tâlim görür insanoğlu, orada öğreneceği şeylerle ilâhî aşka doğru gider. Sûfîlerin Allah’a varan yolculuğu anlatılırken aşk hikâyeleri sıkça anlatılır. İlk görüş, ilk göz kırpış, karşı tarafın naz yapışı vs... Önce siz onun peşinden koşarsınız, o hemen size kendini açmaz. Biraz tavırlarınız imtihan edilir, gerçekten onun peşinde misiniz diye. Ama siz ısrarla kapısından ayrılmayarak onu ne kadar istediğinizi gösterirsiniz.

Hülâsa sûfîler seyr ü sülûk yâni Allah’a doğru olan yolculuğu yeryüzünde daha çok iki beşerî eylemle sembolize ederler. Biri âşık-mâşûk, diğeri de meyhâne sembolizmidir. Yâni sarhoşluğa doğru giden yolda kişinin sembolizmini kullanırlar. Şarap, kadeh, meyhâne sembolizmi… Meyhâne dergâh demektir. Yâni ilâhî aşk şarabının sunulduğu yerdir meyhâne. Meyhânede sâkî, kadehinize şarap dolduran kişi çok önemlidir. O bâdeyi içtikten sonra, sizin ilk hafif esrimeye girmeniz çok önemlidir. Ardından da kendinizi kaybetmeniz çok önemlidir. Hâlâ kendinizdeyseniz, hâlâ benlik sahibisiniz demektir. O zaman da siz bir türlü ona varamazsınız. Dikkat edin, zil-zurna sarhoş olmuş bir insan hangi toplumsal mevkide olursa olsun neler söylüyor? Aslında o zaman gerçek yüzü ortaya çıkıyor. Kullandığımız etiketleri izole etmede şarap kültürü oldukça önem arz ediyor. Bir de şunu ilave etmeliyim ki, *Mevlânâ* bir beytinde *“Sakın ha şarabı herkesin yanında anma oğlum, çünkü ham-ervâh kişinin aklı üzüm suyuna gider.”* diyor. Ve bir başka şâirden alıntı yapıyor: *“Biz sarhoş olduğumuzda üzüm daha yaratılmamıştı.”* Bu sözü düşünerek şarap sembolizmini anlamak lâzım, aksi takdirde şarapla ne kadar sarhoş olursanız olun, kalıcı bir sarhoşluk

değil o. *Mevlânâ* şöyle buyuruyor: *"Bunların sarhoşluğu gidiyor, ama bizimki ne yapsak gitmedi."*

Ressam ile Resim Arasındaki İrtibat Koptu[14]

Rönesans sonrası ortaya çıkan seküler ideolojilerle birlikte insanoğlunun hayatında materyalist dünya anlayışı önemli bir yer tutmaya başladı. Ancak bununla beraber bugün modern insan mutsuz. Bu mutsuzluğun ortaya çıkmasında mâneviyattan kopuş ne kadar etkilidir?

İnsanın sahip olduğu şeyler değil, insan oluşu ona gerçek, kalıcı mutluluğu verir. Ben kimim? Nereden geldim? Şu an burada ne yapmaktayım? Nereye doğru gitmekteyim? Gelişim neredendi ve sonum nerede olacak? İnsana mutluluğu verecek şeyler işte bu sorulara vereceği cevaplar bütünündedir. Modern hayat, insanoğlunun zihnindeki bu derûnî sorulara cevap ver(e)medi ve onu ihmal etti. Onu yalnızca dışını süsleyen bir organizmaya indirgedi. Ona, *body* çalışmaları ile vücudunu güzelleştirmeyi, *anti-aging* çalışmaları ile yaşlanmaya karşı durmayı öğütledi. Oysa yaşlanmaya karşı olmak demek âdetâ ölüme karşı olmak demekti. Hâlbuki bilgelik anlayışında 1-7, 7-14, 14-21 yaş araları gibi insan hayatında 7'li devreler bulunmaktaydı. Her dönemin, insanın oluşumunda, tekâmülünde ve mâneviyatının ilerlemesinde önemli payı vardır. 40'lı yaşlarından sonra ise insanın bedenî ve fizikî gerilemesi olarak algılanan *nörofizyolojik* damarların tıkanmasıyla birlikte, insanda başka bir değişim ortaya çıkıyor. Beyin damarlarının tıkanması, yâni yaşlılıkla beraber bir olgunluk, bir kemâl ve daha üst derece bilgeliğin açılması şeklinde bir anlayış vardı gelenekte. Fakat bu kaybedildi. Ve yaşlılık bir problem ve kurtulunması gereken bir hastalık olarak gösterildi. İnsanlara bunun eğitimi verilmediği için, yaşlılıktan kaçmalar, ölüm korkusu vb. birçok psikolojik bunalım da beraberinde geldi. Orta Çağ'da psikiyatristler dükkân kapatırken, bugün en fazla iş yapan meslek grubu hâline geldiler. Bu da *Erich Fromm*'un tâbir ettiği "olmak" ve "sahip olmak" ayrımını bir kere daha düşünmemize sebebiyet verdi. Demek ki, insanı insan yapan şeyler insanın sahip olduğu şeyler değil, onun oluşunu belirleyen şeylerdir. Bu

oluşa cevap verecek olan da düşünceler, akımlar ve felsefelerdir. Modern insan, bu kapıları çalmaya başladı ve bu tür kapılar da, insana gerçek mutluluğu ne kadar verebilir sorusunu karşımıza çıkardı. Bu soruyu cevaplamak için *Mevlânâ*, İbn Arabî, *Hoca Ahmet Yesevî*, *Hacı Bektâş-ı Velî*, Şâh-ı Nakşbend, *Yûnus Emre* gibi bizim ârifler ve sûfî bilgeler dediğimiz kâmil insanların temsil etmiş olduğu tasavvufî İslâm'ın söylediği insanın eşref-i mahlûk olduğudur.

İnsan Köken İtibâriyle İlâhî Bir Varlıktır

Yâni insan tesadüfen ve boş yere yaratılmış bir varlık değil…

Evet. İnsan, bilinçli ve şuurlu bir program dâhilinde, "meşiyyet-i ilâhiyye"nin bir tezâhürü olarak yaratıldı. Yâni, bir ilâhî isteğin, arzunun ve aşkın netîcesinde insan denen bir varlık zuhûra geldi. Bu varlığın yaratılışı ilâhî olduğu için, ressam ile resmi arasındaki doğrudan irtibatta olduğu gibi; yaratıcısı da yarattığına "kendi rûhumu" üfledim demek sûretiyle, aslında yarattığı ile çok yakın bir irtibatta olduğunu belirtiyor. Dolayısıyla Allah tarafından kendi rûhundan üflenen bir varlık olması ile insan, köken itibarıyla ilâhî bir varlık. İnsan bu ilâhî oluşu, madde âlemine nüzûl edişiyle beraber unuttu. Dolayısıyla insana Allah tarafından kendi rûhundan üflenmiş olması, insanı muazzez ve mükerrem bir hâle getiriyor. Fakat insanın bu madde âleminde, madde ile aşırı hemhâl oluşu, insana o kaynağını unutturuyor. O kaynağından yabancılaşan insan, bu sefer başka arayışlar içerisine giriyor. Oysa aradığı şey çok uzaklarda değil, o kendisine verilmiş ve kendisinde mündemiçtir.

Peki, insan bu unutuşa nasıl düçâr oldu, bu yola nasıl saptı?

Şeytân diye bir varlık var. Eğer siz, onun yoluna giderseniz, o sizi saptıracaktır. Çünkü vazifesi o. Ona tâbi olur ve hakîkate tâbi olmazsanız *Hz. Mevlânâ*'nın deyimi ile karanlıklar yoluna gitmiş olursunuz. *Hz. Mevlânâ* "Karanlıklar yoluna gitme! Gel, aydınlıklar yoluna gel!" derken bunu kastediyor. İşte o insana yüklenmiş olan emânet, insanın hazinesi. O cevhere, hazineye sahip olduğu zaman insan, *Hz. Mevlânâ*'nın tâbiri ile kölelikten kurtuluyor. Gerçek köle, zincirlerde, kafeslerde olan kişi değildir. Gerçek köle, altına, gümüşe, kadına, mala, mülke, evlâda, hana, hamama

vs. tutkun olandır. Ama beden kafesi içerisinde tutsak kalanlar bir türlü, hakîkate eremezler diyor. Yapılması gerekli olan şey, hakîkate ermek için, o prangalardan, kurtulmaktır. Prangalardan ve ağırlıklardan kurtulmak için insanın içindeki o rûhânî ve nûrânî yönüne teveccüh etmesi gerekir ki, rûhânîlik açığa çıksın. İnsandaki, bu cevher örtük vaziyettedir. Özetleyecek olursak bu açıklama insanın gerçek özgürlük alanının nerede olduğunun cevabını da bize veriyor. Bu öğüt; bize bâzı ideolojilerin özgürlük gibi gözükse de aslında gerçek özgürlük olmadığını, gerçek özgürlüğün insanın kendini tanıması ile mümkün olduğunu gösteren çok evrensel, çok kadîm bir bilgelik tarzıdır. Çünkü siz ne olursanız olun, hangi coğrafyada yaşarsanız yaşayın bir gün mutlaka öleceksiniz. Sizin ölümlü oluşunuz, bu dünya hayatında bir kere, kaynağınızı bilerek, tanıyarak ölmenizi sağlıyor.

Modern ideolojiler, bu dünyada insanı mutlu etmeye yönelik düşünce kalıpları geliştirirken, insanın rûhunu yâni aslını ihmal mi etmekte?

Modern ideolojiler ve modern felsefeler, insana yardımcı olmak ve hayatını kolaylaştırmak üzere hareket etme iddiasında bulunan düşüncelerdir. Aslında bu ideolojilerin insana, mutlu olma imkânını sunmadığını ve bilakis onların perdelerden bir perde olduğunu görmekteyiz. Özgürlük alanı olarak insana yanlış yerler tarif ediliyor. Meselâ, reklâmlardan örnek verecek olursak, "Özgürüm ben!" sloganı kullanılıyor. Neden? "Çünkü marka cep telefonu kullanıyorum." "Özgürüm ben!" Neden? "Başımı alıp giderim." Nereye gidiyorsun? Dağın başına giderek de esir olabilirsin. *"Tenin esiri olduğun sürece esirsin."* diyor *Hz. Mevlânâ*. Özgür insan kendi kaynağını bulan insandır. *Erich Fromm*'un "oluş ve sahip oluş" ayrımı sûfî felsefede de yer alan bir şeydir. Bu hususta İbn Arabî geleneğinde "varlığın sırrına ermek" tâbiri vardır.

Yeryüzü Cenneti Yok

Eski insanlar daha mâneviyatçı idiler. Peki bu insanlar mutlu muydu?

Bu sorunuza cevap verebilmek için yeryüzü hayatını iyi tanımlamak gerekir. Yeryüzü hayatında mutlak huzur hiçbir zaman olmadı, hiçbir zaman da olmayacak. Çünkü yeryüzü cenneti diye bir şey yok. Yeryüzünde insanoğlunun mutlu ve huzurlu yaşadığı dönemler olmuştur. Aynı şekilde

mutsuz ve huzursuz yaşadığı dönemler de olmuştur. Gâye yeryüzü hayatını âzamî mutlu bir hâle getirebilmektir. İnsanoğlu ölümlüdür. Bundan yüz sene evvel yoktu. Bundan yüz sene sonra yine yok olacak. Başı yok, sonu yok. Eğer sen başında yoksan, sonunda da yoksan, ortasında “Ben varım!” diyemezsin. Bir şeyin ortasına, başına ve sonuna göre hükmedilir. Eğer bir şeyin başı yoksa, sonu da yoksa, o şeyin ortasına var denilemez. İnsana sorarlar, “Sen 100 yıl önce neredeydin, 100 yıl sonra neredesin?” diye. Sen busun. Matematik deyimi ile, sonlu bir sayının sonsuz bir sayıya bölümü sıfırdır. Yâni sen sıfırsın. Ama neye nispetle, mutlak güce nispetle. O zaman sen gel, kendini Mutlak’ta fânî kıl, “Yalnız sen varsın!” de, o zaman sana da varlık verilir.

Ama bugün bâzı ideolojilerde ve teolojilerde, “Allah var, ben de varım.” anlayışı hâkim…

“Eğer sen, Allah var ama ben de varım.” dersen, işte bu noktada, tasavvuf anlayışına göre *müşrik* olursun. Allah’ın yanına başka ilahlar çağırmış oluyorsun ve Allah’ın yanında başka bir varlığa, varlık vermek şirktir. “Eğer insan, ben kendimi nasıl yok sayarım. Baksana benim etim, kemiğim var. Allah var. İnsan da eşya da var.” dersen eğer, bunun adı şirk olur. İbn Arabî, “Benim varlığım yokluğumdadır.” diyor. Eğer ben varsam aslında yok olduğumdandır. Var olan yalnızca O’dur. Onun için sûfîler, “İlla hû” “Yalnız O” diyerek çağırırlar, duâ ve niyâzda bulunurlar. Buna “O’nu isbât” denir. Her şeyi sahibine teslim ettiğin andaki o hâl sana varlık veriyor. Gerçek var olanlar, insân-ı kâmillerdir (nebîler ve velîler). Çünkü onlar varlıklarından geçmişlerdir.

Sizin sıkça üzerinde durduğunuz tradisyon yâni gelenek tam olarak ne anlama geliyor?

Tradisyon (gelenek), *“Göklere (semâya) bir bak, bir eksiklik bulabilir misin? Bir daha gözünü çevir bak, bir daha gözünü çevir bak. Gözün yorulmuş olarak geri dönecek.”* âyetinin bir tezâhürüdür. Kozmik sistem, mükemmel bir şekilde formatlanmış ve işlemektedir. “Yedi kat semâ, yeryüzü ve gökyüzünün” görevlileri çalışmakta, eksiksiz olarak hiyerarşik yapı işlemektedir. Kozmik sistemde Güneş ve Ay’ın görevini yerine

getirmede bir ihmal gördün mü? İşte ilâhî işleyişin bir yapısı, bir geleneği var. Buna uygun insan hayatı, ilâhî insan hayatıdır. Buna ters oluşlar ise sistem içerisinde cızırtı yapar ve insanı rahatsız eder. Özellikle *Rönesans* sonrası, insanın metafizik ile mâverâ olan referans noktaları koparıldığı için modern insan yalnızlığa itildi. *Rönesans* sonrası aslında insanı özgürleştireceği iddiası ile ortaya çıkan felsefeler (*aydınlanma felsefesi*) kadîm felsefelerin terminolojisini çalmıştır. Gelenekçilerin önde gelenlerinden *René Guénon* bunu şöyle anlatır: *"Rönesans* sonrası felsefeler, kadîm felsefelerin terminolojisini çalarak, tepetaklak kullanma sanatıdır." Kadîm simya ilmi, kimya ilmine dönmüştür. Kadîm ilâhî matematik ilmi, kadîm ilâhî aritmetik ilmi modern kapitalizmin babası hâline gelmiştir. Kadîm maji ilmi (evrenin sırlarını araştıran ilim) modern fizik ilmi hâline gelmiştir.

İnsan Dînî Bir Varlıktır

Modern anlamdaki aydınlanma ile tam olarak neyi kastediyorsunuz?

Aydınlanma var olan hikmet geleneğinin ters yüz edilmesidir. Bu anlamda aslında bütün seküler ideolojiler, *"kontra religious"* dediğimiz, din karşıtı olan bütün ideolojiler, dînî terminolojiyi kullanır. Bu önemlidir. *Sekülerizm*in de kutsal kitabı, haccı, kurbanı, mâbedi ve ritüelleri vardır. Dolayısıyla insan zâten *"homo-religious"*tur. Dînî bir varlıktır. Bu nedenle de dünya hayatında her şey dinleştirilmiştir. Din karşıtı oluş bile dinleştirilmiştir. Bir müzik konseri ve pop starı dinleştirilir. "Senin için ölürüm." demek, *fenâ fi'ş-şeyh* demektir. Futbol maçına giderken şapka takma, davul götürme bütün bunlar *zikir* anlamına gelir. Maça gidenler üzerinde bir anket yapılmış, çoğu maçın kaç kaç olduğunu bilememiş. Çünkü asıl amaç oradaki coşkudur. İşte bunların hepsi evrenseldir ve aslî oluş gerçekleşmezse ortadan kalkmaz, kulvar değiştirir ve devam eder. Bugün insanın *zikir* ihtiyacını karşılayan yerler vardır.

O zaman "modern insan" dinden kopmuş sayılmıyor aslında…

Kesinlikle! Bugün *Che Guevara*, kültleştirilmiştir ve bir velîdir. Latin Amerika'da bir *Che* kilisesi vardır ve azîz ilan edilmiştir. Bu insanın tabiî ihtiyacıdır. Biz türbeye karşıyız diyenler türbe kurarlar. Bunu peşinen kabul

etmek gerekir ki, insan her şeyi dinleştirir. Dinsizlik olamaz ama doğru dini seçmek gerekir. Çünkü doğru din, seni kaynağınla tanıştırır ve seni yanlış yerlere düşmekten korur. Bugün din karşıtlığı ideolojisi bile dinleştirilmiştir. Diğer *seküler* ideolojiler de din gibi çalışır. Bu çok tabiî bir süreçtir.

Olup Bitenler Bir Ezoterizm Savaşıdır

Bugün dünya genelinde yeni ezoterik tarîkatlar ortaya çıkıyor, Hindistan mistisizmi modern insan tarafından rûhun rahatlatılması için kullanılıyor. Bütün bunlar bir arayışın eseri mi?

Dünyada olup bitenler aslında, bir *ezoterizm* savaşıdır. Düşmanınızı özellikle ezoterizmden uzaklaştırmak sûretiyle mâneviyatsızlaştırırsınız. Bu bir projenin devamıdır. Bir ülkeye silah, bomba ile saldırmak çok ilkel bir yöntemdir ve kültürel tahribat çok daha önemlidir. Bu açıdan düşmanı olduğunuz din, ideoloji ve fikir grubunu aslında dininde derinleşmekten mâni hâle getirdiğiniz zaman, o dinin bir tür satıhta kalmasının yolunu açmış olursunuz. Satıhta kalan din de sizin için yararlanılacak bir din hâline gelir. Satıhta kalan dindarlar sana hakaret bile etseler aslında senin işini görürler. Bugün dünyada bâzı radikal İslâmcı hareketler bağırırlar, çağırırlar, sloganlar atarlar ama sonuç itibarıyla, nereye hizmet ettiklerini iyi araştırmak gerekir. Binâenaleyh bu bir planın parçasıdır. Özellikle ülkemiz üzerinde çokça oynanmıştır. Ülkemiz üzerinde oynanan en önemli projelerden birisi, İslâm dinini, mâneviyatından koparmak sûretiyle mantıksal bir düzeye indirgeyerek donuk, soğuk, mekanik bir hâle getirmektir. Bugün “İslâmcı”yım diyen birçok insanın İslâm’ın temel ritüellerini bile yapmadığına şâhidizdir. İslâm mâneviyatından bîhaber kişilerin politik anlamda bağırıp çağırdıklarını görmekteyiz. Oysa gerçek dindarlık o dini yaşamakla mümkündür. Bizi bu hâle getirenlere baktığımız zaman onların aslında, kendi dinlerini çok iyi yaşadıklarını, tarîkatlarına bağlı olduklarını görmekteyiz. Bugün Yunanistan, Fransa, ABD gibi birçok ülkede bu tarîkatları görmek mümkündür.

Bu tarîkatlar, Türkiye'de de var. Ve önemli ayrıcalıklara sahip olduklarını görüyoruz…

Ben özgürlükçü bir insanım. Malların pazarda özgür ortamlarda satılması gerektiğine inanıyorum. Ben malımın çok kıymetli olduğuna kâniyim. "Bâzı akımlar kapatılsın." diyenlerden değilim. Ben sâdece eşitlik istiyorum. Pazarda ben de malımı özgür bir şekilde satmak istiyorum. Bana bu imkân verilsin ve başkaları da satsın. Gelenekte böyle idi. Hodri meydan! Aslında, Osmanlı'da misyonerlik yasak değildi. -Siyâsî ve politik girişimler yaparlarsa ayrı tabiî.- Ancak devşirebildikleri insan sayısı *Tevfik Fikret*'in oğlu ile sınırlı.

Neden böyle idi?

Çünkü, o dönemde, şeyhleri ve âlimleri ile güçlü bir İslâmî düşünce geleneği vardı. Benim düşünce geleneğim o kadar sağlam ki, ben bütün herkese, "Hodri meydan!" diyorum. Bâzıları rahat hareket edebilmek için, bâzı düşüncelerin önüne set çektiler, onlar kendini izhar edemez hâle gelince de oluşan boşluğu değerlendirmek üzere, kefen soyucular geldiler. Kaçınılmaz bir yasadır bu. Evrende boşluk yoktur ve bütün boşluklar ânında doldurulur.

Anlattıklarınızdan hareketle ideal insanı, hem rûh hem de beden birliğini sağlamış bir insan olarak tanımlayabilir miyiz?

Elbette. İslâm mâneviyatı rûh ve beden dengesini çok iyi kurduğu için dünyadaki diğer, mâneviyat akımlarından farklılık arz eder. Bâzı dinler aşırı maddiyata meylederken bâzıları da aşırı spiritüalizme meyletmişlerdir. Hakîkat-i Muhammediye'yi izleyenler ise farklıdır. İşte burada "*ümmete'n vasata*"nın (orta oluş) tasavvufî sırrı ortaya çıkıyor ki, bu kavram maddeyi mânâ ile beraber alabilme anlamına gelir. Bu nokta çok önemlidir. Bizim âriflerimiz, hiçbir zaman dağın başında yaşayan ârifler olmamışlardır. Bu ârifleri siz, at sırtında Viyana kapılarında pâdişah olarak görebilirsiniz. Târihte, velî olarak tanımlanmış sultanlar gelmiştir. Bir velîyi, askerî sınıftan biri olarak ya da medreseden, *ilmiyye* sınıfından birisi olarak görebilirsiniz. Dolayısıyla bizim velîlerimiz, dağın başında toplumdan uzak bir yerde değil, toplumun içinde olan bir anlayışa sahiptir. Bu da bize

madde ve mânânın nasıl dengelendiğini gösteriyor. Zâten İslâm mâneviyatını diğer mâneviyatlardan ayıran en önemli özellik budur. Bugün Budizm'in ya da Hinduizm'in madde ile ilgili ciddi sıkıntıları vardır. Yine başka dinlerin özellikle Mûsevîliğin mânâ ile birtakım sıkıntıları vardır. Bu nedenle İslâm dini mîracı, *rûh mea'l-cesed* yapan bir mâneviyattır.

Gelenek Aslî Olandır, Dejenere Olmayandır

Gelenekçi ekolden ve önerilerinden bahsedebilir misiniz?

"*Tradisyonel*" yâni gelenekçi ekolün kurucu düşünürleri arasında, *René Guénon, Frithjof Schuon, Titus Burckhardt* gibi isimleri sayabiliriz. Ancak bunlar düşünce ekolü kuruyoruz diye bir araya gelen bir grup değildir. Hepsinin ayrı bir düşünce tarzı vardır. Araştırmacılar bu düşünüş tarzını benimseyen düşünürleri *tradisyonalist*ler olarak adlandırmışlardır. Tradisyonalist kavramı Türkçeye "gelenekçiler" diye tercüme edilmektedir. Fakat Türkçemizde gelenek daha çok sosyolojik çağrışımları olan bir kavram. Yâni örf, âdet, anadan babadan duyulan şey anlamına geliyor. Bu noktayı da gözden kaçırmamak ve söz konusu kelimeyi karıştırmamak gerekir.

Şu hâlde tradisyon kelimesinden kastedilen mânâyı izah edebilir misiniz?

Gelenekçiler diyorlar ki: "Şüphesiz dinler değişir, fakat hakîkat değişmez." Demek ki ortada sürekli değişmeye açık olan bir arazlar âlemi var. Sâbite kabul etmeyen bu âleme, felsefede fenomenler (görüngüler) âlemi deniliyor. Görüntüler sürekli değişir. Sürekli değişen bir şeyde de hakîkatin olması mümkün değildir. Çünkü hakîkat, değişim geçiren bir süreç sonucunda elde edilen bir gerçeklik değildir. Hakîkat vardır, vaz' edilmiştir. Şimdi bu açıdan meseleyi ele aldığımızda aslında gelenekçi düşünürler felsefede, cevher ve araz, öz ve kabuk gibi başlıklar altında değerlendirilen olguları dinler târihi alanına tatbik etmişlerdir sâdece. Gelenekselci ekolün en önemli argümanı, biz yeni bir şey bulduk yeni bir şey icat ettik demek değildir.

Bu duruma dinler târihinden baktığımız zaman düşünürlerin her şeyin bir değişen yönünü bir de değişmeyen özünü ele aldıklarını fark ederiz. Bu hâl

bütün yaratılmışların üzerine Allah’ın vurmuş olduğu bir mühürdür. Her şey fânîdir, o zaman dinler de fânîdir ve yeryüzünde ne meydana geliyorsa bu oluş ve bozuluş yasasına tâbidir. Bu yasayı dinlerde incelediğimizde karşımıza *“Allah katında tek bir din vardır o da İslâm”* kelâmı çıkıyor. Fakat bu İslâm bizim târihsel anlamda kastettiğimiz İslâm değil. Daha geniş anlamıyla bir dindir. Gelenekçiler buna *“religio perennis”* adını veriyorlar. Bu kavram özdeki değişmeyen dini işâret eder. Bu din Âdem’de de, Îsâ’da da, Mûsâ’da da Hâtemü’l-Enbiyâ Hz. Muhammed Mustafâ Efendimiz’de de aynı dindir. Devam eden tek bir din vardır; fakat biliyoruz ki her peygambere indirilen din farklıdır. Hem bütün peygamberlere gönderilen dinin aynı olduğunu söylüyoruz hem de dinlerde farklılık vardır diyoruz. Hz. Îsâ zamanında yapılan ibâdet formları farklıdır, Hz. Mûsâ zamanında yapılan ibâdet formları farklıdır. Buradan Allah’a ibâdet gâyesinin değişmeyen öz olduğunu, değişenin sâdece şekil olduğunu anlıyoruz. Hakîkat gördüklerimizin ötesinde, verâsında bir yerdedir.

“Biz gerçekler dünyasındayız, hakîkat ise daha derinde olan şey” ifâdesinden yola çıkarak tasavvufun gâyesinin insanı o boyuta taşımak olduğunu söyleyebilir miyiz?

Evet. Aslında herkes o boyuttan geldiği, kendi içinde hakîkati taşıdığı ve hakîkatten buraya düştüğü için hakîkati elde etme potansiyeline sahiptir. İnsan onu uygular ya da uygulamaz. Birilerinin ona göstermesi gerekir. Yolu, yolculuğu doğru tâyin edebilirse herkes, hakîkate ulaşabilir. Ama yolu, yolculuğu târif eden rehber yoksa kimse nereye gideceğini bilemez.

Müslüman’ın Bir İsmi de Muvahhiddir

Gelenekçilerin “dinlerin aşkın birliği” şeklinde formüle ettikleri şeyi sizin sözünü ettiğiniz hakîkat kavramı ile irtibatlandırarak mı anlamak gerekiyor?

Bu düşünürler *“transandantal unity of religion”* diyorlar. Dinler aşkınlıkta, müteal alanda birdirler. Az evvel, *“Allah katında din İslâm’dır”* ifâdesini kullandık. Bu söz bize, diğer dinleri kabul edemeyeceğimizi belirtir. Yâni dinin aslı birdir, buna *“religio perennis”* denmektedir. Allah

katında din birdi ama bu dinin aşağı âlemdeki tezâhürleri farklıdır. Birisinde Hıristiyan, birisinde İslâm formuna girer. İste bu düşünürler, aslında dinlerin aşkın âlemde birliğini ifâde ederler... Ve siz o aşkınlığı, o müteal olanı, o yüce olanı yakalayabilirseniz, her dinin içindeki o birliği görebilirsiniz. Böylece vahdet ehli, tevhîd ehli olursunuz. Dikkat ediniz Müslüman'ın bir ismi de muvahhiddir. Muvahhid, birleyen, birleştiren mânâlarına gelir. Muvahhidin Allah'ın birliğini söylediği gibi, hakîkatin de bir olduğunu söylemesi gerekir. Dolayısıyla sıradan insanlar belki ayrımlara dikkat ederler ve her şeyi parçalamakla meşguldürler: Sen-ben, biz-onlar, şunlar-bunlar mantığı ile hareket ederler, ama hakîkat ehli böyle değildir.

Gelenekçi düşünürlere göre bir kişi, izlediği dininde (gelenekte) derinleşirse, kabuğunda kalmadan o dinin şerîat makâmından içeriye nüfuz ederek tarîkatına girerse dinin mârifetine erer. Dinin aslında diğer dinlerle bir olduğunu fark eder ve tevhîdde sabit kalır. Gelenekçiler, dini ve bu yöntemleri izlemek sûretiyle bir dinin derinine nüfuz edildiğinde o dinin mârifetine erişilebileceğini, o dinin aslında diğer dinlerle bir olduğunu fark edip tevhîd etmeye başlanılacağını belirtirler. Bu nedenle her din mensubunun, kendi dininde (geleneğinde) derinleşmesi sonucunda ayrılıkların ve kavgaların en aza ineceğini söylerler. Bu bize bâzan ters gelebilir. Bu yorumlardan gelenekçilerin dinleri birleştirmeye çalıştıklarını çıkaramayız. Aslında onlar dinleri sadece hakîkat planında birleştirmeye çalışıyorlar.

Sahih Bir Tradisyonun İzlenmesi Şarttır

Bu konuda gelenekçi düşünürlerin izlediği metot nasıldır, biraz daha açar mısınız?

René Guénon, *Frithjof Schuon* gibi gelenekçi düşünürlere göre, otantik kalabilmiş, bozulmamış sahih bir *tradisyon*un izlenmesi şarttır. Bu programda şerîat da olmalıdır tarîkat da olmalıdır. Bunlar bizi mârifet noktasına getirip, hakîkate ulaştırmalıdır. Gelenekçi düşünürlerin pek çoğunun otobiyografilerine baktığımızda sahih bir tradisyonu bulmak amacıyla Hinduizm'e gittiklerini, Budizm'i araştırdıklarını görürüz. *René Guénon*'un hayatı bize, tam bir hikmet açlığı içinde olan bir insanın muhteşem arayışını gösterir. Tâbir câizse İmam Gazzâlî'nin "e*l-Munkizu*

*Mine'd-dalal"*da yaptığı gibi. *İmam Gazzâlî*'nin düşünce akımları için yaptığı şeyi, *René Guénon* dinler içinde yapmıştır. Sonunda ulaşılan en sahih nokta *tradisyon*dur.

Neden tradisyon en sahih noktadır?

Daha önce de belirttiğimiz gibi *tradisyon*daki anlayışta, şerîat ve tarîkat insanı mârifete oradan da hakîkate ulaştırır.

Müslüman olmakla hakîkate ulaşmak arasındaki ilişki nasıldır?

Her dinde olduğu gibi Müslümanlığın içerisinde de insanı hakîkate götüremeyecek değişik versiyonlar vardır. Müslüman olmakla iş bitmiyor. Müslümanlığın gâyesi şerîat değil, Müslümanlığın hakîkatine ermektir. Gâye sâdece Müslüman şerîatı değildir.

O zaman şu geliyor aklımıza, bu insanların bizim bildiğimiz bir şeyi söylemeleri aslında kendi geleneklerindeki, kültürlerindeki insanlara bir şeyler anlattıklarını gösteriyor...

Kesinlikle. Bir keresinde *Martin Lings*'i -Allah rahmet eylesin- Londra'da evinde ziyaret ettiğimde, bana dedi ki: Mahmud Bey siz bâzı meselelere "*Middle Eastern Muslim"* olarak yaklaşıyorsunuz, saygı duyuyorum. Fakat şunu da unutmayın ki, ben bir Müslüman'ım fakat Orta Doğulu değilim. Ben bir İngiliz'im. Ve *"We are more Quranic Muslim"* yâni burada demek isteniyor ki; biz daha çok Kur'ânî Müslüman'ız ve Kur'ânî Müslüman olmak zorundayız, bizim târihsel tecrübemiz yok. Ancak bununla beraber sizin geçirdiğiniz târihsel tecrübeye de saygı duyuyorum. Yâni târihsel tecrübe sahibi olmanız size bir katkı sağlamıştır, ama beraberinde bâzı eksiklikler de getirmiş olabilir. Sizin hakîkat sandığınız bâzı şeyler, târihiniz içerisinde konan bâzı eklemelerden ibâret olabilir. Oysaki biz, daha pür, daha Kur'ânî Müslüman'ız. Kanaatimce bu nokta çok enteresandır.

O hâlde tradisyonel ekolü doğduğu çerçevede mi değerlendireceğiz?

Dediğiniz çok doğrudur. Tradisyonel ekolün her şeyden evvel Batı konteksti içerisinde değerlendirilmesi gerekir. Çünkü bu insanlar Batı kültüründe yaşamışlardır.

Neden “religion” kelimesi yerine “tradisyon” tercih ediliyor?

Batı’da *“religion”* kelimesi içi boşaltılmış bir kelimedir. *Religion* denildiğinde birtakım ritüellerden ibâret olan ya da bir papaz gördüğünüz zaman biraz para verip günahlarınızı bağışlatan bir sistem akla gelir. *Religion* Batı toplumunda itici bir şey olmuş ve sahihliğini kaybetmiştir. Bu bağlamda gelenekçiler *tradisyon* diye bir kelimenin kullanılmasının daha doğru olacağını düşünmüşlerdir. Çünkü *“traditare”* bir şeyi bir şeye bağlamak, bir şeyi nakletmek demektir yâni burada devam eden bir silsile varlığı söz konusudur. Bu mânâda bizim böyle bir tecrübemiz olmadığından *tradisyon* kelimesini İslâm ülkelerinin diline çevirmek ciddi bir problemdir bugün.

Peygamberler Birer Logostur

Tradisyonel ekolü diğer ekollerden ayıran fark nedir?

Tradisyonel ekolü diğerlerinden ayıran en önemli nokta, hikmetin kaynağının nebevî olduğunu söylemeleridir. Bunlara göre peygamberler birer *“logos”*tur. *“Logos”* hakîkatin kendisinden geçtiği bir prizmadır. Bu prizma, “geleneği” diğer felsefî ekollerden ayırır. Diğer ekollerde hakîkate ulaşmak için bir peygamberi izlemek zorunda değilsiniz. Ama gelenekçi ekolde hakîkat bir peygamberin *“logos”*una tâbî olmak sûretiyle elde edilir. Bu nedenle salavâtlar çok önem arz eder.

Aslında gelenekçi ekolün din tanımı hâl-i hazırda bizim klasik anlamda öğrendiğimiz din tanımıyla örtüşüyor.

Elbette. Gelenekçi ekol demek, zâten adı üstünde, gelenekçi ekoldür. Bu nedenle anti-modernisttirler. Modern düşüncelere, modern felsefeye ve modern hayata biraz karşıdırlar. *Mark J. Sedgwick*’in *“Against the modern world” (Modern Dünyaya Karşı)* adındaki kitabı, *René Guénon*’un *“Modern Dünyanın Bunalımı”* adlı kitabı, aynı zamanda *Julius Evola* isimli gelenekçi İtalyan yazarın *“Modern Dünyaya Başkaldırı”* adlı kitabı bu karşıtlığı konu edinen çalışmalardır.

René Guénon gelenek yoluyla aşkın bir dini anlatmaya çalışıyor ama anlattığı dünyada din kavramına artık yer yok. Sizce bu durum Batı'da bir handikapa neden olmuyor mu?

René Guénon bu handikapı "dinin hakîkati"ni anlatarak gideriyor.

Evet, dinin hakîkatinden bahsediyor ama ben pratik anlamda diyorum. Simdi siz Avrupalı bir insana dinden bahsettiğiniz zaman, modası geçmiş bir şeyden bahsettiğinizi düşünüyor, kendi aklının olduğunu ileri sürerek buna inanamayacağını belirtiyor.

İlk önce din kavramını nasıl anladığımıza bakmamız gerekir. Din kelimesinin, Türkçe veya Arapça karşılığı olan "*ed-din*" kelimesinin semantik tedâileri ile İsveç'in arka sokaklarında dolaşan bir insanın *religion* kelimesinden anladığı semantik karşılık birbirinden hiç şüphesiz çok farklıdır. Dolayısıyla bir Batılı'ya *religionın itici gelmesi çok normaldir. Ateizm gibi anlaşılan bu tutum aslında ateizm değildir. O religionı ben de reddediyorum, Guénon* da reddediyor, Allah da reddediyor. Din kelimesini Batı dilinde daha iyi ifâde etmek için "tradisyon" kelimesini tercih ettiklerini söylemiştik. Bu karşılık Doğu'da tam mânâsıyla uygun olmayabilir. Çünkü din kavramı Batı toplumunda olduğu kadar bizde yozlaştırılmamıştır. Birebir tercüme ederek anlamaya çalıştığımızda yanlış yorumlar çıkıyor; bu nedenle, iki kültürü de iyi değerlendirmek gerekir. Bu değerlendirmeyi en iyi biçimde aktarabilmeyi, ancak her iki dünyayı, her iki toplumu tanıyan insanlar yapar. Bu nedenle tradisyonel düşünceyi Türkiye'de dindar Müslümanların anlaması biraz zor. Ve tradisyonel düşünceyi Türkçede en iyi anlayanlar daha çok sekülerizm tecrübesini bizzat yaşamış kişilerdir. Bizim Müslümanlara ise bu biraz fantezi geliyor, belki onlar için gerek bile yoktur.

Bizim Toplumumuzda Tradisyonun Karşılığı Tasavvuftur

Avrupa'daki insanlar modernite süreci içerisinde zâten dini çözdüler. Benim zihnimdeki din kavramıyla onların zihnindeki din kavramı çok farklı şeyleri içeriyor. Dolayısıyla René Guénon bu kavram üzerinden

gitmeyip gelenek kavramını kullanarak aslında kendi toplumu için isabetli bir karar almış oluyor. Ama bizim toplumumuz için bu kavramsallaştırma bir şey ifâde etmiyor.

Evet. Meselâ ben kendi toplumumuz içerisinde *tasavvuf* kelimesinin *tradisyon* kelimesini karşıladığı kanaatindeyim. Dolayısıyla *tradisyon*u tercüme etmiyorum, *tasavvuf* diyorum. Batı'daki *religion* bizim şerîatımıza karşılık geliyor. Gelenekçi ekolün düşünürleri daha çok Batılılara yönelik yazıyorlar. Ama şu da bir gerçek ki, geleneksel değer yargılarından modernliğe geçmeye zorlandığımız için, başta ülkemiz olmak üzere biz de artık çok geleneksel bir toplum değiliz. Batı entelijansiyasının bundan yirmi-otuz sene belki daha da evvel geçtiği yerlerden biz daha yeni yeni geçiyoruz. Aslında *Guénon*'un söylediği bâzı şeyler, bizde de karşılığını yavaş yavaş buluyor; çok da karşılıksız değil. İsimlendirme de problemler var.

Söz konusu isimlendirmenin dışında kalan diğer problemler nelerdir?

Guénon'un ifâdesine göre 1920'li yıllarda, Batı toplumlarında, Uzak Doğu mistisizmine olan rağbetten dolayı, birçok filozof ve düşünür bâzı şeyleri ifâde ederken Hindu dinine âit terminolojiyi kullanmışlardır. Binâenaleyh Hindu terimleri ile din felsefesi yapmak daha yaygın ve daha anlaşılır olduğundan dolayı, *Guénon* dinle ilgili bir hakîkati anlatırken İslâmî terminolojiyi kullanmak yerine Hinduizmi tercih etmiştir. Yâni "*eş-Şerîa ve't-Tarîka ve'l-hakîka ve'l-ma'rife*" gibi kavramlar o zamanlar henüz İngilizceye ve Fransızcaya girmemiştir. Ama bâzı *Sanskritçe* kelime ve kavramlar girmiştir. *Guénon* bu kavramları kullandığında kimi Müslümanlar "Bu anlatılanların İslâm ile alakası yoktur. *Şiva* diyor, *maya* diyor tamamen Hinduizmi anlatıyor. Anlatılanların neresinde İslâm'ı göreceğiz?" şeklinde yorumlar yapmışlardı. Kavramsal olarak bakıldığı zaman kendi içinde bir haklılık payı olabilir. Ama *Guénon*'un anlattığı şeyin içeriğine bakıldığında *şivayı kaldırıp el-Kahhâr* ismini yerleştirince, içeriği daha rahat anlayabiliriz. Kavramlar arasında bu tarz bir yer değiştirmeyi kolaylıkla yapabilirsiniz.

Gelenekçi düşünürlerin yaşam tarzlarını da bu etkilerin içinde sayabilir miyiz?

Netîcede *René Guénon* da Batılı bir Müslüman'dır, her ne kadar Fransa'yı bir daha geri dönmemek üzere terk etmiş, Mısır tâbiyetine geçmiş olsa da... *Guénon* radikal bir karar alıp Batı'ya bir daha hiç dönmemiş, Batı değerler sistemine karşı çıkmış ve bunu kendi hayatında tatbik etmiştir. Kâhire'nin münzevî bir köşesinde, sıradan bir Mısırlı gibi yaşamış ve öylece vefat etmiştir. Mezarı da Kâhire'dedir. *Şeyh Abdulvâhid Yahyâ* adını almıştır.

Ancak *Schuon köken itibarıyla aktif bir insan ve çok önemli bir şâir ve ressamdır. Binâenaleyh sanatsal karaktere sahip birisidir. Bu karakter onun gelenekselcilik anlayışını da etkilemiştir. Geleneksel düşünceyi, sanat*ta ve *güzellik*te temaşa etmeyi tercih etmiştir. *Guénon* daha metafizikçi bir duruş sergilerken, *Schoun* biraz daha sanat felsefesi ağır basan bir duruş sergilemiştir.

Mutlak Hakîkat Çıplaktır

Schuon yıllarca eşiyle beraber Kızılderililerle beraber yaşıyor. Ve oradaki hayatı çözümlüyor. Bu durumu neye bağlıyorsunuz?

Kendisi Kızılderili değil, İsviçreli. Bozulmamış otantik bir gelenek olarak sufizmi bulmuş ve hayatını onunla yaşamaya devam etmiştir. Ama yetmişli yıllarda Amerika'ya yerleştikten sonra, Amerikan toplumu içerisindeki Kızılderililerde o bozulmamış sâfiyeti buluyor. Hani biz Anadolu'nun ücrâ köşelerinde yaşlı bir teyzede, amcada -okumamış olsalar da, büyük şehirlere hiç gitmeseler de- o bilgelik kırıntılarının korunduğunu hissederiz. *Schuon* da Amerikan toplumu gibi dejenere olmuş, tefessüh etmiş, ileri kapitalist bir toplum içerisinde, bozulmamış, kendi adalarında kalmış bir topluluk olarak Amerikan yerlilerini görüyor. Amerikan yerlilerini tanıyınca onlara saygısı daha da artıyor, ziyaretleri sıklaşıyor. Netîcede Amerika'nın en ünlü kabilelerinden birisi, herkese yapmadığı bir şeyi ona yapıyor ve kendisine Kızılderili unvanını veriyor. Bu *Schuon*'un çok hoşuna gidiyor. Bundan sonra sâdece Kızılderililerin katıldığı yıllık törenlere katılıyor. Kızılderililer Müslüman olmadıkları için giyimleri kuşamları bize ters gelebilir. Fakat bu durum *Schuon için bir problem teşkil etmiyor ve çok da iyi bir ressam*

olduğu için Kızılderililerin o saf yaşamını resmetmeye başlıyor. Hatta geleneksel kıyafetleri içerisinde yarı çıplak bir Kızılderili kadının da resmini yapabiliyor. Bize bu yanlış gibi gelebilir fakat ona göre bu çok normaldir. Hatta bunun hakkında bir makâle de yazıyor: “*Secret Nudity*”. *“Kutsal çıplaklık”* diye ortaya attığı bu kavramı metafizikle ifâde ediyor. Hakîkat, üzerine örtü aldıkça sıfatlanır, oysaki mutlak hakîkat çıplaktır. Doktrinde ve metafizikte bu şekildedir ama sosyal hayatta böyle değildir. *Schuon* bu doktrini, bu metafiziği, Kızılderililerin yarı çıplak dolaşmalarına tatbik ederek, onu âdeta meşrulaştırıyor. Bunlar bizim geleneğimize aykırı olan şeyler olsa da bu *Schon*’un şahsî tercihidir. *Schoun bütün eserlerinde, siz de benim yaptığım gibi yapın demiyor. Martin Lings* ve *Seyyid Hüseyin Nasr* onun yetiştirdiği en önemli talebeleridir. Ben her ikisi ile de görüştüm ve bana “Üstadımıza saygı duyarız, o üstadımızın kendi şahsî, sanatsal bâzı *creation*larıydı ama biz öyle değiliz.” dediler.

Meselâ *Seyyid Hüseyin Nasr*, “Ben her ne kadar Amerika’da yaşasam da İran kökenli bir Ca’ferîyim.” der. Ben de bu tradisyonel espriyi kendi kültürüme tatbik ediyorum. Yâni tradisyonel ekol, sizi, kendi kendinize bırakır; doktrin çok önemlidir, doktrini doğru vaz’ ederseniz, onun altını doldurmak size kalmış bir şeydir. Ben Mahmud Erol Kılıç olarak tradisyonel ekolü izliyorum; almış olduğum bu perspektifi, bizim Selçuklu ve Osmanlı sanatlarına uyguluyorum. *Guénon* bana Osmanlı tatbikatını öğretmedi, onu bize bırakıyor. Ve ben Selçuklu-Osmanlı kültür geleneğinden gelen birisi olarak, *Guénon*’un doktrinini kendi kültürüme tatbik ettiğim zaman ortaya müthiş bir evlilik çıkıyor, çok keyif alıyorum bundan. Bunu muhafazakârlık, yobazlık, geleneğe aşırı tâbi olma şeklinde niteleyenler çıkabilir. Dolayısıyla bu mânâda gelenekçi ekol bir sâbiteye tâbidir. O sâbite de İslâm tasavvuf geleneğidir, öbür ayağı ile de yetmiş iki milleti dolaşabilirsiniz. Bu açıdan bakarak siyâset, fıkıh, dinler târihi alanında yorumlar yapabilirsiniz. Bu nedenle de bu perspektifin önemli bir perspektif olduğunu düşünüyorum.

Batı gelenekçi ekolü nasıl karşılıyor peki?

Çok ciddi bir biçimde saygı duyuyorlar. Ama Batı toplumları refah içerisinde yozlaşmış toplumlardır. Kimse rahatını kaçırmak istemiyor. Batı’da yaşamış biri olarak siz, Batı’yı benden daha iyi biliyorsunuz.

Dolayısıyla ile *René Guénon*’un olsun, *Schuon*’un olsun eserlerinin Batı’da peynir ekmek gibi satıldığını düşünmemeliyiz. İlgiyle takip eden küçük entelektüel bir grup olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle Fransa’da ve İngiltere’de... Yalnız *René Guénon*’un ve *Schuon*’un doğrudan İslâm üzerine konuşmadığı kitaplarındaki görüşlerinin evrenselliğinden Müslüman olsun ya da olmasın istifâde eden yazarların varlığı bir gerçek. *Guénon*’un *Doğu ve Batı*, *Modern Dünyanın Bunalımı* vb. kitapları bu kategoride zikredilebilir. Meselâ *Kathleen Raine* adlı meşhur İngiliz şâir *Guénon*’dan etkilendiğini açıkça ifâde etmektedir. *Guénon*’un uzmanlık alanı din felsefesi, dinler târihi, Hinduizm... -Hatta Hinduizm’i o kadar iyi biliyormuş ki Hindular bile gelip kendi dinlerine ilişkin sorular yöneltiyorlarmış.- Dolayısıyla etkilediği birçok insan var. Batı’da tenkit daha çok *Schoun*’un kendi şahsî hayatında, *“secret nudity”* makâlesi ile alakalı yaşadığı bir iki menfi olay ile alakalıdır, ki onların bir komplo olduğu düşünülüyor birçok kimse tarafından. Zâten onlar da onun şahsî hayatını ilgilendirir.

René Guénon ve tâkipçileri hakîkati çok üst düzeyden anlatıyorlar. Hakîkat zâten çok üst düzeyde bir şey ve avamın seviyesine indirilmesi zor olan bir şey.

Doğru. *René Guénon pür metafizikçidir. Kendisi halîfe olmasına rağmen mürîd kabul etmemiştir. Yâni tarîkat yolunu açmamıştır. Sohbet yapmıştır, sevenleri vardır, ama tarîkat yolunu sürdürmemiş, mürîd terbiye etmemiştir. Schuon* ise daha farklı bir yol izlemiş ve mürîd kabul etmiştir.

Peki, René Guénon bir şeyhe bağlı mıydı?

Tabiî. Mısırlı Şâzelî şeyhi *İllîş el-Kebîr*’e bağlıdır. Bu şeyhin geriye bıraktığı halîfelerindendir. İstese şeyhlik yapabilirdi, ama yapmamıştır. Böyle insanlar vardır tasavvuf geleneğinde...

Modernite İnsanlık Değerlerinden Bir Kopmadır

Gelenekçi ekoldeki insanların dili çok üst düzeydeki bir tasavvuf dili. Peki, bugün Türkiye’deki tasavvuf ekollerinden niçin bu düzeyde bir dili

kullanabilen insanlar çıkmıyor?

Çünkü seviyemiz çok düştü. Sâdece Türkiye'de değil bütün İslâm dünyasında topluca bir çöküş söz konusu olduğundan seviyemizin üstünde kalıyor bu dil. Müslümanlar yeniden diriliş diye bir şeyden bahsediyorlar. Bunun temelleri nereye dayanacak. Bâzıları bunu *Selefizm*e dayandırıyor bâzıları da başka öneriler getiriyor. Bu önerilerden biri de *gelenekçi ekol*dür. Öneriyi sunanlara göre; önceden var olan gelenekten insan uzaklaştı. O hâlde icat edilecek başka bir şey yoktur. Muhkem bir şekilde duran geleneksel değerler sistemini insanın kendisi keşfedecek. Bu târihsel anlamda geriye dönüş demek değildir. Değerler sistemi olarak ona geri dönmek demektir. Bugün Fransa'da bile büyük filozofların da içerisinde bulunduğu "*New Middle Age*" Yeniden Orta Çağ akımı var. Bu düşünürlere göre modernlik ve modernite tamamen insanlık değerlerinden bir kopmadır. Biz kaldığımız yerden, yâni Orta Çağ'dan yeniden başlayacağız düşüncesi mevcuttur. Bununla beraber Orta Çağ'ı her şeyi ile kabul ediyoruz da demiyor bu kimseler. Gidişat da bunu gösteriyor. Yâni insanlık şu an öyle bir kırılma noktasına doğru gidiyor ki, bunun ardından zannetmeyin ki her şey çok daha iyi olacak.

Bu gidişatı, özümüzü yaşama özlemi olarak değerlendirebilir miyiz?

Batı erkeğinde şu an eşcinsellik moda oldu, Batı kadınında kadınlık değerleri neredeyse kalmadı. Bu yetmişlerdeki cinsel özgürlük akımıyla başlayan bir süreç. Bu akım ilerledi ve bugün bu noktaya getirdi Batı'yı. Peki bugün daha ileri gidildiğini söyleyebilir miyiz? Şu aşamada hayır tabiî ki. Şu an Amerika'da erkekliğin yeniden keşfi kursları var. Ve Batı insanına yeniden erkeklik öğretiliyor, şövalyelik kursları veriliyor. Biliyorsunuz şövalye Orta Çağ'da hem savaşçıydı hem de romantikti. Bir sevgilisi vardı. Yine Batı'da kadınlık kursları veriliyor. Bir ev kadını nasıl olunur? Yâni feminizm akımlarından geriye dönüşler başladı. Çünkü kadınlıkta Allah'ın sıfatlar âlemi itibarıyla baktığımızda, erkekte olmayan sıfatlar vardır. İşte yeniden kadının kendi içinde kadın rûhunun uyandırılması için dersler veriliyor. Bu yeniden Orta Çağ'a dönüş demektir.

Türkiye'de de bu etkiyi görebilir miyiz?

Elbette. Ve tüm dünyada daha da yaygınlaşacak. Bugün Türkiye’de modernizmin zenginlik anlamında en ileri noktasına varanlar, Alanya’da, Fethiye’de almış oldukları bir dönüm arazide tahtadan kulübede yaşıyorlar. “Nerede senin arabaların, niye getirmedin walkmanini yanında?” sorusu hep asılı kalıyor. Hepsini bir kenara itiyorlar. Kimisi doğaya, kimisi aslî olana geri dönüş diyor buna. İşte gelenek aslî olandır. Gelenek değişmeyen, dejenere olmayandır. Onun altında ufak tefek tadilat yapabilirsiniz. Olay bundan ibarettir.

Modern Müslüman’ın Epistemolojisinde Kalp Yer Almamakta[15]

Günümüz Müslüman’ının “kimlik” ile ilgili önemli bir problemi olduğunu söylüyorsunuz. Bu problem nedir?

“Kimlik”; sizin yeryüzü hayatınızı, fiillerinizi, amellerinizi etkileyen yâni bu anlamda pratiğe doğru uzantısı olmakla beraber aslında *ontolojik* bir sorundur. Bir nevi “varlık” sorunudur. Sizin “ne olduğunuz”, “nereden geldiğiniz” ve “nereye gitmekte” olduğunuz bilinmeden, bunlara tatmin edici bir referans sunulmadan “ne yapmakta” olduğunuz yâni “eylemleriniz” anlamsız kalır. Modernlik öncesi Müslümanlardan farklı olarak günümüz Müslümanı’nın kendini tanımlaması, yâni kimliğini sergilemesi maalesef böylesi referanslardan kopuk bir görüntü arzediyor. Böyle olunca da Müslümanlar “*refleksif” yâni “başkasına göre” bir tanımlama geliştirmektedirler. Yâni başkaları ona “Sen şusun!” deyince harekete geçtiği yoksa geçmediği, münfail bir durum. Bu da bence günümüz Müslümanı’nın problemlerinin esasını teşkil etmektedir. Yâni şimdiki Müslümanlarda, kendi özünden, cevherinden uzaklaşma görülmektedir.*

Bunun sebebi olarak neyi gösterebilirsiniz?

Maalesef, biraz önce de söylediğim gibi modern Müslüman aydının kimliğinin bir refleks kimliği olduğunu itiraf etmek durumundayız. Çünkü bu kimlik, herhangi bir tepki olmadan, kendi başına bırakılarak oluşmuş bir kimlik değildir. Bir mânâda modern Müslüman’ın kimliği “*ötekinin”*,

Fanon'un tâbiri ile *"işgalcinin"*, "tecâvüzkâr"ın veyâhut *Hegel*'in tâbiri ile *"efendinin"* tanımlamasından etkilenmiş bir kimlik olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun içindir ki, modern Müslüman'ın geliştirdiği kimliklerin çok otantik, çok sahih geleneğe tâbi kimlikler olduğu kanaatinde değilim. İslâm tefekkür târihinin referans noktalarına sahip gözükmeyen nev-zuhûr arayışlar bunlar.

İslâm Algısı Yahûdî Tarzı Din Anlayışına Dönüştü

Biraz daha açarsak?

En basitinden diyebilirim ki modern zamanlarda kalbî bilgilenme ikincil, üçüncül konuma itilmiştir. "Kalp" modern Müslüman'ın epistemolojisinde yer almamakta ve hatta küçümsenmektedir. Modern Müslüman, sırf hukûkî terminolojiyi öne çıkaran bir din anlayışını sergilemeye başlamıştır. Tamamen "câizdir ya da değildir" mantığı üzerine kurulan İslâm kimliği yeni bir oluşumdur. Bana göre bu durum, öteki ile kendini tanımlamanın patolojik bir sonucudur. Özellikle yüzyılın başından beri Orta Doğu'dan İslâm dünyasına yayılan bir tür din anlayışı vardır ki ben bu anlayışa *"Yahûdîvari İslâm anlayışı"* diyorum. Bilindiği gibi Yahûdî dininin sâdece hukuk referanslı *(halakaik)* bir din hâline gelmesi, irfân ve hikmetten uzaklaşması netîcesinde muslih olarak Hz. Îsâ gönderilmiştir. Özellikle *talmudik* gelenekten sonra aşk ve hikmet boyutundan uzaklaşan bu yapı, salt hukuk vurgusunun sonucunda çağımızda "*siyonizm*" politik anlayışını üretmekle sonlanmıştır. O da "Bir toprak ve taş parçası olmazsa veyâhut bir ritüel şekli olmazsa ben hakîkî dindar olamam." anlayışına sahip bir "yanlış dindar tipi" üretmiştir. O dindar tipi de bu gâye için her türlü zulmü, işkenceyi *öteki* (*goyim*) üzerinde tatbik etmeyi mübah görmüştür. İşte bu işgalcinin "yanlış din zihniyeti" bir hançer gibi ortasına saplandığı İslâm dünyasında, bana göre belki de farkında olmadan köklü İslâm anlayışını, bu tarz Yahûdî din anlayışına dönüştürmüştür. Hatta bu yapı ile politik mânâda mücadele içerisinde olan bâzı Müslümanlar da farkında olmadan, benzer tavırlar geliştirmiştir. Yâni mutlak yaptırımcı, yargılamacı ifâdelerin önde olduğu bir din anlayışı sivrilmeye başlamıştır. Bu da günümüz Müslümanı'nın bana göre en ciddî problemlerinden birisidir. Bugün İslâm devleti kurduğunu iddia eden Doğu Afrika'daki bâzı "gençler" o fakir

ülkede ilk iş olarak kol kesmeye başladı. Oralarda ve buna benzer yerlerde dolaşırsanız yüzlerce kolu kesik insan görürsünüz. Bu, Hz. Muhammed'in getirdiği İslâm dini değildir. Yüzeysel bir eğitim alarak kendini din âlimi zanneden üç-beş çulsuz bunlar. Ama şunu da itiraf etmeliyiz ki bugün İslâm dünyasını maalesef bu kişiler temsil etmektedir. Bu çulsuzlar ekonomik ve kültürel seviyenin düşük olduğu yörelerde kendilerine kolaylıkla yandaş bulabilmektedirler. Seçkin insanlar artık bunlara karşı sesini yükseltmelidir.

Peki, eskiden Müslüman toplumlarda fıkıh ya da İslâm hukuku ön planda değil miydi?

Elbette ki dînî hukuk büyük resim içerisinde muayyen bir yeri olan mühim bir saha idi. Biz bunu inkâr edenlerden değiliz ama kimliği belirlemede birinci derecede hâkim olan hukuk değildi, bunu söylemek istiyoruz. Bilgi hiyerarşisi alt-üst oldu. "Ayak, baş; baş, ayak oldu." Biz an'anevî hiyerarşiyi yeniden tesis etmek istiyoruz. Bu merâtibin her bir unsuruna saygı duyuyoruz. Fakat sıralamayı düzeltmek istiyoruz, hepsi bu. *Şerîat – Tarîkat – Mârifet – Hakîkat dörtlü düzeyi bizim modelimizdir. Bu modelde Müslüman kimliğini birinci derecede, ferdin Allah'a yakınlığı, kurbiyyeti, takvası, irfânı, ilmi, mârifeti, iz'ânı, cömertliği, şecâati, rûh güzelliği, şefkati, merhameti, ahlâkı, efendiliği, kibarlığı, doğru sözlülüğü, elinden-dilinden-belinden güvenilir kişi oluşu gibi husûsiyetler belirliyordu. Şimdi ise bu kavramlar rafa kalktı. Yerine başka kıstaslar geldi. Tabiî ki sonuç ortada. "Görünür kişinin rütbesi eserinde" demişler.*

Din İdeolojiden Daha Kuşatıcı Mânevî Bir Alandır

Kadîm Müslümanların kimliğini belirleyen bu *ontolojik* ve *varoluşsal* keyfiyetler sonuçta onların yapıp ettikleri şeyleri de eylemlerini de etkiliyordu. Yâni buna bağlı olarak kurdukları medeniyetlerde bu kimliğin izlerini görmek mümkündü. Modern Çağ öncesinde Müslümanlar, bütün dünyada yazdıkları eserlerle, yaptıkları sanatlarla tanınan bir kimliğe sahiptiler. Modern Müslümanlar, ortaya bu neviden bir şey koyamadıklarından dolayı, başka kimliklerle tanınmak durumunda kalıyorlar. *İbn Arabî*'yi, *Mevlânâ*'yı, *Yûnus Emre*'yi, *Gazzâlî*'yi, *İbn Sînâ*'yı üretebiliyorsanız evrensel, kuşatıcı bir kimliğiniz var demektir sizin. *Tac Mahal*'i, *el-Hamra*'yı, *Süleymâniye*'yi inşâ edebiliyorsanız muhteşem bir

kimliğiniz var demektir. Bir sultanınız, yâni bir siyâsî lideriniz muazzam bir *peşrev*, bir Mevlevî *âyîn-i şerîf*i bestelebiliyorsa işte o zaman, o lider âlemşümul mânâda, global mânâda bütün insanlık için bir tehdit değil rahmet olacaktır. Ama bunlar üretilemediği, sanatta, şiirde, edebiyatta, estetikte bir varlık ortaya konulamadığı zaman, ister istemez birileri sizi, kendi karşısına alarak aksülamel bir hareket, refleksif bir hareketin içine sürükleyip kendi düşünce tarzı ve metodolojisini size yansıtarak kendine benzetecektir. Oysa Cenâb-ı Allah Kur'ân'da açıkça *"Onlar sizi kendilerine benzetmeye çalışırlar."* ve Hz. Peygamber de *"Onlara benzeyenler onlardandır."* demekte değil midir? Anlayışımız öyle daraldı ki bu yüce sözleri dahi salt zâhirî kisvede benzeşmeye hapsettik. Zihinde onlar gibi olmak mühimsenmez oldu. Netîcede onlarda bu özellikler olmadığı için, bunu kaybettikleri için siz farkında olmadan anlayışınızı bu büyük muhteşemlikten daralta daralta sâdece askerî terminoloji kullanan bir İslâm ideolojisi hâline dönüştürüyorsunuz. Oysa din ideolojiden daha kuşatıcı mânevî, spiritüel bir alandır. Bütünü görmeyen parçaya da hâkim olamaz.

Modern Müslüman'ın kimlik bunalımımın en önemli bölümü burası olsa gerek.

Elbette ki. Böyle oluşmuş bir Müslüman kimliğinin problemli kimlik olduğu kanaatindeyim. Geleneksel İslâm'da ise, öteki ile bir kimlik bulmaktan ziyade, beslenilen öz kaynakların verdiği kimliğin daha önde olduğunu görmekteyiz. Meselâ, Osmanlı'da bir kişiye: "Evladım! Sen, hangi bahçenin gülüsün?" diye bir soru sorulurdu. "Sen kimsin?" sorusuyla irtibatlı bir soru bu. Ama sorunun kendisinde bile bir estetik vardır. "Hangi kâmil nazarında yetiştin, hangi nefes sana değdi de böyle kâmil oldun." demektir bu. Bunlar modernliğe tercüme edilemez. "Nefesin değmesi" ya da "Bir bahçenin gülü olmak", modern Müslüman'a şiirsel, mistik ifâdeler olarak geliyor. Belki de alaylı bir şekilde gülüp geçiyor. Hâlbuki, *an'anevî* İslâm anlayışında hâkim kimlik bu tarzda belirleniyordu.

Hikmet Verilen Bir Değerdir

Böyle bir Müslüman kimlik anlayışının olabilmesi için, bugünkü modern kimlik anlayışı neye göre düzeltilecek o zaman?

Modern Müslüman'ın yapması gerekli en önemli şey "kimliğini" öz değerleri üzerine yeniden-inşâ etmesi, *reconstruction* yapmasının kaçınılmaz olduğunu idrak etmesidir. *An'anevî* hiyerarşiyi ihyâ etmesidir. "*An'anevî*"yi de lütfen doğru anlayalım. Bugün modern Müslüman'ın en büyük problemi bu tavrı tutturamamasıdır. Ya pergelin iki ayağı birden bir yerde sâbit, hiçbir yere hareket edemiyor, ki bu da nasçılığa, dogmatizme, fundamentalizme yönelimin kaynağıdır.

Yorum yok, fikir yok, hiçbir şey yorumlayamazsın. Ya kabul ya da redden ibâret. Öbür taraftan bâzı modernist Müslüman aydınların yaklaşımlarında olduğu gibi, pergelin iki ayağı birden öylesine hareketli ki, sâbitesi yok; bir o yana bir bu yana sallanıp duruyorlar. Bu kişilerin bir sâbitesi olmadığı için olaylar karşısında ne yapacakları belli olmuyor. Bu aydınları takip eden gençler de yoruluyorlar, "Acaba seneye nereye gideceğiz?" diye soruyorlar. Oysa ki insan ömrü çok sınırlı. Bizim bu sınırlı ömrümüzde hikmeti rasyonel çıkarımlarla, söz dalaşlarıyla ve deneme yanılma sûretiyle elde etmemiz çok zor. "Kime hikmet verildiyse..." âyetinde olduğu gibi "hikmet" alınacak bir şey değil verilen bir şey. O zaman yapılması gereken şey o verilişin ön "hazırlığını" yapmak.

Ama bu sâbiteleri belirleyen şey Kur'ân ve Sünnet değil mi ve bu sâbiteler orada bâzan fıkıh olarak karşımıza çıkmıyor mu?

Daha evvel söylediğimiz gibi *an'anevî* anlayışta İslâm dini dörtlü merhalede ele alınır. Bu 4 merhalenin her birinin de 10 altbaşlığı bulunur. Buna 4 kapı 40 makâm denilir. Üstelik dahasını söyleyeyim bu orijinal yapı sâdece İslâm dininde muhafaza edilmiştir. Zâten bana göre bir rüçhaniyeti varsa o da bu noktadadır. Tabiî ki bu modelde, her alt merhale, bir üsttekinin denetimi altındadır. Üsttekine ise alttakinin içinden geçilir. Görüldüğü gibi her şeyin yeri belli. Bu şemadaki bir bozulma bilgide keşmekeş bir durumu doğurur. Bu dörtlü yapıdan dolayı İslâm dininin kavramsal mânâda bir problemi yoktur. Ortada mevcut ve müşahhas bir kitap bulunmaktadır. Kaynağa, yâni asla dönüş noktasında bâzı dinler, "Nereye döneceğiz?" sorununu yaşamaktadırlar. Sahihlik, otantiklik problemi önlerindeki en önemli problem olarak durmaktadır. Bu dinlerde hangi kavramsal şemayı kullanacağız sorunu var iken Müslümanların problemi daha çok konjonktüreldir, metod problemidir. Otantik kaynak

bulma sorunu yoktur. Sâdece zihniyet ve anlam kayması olmuştur. Bana göre Müslümanların rücû edeceği otantik anlam haritaları, ârifler eliyle, *Muhyiddin İbn Arabî, Hâfız-ı Şirâzî* gibi velî/fakîhler eliyle tarif edilmiş anlam haritalarıdır. Bu vesile ile günümüz şiasındaki *velâyet-i fakîh* anlayışının bile bu kimselerden devşirilmiş bir kavram olduğunu hatırlatmak isterim. Tabiî ki fakîh, velîliği kalmayınca zâlim bir despot hâline dönüşebilir.

Asrın başına gelinceye kadar değişik coğrafyalarda oluşturulmuş İslâm medeniyet numunelerinin dayandığı düşünsel model, hep bu model idi. Demek ki birinci merhale olan *"şerîat"* mertebesini üst üç merhalenin denetimine vermek gerekiyor. Bu üst denetim olmazsa rahmet yerine zahmet olur.

İslâm Tasavvufu Prangalı, Dergâhı Kapalı[16]

İslâm felsefesinde; tasavvuf, İbn Arabî gibi isimlerden öte İbn Rüşd gibi akılcı diyebileceğimiz filozoflar öne çıkıyor sanki. Nedir sizce bunun sebebi?

Selçuklu-Osmanlı çizgisinde, büyük bir İslâm düşünürü olmakla beraber İbn Rüşd yaklaşık 800 yıl, tanınmaz bu topraklarda. Cumhuriyet dönemiyle beraber kurucular, Tıbbiye ve Harbiye'den mezun olmuş, pozitif bilimler tahsil etmiş kuşak tarafından keşfedilmiştir. İbn Rüşd, Batı'dan keşfedilmiştir, Doğu'dan değil. Kemalist İslâm anlayışının bu yaklaşımını modern Müslümanlar da benimsemişlerdir, o yönde örtüşürler.

İbn Arabî, kitabınızda da belirttiğiniz gibi yemeğine zehir katılarak öldürülmeye çalışıyor. Nedir insanları rahatsız eden?

Öldürme teşebbüsü nebîlerin ve velîlerin başına çokça gelmiştir. Bundan dolayı şehid peygamber çoktur. Bunun izahı: Alt mertebe, üst mertebeyi öldürmek ister. Bunun sebebi kıskançlık olabiliyor, siyâsî bazı şeyler olabiliyor, ama en temelde anlamayanlar var. Ki bunlar Kur'ân tâbiriyle çoğunluktadır. İbn Arabî gibi İslâm irfanını en üst mertebelerinden açmaya

çalışan bir kişiyi, daha alt mertebelerde dondurulmuş anlayış sahiplerinin kolayca hazmetmesini beklemek abestir.

"İbn Arabî'ye Osmanlı'nın yükseliş döneminde önem verildi ama o, çöküş döneminde yeterince önemsenmedi," diyorsunuz. Nedir bunun sebebi?

Halil İnalcık Hoca'nın da belirttiği gibi; son yıllarda Osmanlı'da mânevîyat tarihini ihmal ettik. Osmanlı toplumunun çöküşünde yegâne parametre, ekonomik değildir. Osmanlı aydınları, "Biz iki anneden süt emdik; İbn Arabî ve Mevlânâ," diye tarif ederler. Devletin kuruluşu oraya dayanıyor. Orhan Gazi, Osman Gazilerin yanında bulunan aydın kesim, İbn Arabî çizgisinde olan kesim. Çok sonraları bu kesim Çivizâde ve Kadızâde ailesinin gayretleriyle dışlanmaya başlanmıştır.

Nasıl gayretler?

Bunlar fıkıh ilmi mensupları... "İslâm dini eşittir hukukî normlar," diyen yaklaşım. Oysaki bakıyoruz Kur'ân'a, hukukî normlar, yaptırımlar, yüzde 30'luk bir yer işgâl ediyor. Onun hâricinde büyük bir oranda tefekkür dünyası ve buna ait ilimler var. Bu ilimler ihmal edilip, forma ait ilimler öne çıkarılırsa bu din bir yerden sonra pıhtılaşır, dondurulur. Bu yeniyetme molla tipi Çivizâdeler'in temsil ettiği tahrikler, ajitasyonlar sayesinde tekkeler basılıp, dervişler dövülmüştür... Cumhuriyet'in Diyanet İşleri Başkanlığı anlayışı, Çivizâde çizgisine yakın bir çizgidir. Arapça grameri öğrenmek suretiyle ortaya çıkan bir din âlimi tipinin zuhur etmesine sebep olmuştur tüm bunlar. Oysa Yunus "*Şeriat, tarîkat yoldur varana, hakîkat mârîfet, andan içeru,*" demiştir. Bu dörtlük, İslâm din felsefesini anlatmak için size 10 bin sayfa kitap yazdırır. Tasavvuf, İslâm dininin arkeolojisidir.

İmam Hatip Lisesi ya da üniversitelerde okutuluyor mu İbn Arabî?

Maalesef. İslâm dünyasının geneline baktığınızda Tasavvuf Ana Bilim Dalı diye müstakil bir bilim dalı yok. Hatta bazı ülkelerde yasak. Ülkemizde tasavvufî pratikler yasaktır. 30 Kasım 1925'te çıkarılan kanunla yasaklanmıştır. Ki AB'ye giriş süreci içerinde buna da dikkat çekmek istiyorum. Sümela Manastırı'nda âyin tertip edilmesi gibi özgürlükleri

destekleyen biriyim ama aynı şekilde İslâm Tasavvufu'nun pratiği üzerine vurulmuş olan prangaların da dile getirilmesini istiyorum. Dergâhı kapalıdır İslâm Tasavvufu'nun.

Tekkelerin kapatılmasının 'Köy İslâmı' diyebileceğimiz oluşumda da payı var mı?

Yüzyılın başında tekke ve medreselerin kapatılmasına karşı çıkan Mustafa Kemal'in yakın arkadaşları da vardı. "Paşam, İngiliz'in Oxford'u, Fransız'ın Sorbonne'u var, bizim de bu müesseselerimiz var," demişlerdi. Evet, reforma ihtiyaç vardı, ama devrime var mıydı? O çizgi ruh olarak sürseydi, bizim modernistlerimiz dinlerini içselleştirselerdi, daha güzel sentezler çıkardı ortaya. İslâm dini, elit kesimin elinden çıkınca toplumda itibarlı konumunu kaybetmeye başladı. O ailelerin çocukları daha çok mühendislik ve tıp okumaya başlayınca, dindarlık ve dînî ilimler ister istemez taşraya kaydı. Ciddî bir paradokstur bu. Halil İnalcık'ın tabiriyle yine, "Cumhuriyet kurucularının iyi niyetli hataları"dır bunlar. Siz hem İslâm dininin fanatik tarafıyla mücadele etmeyi düşünüyorsunuz hem de bununla en güzel mücadele edecek yer olan tekkeleri kapatıyorsunuz.

Tasavvuf, Herkes Tarafından Anlaşılamaz

Şeyh-i Ekber kitabınızda Hallac ve Şiblî'nin yaşadığı bir anekdota yer veriyorsunuz. Şibli; "Ben ve Hallac aynı kâseden içtik. Ben ayık kaldım, o sarhoş oldu. Bunun üzerine hapsedildi, dövüldü, öldürüldü," diyor. İbn Arabî de "Şiblî'nin ayıklığını, Hallac'ın sarhoşluğuna tercih ederiz," diyor. Siz bu konuda ne düşünüyorsunuz? Hallac'ın durumu da sonuçta büyük 'aşk'ın taşmaları değil mi?

İbn Arabî gibi düşünüyorum diyebilirim. Bu İslâm Tasavvufu'nda sahv ve sekr yaklaşımlarının tartışmasıdır. Sahv, ayıklık demektir. Sekr sarhoşluk, mânevî sarhoşluk demektir. Siz nasıl beşerî hayatınızda bazı anlarda heyecana kapılırsınız ki bu daha çok aşk hallerinde olur. Sırılsıklam âşık olduğunuzda biyokimyanız nasıl değişiyorsa aynı. Kimseyi takmama başlıyor. Aynı şey mânevîyat ilimlerinde de söz konusu. Sekr'e erenler

dağınık şeyler söyler, üstlerine başlarına dahi dikkat etmekten vazgeçer. O dönem “Ağır ol molla desinler,” yaklaşımı neyse, ona aykırı hareket ederler. Kalenderî tarzda hareket etmeye başlarlar. Sahv haliyse uyanıklık hali. Şeriat halinde bir ağırlık vardır. Sonrasında sarhoşluktur makbul olan. Sarhoşluktan sonra ikinci sahv hali gelir. Toplum içinde kendini tutan ama iç âlemde sarhoş olan... Onun için İbn Arabî, Şiblî diyor. Ama “Hallac da yanlış yaptı,” demiyor. “Hallac mübarek bir kardeşimizdir, aşk şehididir, ne yapsın, dayanamadı, ‘Ene’l hak!’ dedi, oysa biz onu her gün söylüyoruz,” diyor. Sır herkesin yanında açıklanmaz.

Tasavvuf biraz da o yüzden mi kapalı aslında, şifreleri var?

Tabiî ki tasavvuf, herkes tarafından anlaşılamaz. Bir mollanın tasavvufu, yorumla anlamaması doğal bir süreçtir. Katı yobazların belirli bir yaştan sonra tasavvufa gelerek dönüştüğünü görmekteyiz. Bilemezsiniz kimde açılımın olduğunu...

İbn Arabî felsefesinde Hz. Muhammed’in önemi büyük. Oysa sizin de zaman zaman değindiğiniz gibi Hz. Muhammed’in genelde savaşçı tarafı öne çıkarılıyor.

İslâm dini, din, her şeyden evvel mânevî bir olgudur. Bu mânevî yapının tabiî ki sosyal uzantıları vardır ama ikinci merhaledir. Siyasî bir ideoloji olarak vahyolunmaz din. İnsanları kurtarmak üzere gelmiş bir mânevîyat yoludur. Peygamberin birincil vasfı Allah’la kul arasında yaptığı aracılıktır. Allah’tan insanlığa getirdiği mesaj ve onun talimi, öğretimi bir doktrindir. Konjonktür gereği ârızî olarak başına gelirse savaşır ama talep etmez savaşı. Gayesi savaş değildir... Peygamberimiz esas savaşın tasavvufî manada bir savaş olduğunu gösteriyor. Modern Müslümanlar, İslâm dinini bu formattan çıkararak, salt ideolojik bir projeye indirgedikleri için ki bu da düşmanın üzerlerindeki baskılarından dolayı bu hale geldi.

Bir söyleşinizde Paul Coelho’nun Simyacı kitabının hikâye örgüsünü Mesnevî’den aldığı itirafını belirtip, “Bu itirafı yapan var, yapmayan var,” diyorsunuz.

Bazı edebiyatçı, felsefeciler bunu dürüst şekilde ifade ediyor. Önce bu felsefeyi doğru bir şekilde özümsemek gerekiyor, özümsedikten sonra kendi eserinizde kullanabilirsiniz. Ülkemizdeyse bazı edebiyatçılarımız, sufi inisiasyonundan haberleri olmadığı için, bir moda akım olarak sırlı, gizemli kitaplar yazabiliyorlar. Motif olarak kullanıyorlar. Mânevîyat içermeyen romanlar. Oysa felsefelerinden istifade etmeleri gerekir. Coelho'nun *Simyacı*'sını okuduğunuz zaman Mevlânâ'nın kastettiği hedefi de görüyorsunuz.

Yine bir söyleşinizde eski Çekoslovakya Devlet Başkanı Havel'in "21. yy toplumları, o toplumda kaç tane bilge, kaç tane filozof olduğuna göre değerlendirilecek," sözünü alıntılıyorsunuz. İslâm felsefesi üzerine düşünürsek, yeterli sayı oluşmuş mudur?

Şu an için eskiden üretilmiş olanların son halkalarını yaşıyoruz. Halkalarda kopmalar başlayacak neredeyse. Şu an hâlâ tek tük dahi olsa doğum tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nda olan bazı insanlar var. Bu kopma üç dört kuşaktır olmadı henüz. Dolayısıyla hâlâ ümit var.

İslâm Trajediyi Unutma Yanlısı

Son yıllarda tasavvuf ve İbn Arabî gibi düşünürleri Batı'da da ilgi görüyor. Chicago, Londra'da merkezler var.

Rûmî üzerine özellikle böyle bir pazar oluştu. Sufizm yükselen bir değer. Bunun sebeplerinden biri de tasavvufun, bazı ülkelerin "El Kaide sonrası İslâm, hangi İslâm olacak?" çalışmaları yapan strateji merkezlerinde yükselen bir değer olarak görülmesi. "Komünizm gelecekse biz getirelim," mantığından hareket ederek, Sufizme yatırım yapan devletler var.

Siz de Oxford'daki Muhyiddin Ibn Arabi Society'nin üyelerindensiniz...

Batı'da böyle kuruluşlar vardır. Meslekî bir husus bu. Üyelerin içinde Müslüman olan da var, olmayan da... Burası İbn Arabî çalışan akademisyenlerin irtibat noktasıdır.

"İslâm kendini revize edemedi, İslâm felsefesinde Rönesans yaşanmadı," eleştirilerine ne diyorsunuz?

Biraz ezber bozan, bir kontra soru sormak istiyorum; "Rönesans insanların mutluluğunu, huzurunu ne kadar sağlamıştır?" Aydınlanma, Budacı bir anlayışın tepetaklak hale getirilmesi suretiyle oluşturulmuş bir anlayış. Bugünkü gayr-i insanî birçok yaklaşımın fikrî temellerinde Rönesans yatmıyor mu? İslâm, bir yere kadar bilimsel gelişmeyi teşvik ederdi ama bir yerden sonra edemezdi. Değil İslâm, hiçbir semâvî din edemezdi. Jacop Littleman'ın *Batı'nın Bilimi, Doğu'nun Bilgeliği* isimli kitabından bir örnek vereyim, siz İslâm'a tatbik edin. Kitapta ateşi ve barutu ilk Çinlilerin bulduğunu, ama bunu ateşli silah yapmak yerine Taocu bir dünya görüşüne bağlı oldukları için dînî bayramlarda havai fişek olarak kullandıklarını ve silah icat eden beyaz adama karşı üstünlüklerini yitirdiklerini söylüyor. Bunun bir benzeri de İslâm dünyasında oldu. Çağımızdan, sekiz yıl süren İran-Irak Savaşı'ndan bir örnek verirsek, Saddam Hüseyin, Halepçe'de kimyasal silah kullanırken Humeynî, bir din adamı olarak "Ülkemiz işgal edilse bile biz o silahı kullanamayız," diyor. Ermeni katliamı, ne kadar oldu olmadı, onları tarihçilere bırakmak lazım ama Srebrenitsa'da katliam olmuştur ve o insanlar Bosna'da bunu her yıl anmaktan rahatsız olmaktadırlar. İslâm'da trajediyi anmak değil, unutmak vardır.

10 Dakikada Teravih

Günümüzde din adamları yeterince yaşıyor mu sizce tasavvufu, halkı yönlendirebiliyorlar mı?

Değerli imamlarımızı tenzih ederek söylüyorum, Cumhuriyet projesinin ürettiği din adamları, camiye cemaat gelsin diye minareyi sarı laciverde, Fenerbahçe renklerine boyatabiliyor. Geçen yıl 10 dakikada teravihten çıkaran cami yarışması bile olmuştu. Allah'tan Diyanet el koydu. Böyle hilkat garîbesi imam tipleri camilerin ruhani bir merkez olarak kurgulanmamasından kaynaklanıyor. Kilise öyledir mesela. Oysa camiler, Cumhuriyet'ten sonra salt fizikî hareketlerin yapıldığı yerlere dönüştü.

Şu teravih yarışını anlayamadım hocam ben...

Eyüp'te bir imam vardı, kapısının önü Mercedes'lerle doluydu. 20 rekât namazı, yedi dakikada çıkarıyordu. O namaz namaz değildir, o namaz günah...

Mercedes'ler demişken, Mekke'ye yapılan, bayağı ilgi gören lüks otel Zemzem Towers'a ne diyorsunuz?

Vahabî yaklaşımda da mânevîyatın dışlanması söz konusu olduğu için İslâm mânevîyatının dışlanması paralelinde ister istemez oluyor bunlar. "Âlemde boşluk yoktur," fehvasınca, o boşluğu böyle bina yapımlarıyla tamamlamışlardır. İslâm ezoterizminin yasaklanması ülkemizde de büyücülük, üfürükçülük, sahte şeyhlik gibi kavramların çoğalmasına neden olmuştur. 1917 Ekim Devrimi'nin "Dine ait ne varsa kazıdık," demek suretiyle kiliseyi, havrayı kapatmasından sonra 1925'te Sovyetler Birliği'nin büyücü dolmaya başlamasıyla aynı. Onlar son 10 yıldır yeniden kendi dînî gelenekleriyle barışmaya başladı.

Biz barışıyor muyuz? Bizde 1917 Ekim Devrimi hâlâ sürüyor.

Radikalizme İtildiler

Radikal Müslümanlara ne diyeceğiz?

Karşı beslenme o biraz da. Karşı taraf kendine benzer şeyler yaratmaya başladı ki ister istemez böyle bir şey çıktı ortaya. Zihniyet olarak o zihniyete mensup değilim ama siz Afganistan, Irak'ı talan etmişsiniz, İslâm dünyasına kukla rejimler getirmiş, gençlerin dînî anlayışlarında hiçbir müsamaha göstermeyen yaklaşımlar sergileyerek bu çocukları radikalizme itmişsiniz. Buna düdüklü tencere örneği deniyor. Toplumun bir kesimine yaşama hakkı tanınıyor ki, havası gitsin. Tamamen kapatırsanız, patlar hale gelir.

İbn Arabî "Dönemini iyi tanı, ona göre hareket et," diyor. Yeterince tanıyor muyuz?

Devrin özelliklerini bilmek lazım. İbn Arabî der ki, “İyi tanıyabilirseniz sonrasını öngörebilirsiniz. Bunu bilmeyenler de size keşf ehli der. Oysaki siz bazı şeylere bakarak söylersiniz onu.” Ülkemizde de bazı öngörülerde bulunulabilir ama tartışılacak zemin oluşmadı. “Ben şeyhim, âlimim,” diyene kuşkuyla bakmalı. Sosyalistim diyen kapitalist, kapitalistim diyen sosyalist, Sünnî’yim diyen Alevî çıkabilir. Hiç kimsenin beklemediği, pozitivist aydınlanmayı bir İslâmcı, İslâm tasavvufunun önünün açılmasını ise bir sosyalist sağlayabilir.

8 Söyleşi: Kübra - Büşra Sönmezışık, *Yeni Şafak*, 13 Eylül 2009.

9 Söyleşi: Sadık Yalsızuçanlar - Mukaddes Mut, Anadolu’yu Mayalayanlar, H Yayınları, 2010.

10 Söyleşi: Nuriye Akman, *Zaman*, 24-25-26 Eylül 2006.

11 Söyleşi: Mahmut Bıyıklı, *Yeni Dünya*, Aralık, 2006.

12 Söyleşi: Erdem Kabadayı.

13 *Vatan Kitap*, 15 Şubat 2008.

14 Söyleşi: Mustafa Canbey, *Milli Gazete*, 16-17 Ocak 2008.

15 Söyleşi: İlhan Bilgü, *Perspektif*, Sayı: 186, Haziran, 2010.

16 Söyleşi: Berrin Karakaş, *Sabah* gazetesi, 22.08.2010.